

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)
Н. Маслакова (заступник головного редактора)
В. Попик (заступник головного редактора)

Г. Боряк
О. Василенко
В. Горовий
Т. Гранчак
І. Давидова
Т. Добко
Г. Ковальчук
С. Кулешов
К. Лобузін
В. Омелчук
М. Романюк
Г. Солоїденко
В. Широков

В. Леонов (Російська Федерація)
Р. Мотульський (Білорусь)
С. Нарбутас (Литва)
Є. Потшебницька (Польща)

Заснований у червні 1993 року.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.
Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:
НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна
Тел. (044) 524-43-50
E-mail: bibvesti@bigmir.net
Електронна версія журналу:
[http://nbuv.gov.ua/portal/
Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)
N. Maslakova (Deputy of Editor-in-Chief)
V. Popyk (Deputy of Editor-in-Chief)

H. Boriak
O. Vasylenko
V. Horovyi
T. Hranchak
I. Davydova
T. Dobko
H. Kovalchuk
S. Kuleshov
K. Lobuzina
V. Omelchuk
M. Romaniuk
H. Soloidenko
V. Shyrokov

V. Leonov (Russian Federation)
R. Motulskyi (Belarus)
S. Narbutas (Lithuania)
Ye. Potshebnytska (Poland)

Founded in 1993.
The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:
VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine
Tel.: (044) 524-43-50
E-mail: bibvesti@bigmir.net
Electronic version of the journal:
[http://nbuv.gov.ua/portal/
Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

<i>Кунанець Н., Ржеуський А.</i> Соціокомунікаційні канали передавання інформації в електронних бібліотеках	3
<i>Кухарчук Є.</i> Світові наукометричні системи	7
<i>Стрішенець Н.</i> Авторитетний контроль: необхідність координованого підходу	12
<i>Савченко І.</i> Нотно-друкарська справа у Києво-Печерській лаврі	16
<i>Яценко О.</i> Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз	24
<i>Чуканова С.</i> Акредитаційні стандарти Американської бібліотечної асоціації для магістерських програм із бібліотекознавства та інформології у вишах США (Огляд)	30
<i>Новохатський К. В. І.</i> Вернадський і Україна: нововиявлене листування вченого	34

До 200-річного ювілею Тараса Шевченка

<i>Носкіна Н. Т. Г.</i> Шевченко. Прижиттєва критика 1840–1861 рр. у газетній періодиці	39
<i>Лобузін К.</i> Меморіальна електронна колекція «Т. Г. Шевченко» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	46

Вітаємо

Знана майстриня бібліотечної справи	51
---	----

Contents

<i>Kunanets N., Rzhenskii A.</i> Socio-communication channels of transmission of information in digital libraries	3
<i>Kukharchuk Ye.</i> World scientometric systems	7
<i>Strishenets N.</i> Authority control: the need for coordinated approach	12
<i>Savchenko I.</i> Musical Printing in Kyiv-Pechersk Lavra	16
<i>Yatsenko O.</i> Personal bibliography, bio-bibliography: terminological analysis	24
<i>Chukanova S.</i> ALA accreditation standards for MA in LIS programs in higher educational establishments in the USA (Review)	30
<i>Novokhatskyi K. V. I.</i> Vernadskyi and Ukraine: newly discovered correspondence of scientist	34

To the 200th anniversary of Taras Shevchenko

<i>Noskina N. T. H.</i> Shevchenko. Vivo criticism in newspaper periodicals (1840–1861)	39
<i>Lobuzina K.</i> Memorial electronic collection «T. H. Shevchenko» at Vernadskyi National library of Ukraine	46

Congratulations

Famous master of library science	51
--	----

Наталія Кунанець,

д-р наук із соціальних комунікацій,
доцент Національного університету «Львівська політехніка»

Антоній Ржеуський,

бібліотекар I категорії Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

Соціокомунікаційні канали передавання інформації в електронних бібліотеках

Наведено дискурс формування соціокомунікаційних процесів у бібліотеках як вагомий складник трансляції соціальних знань. Запропоновано концепцію дослідження електронного репозитарію як соціокомунікаційного каналу передавання повідомлень з метою удосконалення системи документних комунікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: соціальна комунікація, комунікант, реципієнт, теорія інформації, електронна бібліотека, репозитарій.

Динамічний розвиток теорії соціальних комунікацій спричинився до створення значної кількості моделей, в яких увага фокусується на різних складових цього процесу. Сьогодні українські науковці, спираючись на розробки зарубіжних вчених у соціально-комунікаційній галузі, формують власний погляд на цей перспективний сегмент бібліотекознавчих досліджень. Як показує практика, і перед бібліотекознавцями включення бібліотекознавства до комплексу наук «соціальні комунікації» ставить низку нових завдань. В першу чергу, йдеться про вироблення методологічної парадигми проведення досліджень у цій галузі.

Оскільки бібліотеки традиційно відігравали роль вагомих соціальних інститутів суспільства, бібліотекознавчі дослідження завжди здійснювалися і здійснюються з кореляцією на інфокомунікаційні технології. Тобто їх можна вважати наближеними до соціокомунікаційних.

Визначальними для інтерпретації соціокомунікаційних процесів є положення та аналітичний інструментарій, сформовані на основі інформаційно-кібернетичної парадигми Норберта Вінера [1, с. 165], Уільяма Ешбі [2] та ін. Проте лише в останні роки відбувається проектування напрацювань цих вчених на бібліотечну галузь.

Як вітчизняні, так і зарубіжні вчені сьогодні досліджують і удосконалюють теоретичний базис проблематики соціальних комунікацій [3, с. 63]. Наприклад, Г. М. Маклюен до засобів соціальної комунікації відносить також повідомлення, оскільки саме засіб комунікації визначає і контролює масштаби, форму людської асоціації та людської дії. «Повідомленням будь-якого засобу комунікації або технології, – наголошує вчений, – є зміна масштабу, швидкості або форми людської діяльності» [4, с. 10–11].

Фахівці-інформатики А. І. Михайлова, А. І. Чорний, Р. С. Гіляревський вважають, що між комунікантом та реципієнтом встановлюється канал комунікації, без якого неможливий зв'язок (обмін, передача інформації).

Мета статті – проаналізувати діяльність бібліотек як соціокомунікаційних середовищ у контексті формування інституційних репозитаріїв – інноваційних каналів передавання інформації.

Наприкінці 40-х рр. минулого століття американський учений Г. Ласуел запропонував нову модель соціальної комунікації, побудовану на основі послідовних запитань: Хто повідомляє? Що? Яким каналом? Кому? З яким ефектом? Модифікована у такий спосіб модель глибше, більш змістовно відображає структуру соціокомунікаційного процесу та окремі його елементи. При аналізі змісту повідомлень у бібліотеках, зокрема, розглядалися читацькі інтереси користувачів, вплив діяльності книгозбірні на ті чи інші події. У процесі аналізу засобів і каналів, з використанням яких передаються повідомлення, вивчався характер повідомлень найприйнятніших для отримувача-користувача. Сьогодні вивчення бібліотек у контексті соціальних комунікацій дає вченим дедалі більше підстав вважати їх специфічними каналами, котрі передають інформацію, релевантну тематичному складу їх фондів. Аналіз результатів («ефекту») комунікаційного впливу бібліотек здійснюється за результативністю соціальної комунікації, і оцінюється на ґрунті інтенсиву, який виникає до змісту повідомлення.

У 1968 р. вченим розробляється удосконалена, більш детальна, версія моделі соціальної комунікації. Вона передбачала вивчення процесу комунікації за допомогою відповідей на питання: Хто? З якими намірами? В якій ситуації? З якими ресурсами?

сами? Яка використовується стратегія? На яку аудиторію впливає? З яким результатом? На думку Ласуела, чітке усвідомлення цілі (інформування чи мотивування аудиторії) визначає відповідно і підбір інших компонентів соціальної комунікації для забезпечення належних умов її реалізації та досягнення при цьому максимальної ефективності. Саме така позиція уможлиблює вироблення нового підходу до розвитку бібліотек як соціальних інститутів, як важливих складових соціокомунікаційних процесів.

Певний час соціокомунікаційні процеси перебували поза увагою дослідників. Лише у 2004 р. Д. Фулджер оформив авторське право на свою метамодель комунікації, обґрунтувавши її новизну двома роками раніше [5]. Цінність метамоделі, за словами американського вченого, полягає в тому, що вона об'єднує різні теорії комунікації і дає змогу розглядати комунікацію не лінійно, а в системі, де кожен компонент може впливати на інший, змінюючи характер комунікації загалом [6, с. 10]. У контексті цієї моделі він пропонує розглянути 20 основних ролей медіа, серед яких варто виокремити і таку, як збирач (укладач, архіваріус, бібліотекар) [7]. Дослідник стверджує, що спілкування відбувається на перетині таких основних конструкцій: спілкування між людьми (творці та споживачі) за допомогою опосередкованих повідомлень; інтерпретації, мовленевої інформації, отриманої від засобів масової інформації. Спілкування складається з набору складних взаємодій між первинними елементами: повідомлення людини (як творця повідомлення і споживача повідомлень), мови та засобів масової інформації. Три з цих складових самі є доволі складними системами. Повідомлення є центральним елементом моделі і фундаментальним продуктом взаємодії людей [8].

Однією з найпоширеніших прикладних лінійних моделей соціальної комунікації до сьогодні залишається модель Шеннона – Вінера (рис. 1):

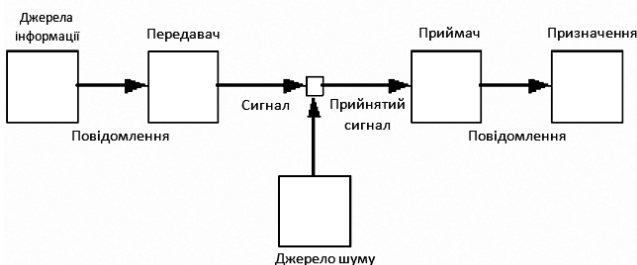

Рис. 1. Модель Шеннона – Вінера, що описує комунікацію як лінійний і однонаправлений процес

Засновник математичної теорії комунікації К. Шеннон [9; 10] у своїх працях щодо способів обміну даними проводить паралелі між технічни-

ми засобами та людьми, вважаючи системою комунікацій ту систему, котра має п'ять складників:

1. Джерело інформації, яке продукує повідомлення або послідовність повідомлень, котрі будуть доведені до відома терміналу-приймача.
2. Передавач, який працює, щоб створити сигнал, придатний для передавання каналом.
3. Канал, котрий є лише середовищем, яке використовується для передачі сигналу від передавача до приймача;
4. Приймач, який, зазвичай, виконує зворотну операцію того, що робить передавач – реконструкцію повідомлення;
5. Людину або річ, для яких призначене повідомлення.

Основна проблема комунікації, на думку К. Шеннона, полягає в тому, що в одній точці точно або наближено відбувається відтворення повідомлення зафіксованого та переданого з іншої точки. Вчений відносить до комунікаційних усі системи, котрі можуть бути використані для передавання повідомлень з належною точністю. У таку схему ідеально вписуються і бібліотечно-інформаційні системи.

Застосувавши підхід К. Шеннона до аналізу бібліотек, нам вдалося з'ясувати – всі п'ять виокремлених дослідником складових, а саме, джерело інформації, передавач, канал, приймач, споживач присутні у документно-інформаційних системах, підсистемами яких є книгозбірні. У бібліотечних фондах поступово накопичувалися «джерела інформації» – книги, часописи, інші матеріали. Інформація, зафіксована в них, була обов'язково прочитана, або, за термінологією К. Шеннона, сприйнята принаймні одним читачем.

Книгу іменуватимемо, з певним ступенем умовності, джерелом інформації. Передавачем можна вважати бібліотекаря, адже завдяки його старанням інформація надходить до приймача, тобто до читача (користувача) книгозбірні. Каналом, безперечно, виступає сама бібліотека, оскільки лише завдяки накопиченню в її фондах певної інформації, зафіксованої на різних носіях, відбувається формування середовища, яке і сприяє безпосередній передачі інформації. Приймачем інформації є читач, бібліотекар, через свідомість яких проходить інформація, там вона отримує суб'єктивне відтворення – декодування. І вже інший читач, якому рекомендовано книгу, стає приймачем, якому ця інформація призначається. Звичайно, розглянута схема є досить спрощеною, однак вона цілком вкладається у рамки теорії інформації, теорії передачі даних каналами зв'язку К. Шеннона, або, як її

тлумачить дехто з сучасних дослідників, – математичної теорії комунікації; і при цьому процес комунікації є не чим іншим, як трансляцією певної інформації від комунікатора до комуніканта.

Найбільш закінченою роботою з цих проблем є дослідження А. Я. Хінчина [11]. Вчений здійснив детальне доведення «теорем Шеннона» для каналів, що передають дискретні сигнали з повідомленнями, виокремивши таким чином за допомогою термінології теорії передачі інформації особливості «кодування» та «декодування», зокрема, і у випадку накопичення великої кількості однорідної інформації та можливості застосування складних методів кодування без відчутних втрат при деякому запізненні видачі інформації.

Слід зазначити, що розвиток сучасних інфокомунікаційних технологій суттєво залежить від досліджень та досягнень у галузі теорії інформації. Останні є їх підґрунтям. І тут ми повинні завдячувати академіку А. Н. Колмогорову [12]. Ним розроблені нові концепції удосконалення теорії передавання інформації каналами зв'язку, обриси якої були представлені у роботах К. Шеннона. А. Н. Колмогоров обґрунтував введення універсальної числової міри для кількості інформації, що особливо важливо у випадках перетворення інформації одного роду в інформацію якісно іншого роду, він розглядав можливість накопичення великої кількості однорідної інформації. На особливу увагу заслуговують його дослідження, пов'язані з визначенням поняття кількості інформації, що міститься в одному випадковому об'єкті. Саме ці теоретичні засади використовуються у сучасних бібліотекознавчих дослідженнях. А актуальність їх особливо зросла у контексті виникнення і поширення хмарних інформаційних технологій; формування у бібліотеках систем баз, сховищ та просторів даних.

У цьому зв'язку доцільно розглядати розвиток інфраструктури інституційних репозитаріїв як певних прототипів електронних бібліотек. Репозитарій для нас – це канал передавання інформації, який забезпечує користувачів-приймачів повідомленнями (повнотекстовими документами) у вільному доступі. Тобто, це інформаційне електронне середовище, котре забезпечує стійкий соціокомунікаційний зв'язок.

Розвиток нових соціокомунікаційних технологій призводить до суттєвих змін, при яких модифікується статус об'єкта комунікації – аудиторії (реципієнта). Остання стає не лише «одержувачем» (тобто об'єктом комунікації) повідомлення, але і «відправником» (суб'єктом комунікації). Це, зазвичай, змінює уявлення про традиційну модель соціальної

комунікації, і, як наслідок, відбувається поперемінна зміна ролей комуніканта і реципієнта [13].

Останнім часом набуває поширення опрацювання та депонування інформаційних масивів з використанням принципів кластеризованої організації даних. При проведенні кластерного аналізу з метою типологічного поділу документів у інституційному репозитарії їх класифікація здійснюється у такий спосіб: 1) здійснення вибірки документів як об'єктів кластеризації; 2) визначення множини ознак, на основі яких проводиться кластерний аналіз; 3) вибір шкал для атрибутів; 4) побудова матриці відстаней; 5) обрання варіанта кластерного аналізу; 6) вибір стратегії об'єднання; 7) проведення обчислювальних процедур; 8) побудова дендрограми результатів кластерного розподілу; 9) перетворення дендрограм методом проекції крони дерева.

Постановка завдання кластеризації полягає у наступному: розробити вибірку $Q = \{Q_1, Q_2, \dots, Q_n\}$ на підмножини, що не перетинаються, тобто відібрати кластери так, щоб кожен з них складався з об'єктів, які близькі за метрикою p , а об'єкти різних кластерів за цією метрикою суттєво відрізнялися б між собою. Прописується обов'язкова умова: документ має належати лише до одного кластера. Таким чином, документи, котрі належать до одного кластера, повинні бути подібними, а документи, віднесені до різних кластерів, – різнорідними.

Візуалізація результатів кластеризації масиву документів реалізується за допомогою побудови дендрограми. У Декартовій системі координат по осі абсцис відкладаємо у відповідному порядку усі n об'єктів, а по осі ординат – відстань між об'єктами і групами. На дендрограмі також вказуються номери нових груп.

У дендрограмі подається близькість окремих точок і кластерів один з одним, і представляється у графічному вигляді послідовність кроків об'єднання кластерів [14, с. 58–59].

Зазначені теоретичні напрацювання були використані при дослідженні середовища електронного наукового архіву публікацій Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». А. І. Андруховим і Д. О. Тарасовим розглядалися такі складові формування електронного архіву, як менеджмент електронних документів [15], а також деякі методи і засоби [16]. Водночас процеси функціонування репозитарію як складової системи соціальної комунікації залишилися поза увагою цих дослідників.

За допомогою інституційного репозитарію, створеного в НТБ, активізуються процеси соціоко-

мунікаційної технології передавання інформації. Одним із яскравих прикладів реалізації такої технології є забезпечення групового інформування фахівців Національного університету «Львівська політехніка» з певної тематики релевантними потоками документів з використанням опції «рекомендувати матеріал». Було проаналізовано функціонування поштової скриньки однієї з кафедр (рис. 2).

Ім'я одержувача:

E-mail одержувача*:

Ваше ім'я:

Ваш e-mail:

Особисте повідомлення:

Рис. 2. Канал передавання повідомлення через форму «рекомендації одиниці зберігання»

Зазначений сервіс має враховувати наукові релевантні інтереси спільноти чи колективу. Рекомендований матеріал, виявлений у результаті евристичного пошуку, повинен відповідати науковій діяльності кафедри. Форма рекомендації матеріалу складається з низки полів: поле «ім'я одержувача» є необхідним. Інші поля – факультативні. Універсальність цієї форми полягає у тому, що повідомлення з рекомендованим матеріалом можна апелювати як до колективу, так і до окремої особи, інтереси якої межують зі змістом електронного документа з колекції репозитарію. На електронну скриньку реципієнта приходить сповіщення: «цікавий ресурс в архіві електронних публікацій». Отримавши зазначене повідомлення, абонент може розташувати у репозитарії власні публікації, релевантні надісланим йому документам. Таким чином, відбувається зворотний зв'язок, що формуватиме другий контур системи вибіркового розподілу інформації та поповнення інформаційного контенту електронного ресурсу.

Звичайно, промоційні властивості даного сервісу потребують окремого дослідження.

Висновки. Бібліотечні інститути виступають інформаційними агентами у парадигмі соціальних комунікацій, науково-методологічні основи яких закладені фахівцями з питань теорії комунікації. Аналіз застосування такого специфічного каналу передачі повідомлень, яким є, зокрема, інституційний репозитарій, переконливо засвідчує, що книгозбірні виступають медіаторами трансляції соціальних знань за допомогою інфокомунікаційних каналів.

Список використаних джерел

1. *Винер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине / пер. с англ. И. В. Соловьева, Г. Н. Поварова; под ред. Г. Н. Поварова. – 2-е издание. – М.: Наука, 1983. – 344 с.
2. *Эшби У.* Введение в кибернетику / Уильям Эшби. – М.: «КомКнига», 2006. – 432 с.
3. Основы теории коммуникации: учебно-методическое пособие для студентов специальности 350400 «Связи с общественностью» / сост. Ж. В. Николаева. – Улан-Удз: ВСГТУ, 2004. – 274 с.
4. *Маклюен Г. М.* Понимание Медиа : внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. – М.; Жуковский : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с. (Приложение к серии «Публикации Центра фундаментальной социологии»).
5. *Foulger D.* The Processes of Media Invention and Evolution [Electronic resource] / Davis Foulger.–Access mode : <http://evolutionarymedia.com/papers/hammerAsMedium.htm>. – Screen name.
6. *Чекмишев О. В.* Новітні дослідження соціальних комунікацій в американській науці / О. В. Чекмишев // Актуальні питання масової комунікації. – 2011. – Вип. 12. – С. 9–13.
7. *Foulger D.* Roles in Media [Electronic resource] / Davis Foulger. – Access mode: <http://evolutionarymedia.com/papers/rolesInMedia.htm>. – Screen name.
8. *Foulger D.* Models of the Communication Process [Electronic resource] / Davis Foulger. – Access mode: <http://davis.foulger.info/research/unifiedModelOfCommunication.htm>. – Screen name.
9. *Shannon C. E.* A Mathematical Theory of Communication / By C. E. Shannon // The Bell System Technical Journal. – 1948. – July, October (Vol. 27). – P. 379–423, 623–656.
10. *Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон. – М., 1963. – 830 с.
11. *Хинчин А. Я.* Об основных теоремах теории информации / А. Я. Хинчин. – УМН, 1956. – Т. 11. – Вып. 1. – С. 17–75.
12. *Орлов А. С.* Колмогоров Андрей Николаевич [Electronic resource] / А. С. Орлов, Н. Г. Георгиева, В. А. Георгиев // Исторический словарь. – 2-е изд. – М., 2012. – С. 229–230. – Режим доступа : http://www.hrono.ru/biograf/bio_k/kolmogorov.php
13. *Красноярова О. В.* Современная трансформация традиционной модели массовой коммуникации / О. В. Красноярова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-transformatsiya-traditsionnoy-modeli-massovoy-kommunikatsii>.
14. *Кунанець Н. Е.* Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів з особливими потребами: історія та сучасність / Н. Е. Кунанець. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. – 440 с.
15. *Андрухів А. І.* Менеджмент електронних документів на прикладі репозитарію НУ «Львівська політехніка» / А. І. Андрухів, Д. О. Тарасов // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства :

матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, 25 жовтня 2012 року, Львів / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет «Львівська політехніка», Науково-технічна бібліотека ; [редколегія : О. В. Шишка, Н. Е. Кунанець, Д. О. Тарасов, І. О. Белоус, Р. С. Самотий, А. І. Андрухів]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 223–228.

16. Андрухів А. І. Методи та засоби побудови електронного архіву у Науково-технічній бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» / А. І. Андрухів, Д. О. Тарасов // Науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. – С. 37–48.

Стаття надійшла до редакції 24.07.2014 р.

UDC 004.774:021.1-028.27

Nataliia Kynanets,

doctor of social communication, associate professor of National University «Lviv Polytechnic»

Antonii Rzheuskii,

librarian of the first category of Scientific Library of National University «Lviv Polytechnic»

SOCIO-COMMUNICATION CHANNELS OF TRANSMISSION OF INFORMATION IN DIGITAL LIBRARIES

The discourse of forming of communication processes in social communicative environment is described. The concept of social communicative channel of digital library for messaging in order to improve the system of document communication is considered.

К е у в о р д с: communication, communicators, recipient, information theory, library, repository.

УДК 004.774:021.1-028.27

Наталія Кунанець,

д-р наук по соціальним комунікаціям, доцент Національного університету «Львівська політехніка»

Антоній Ржеуский,

бібліотекар Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

СОЦИОКОМУНИКАЦИОННЫЕ КАНАЛЫ ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИИ В ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕКАХ

В статье рассматривается формирование социокоммуникационных процессов в библиотеках как важных составляющих трансляции социальных знаний. Предложена концепция исследования электронного репозитория как социокоммуникационного канала передачи сообщений с целью совершенствования документных коммуникаций.

К л ю ч е в ы е с л о в а: социальная коммуникация, коммуникант, реципиент, теория информации, электронная библиотека, репозиторий.

УДК 004.774:001.8

Єлизавета Кухарчук,

канд. наук із соц. комунікацій,

мол. наук. співробітник НБУВ

Світові наукометричні системи

Розглядаються світові бібліометричні бази даних Web of Science і Scopus та їх аналітичні надбудови InCites та SciVal Spotlight. Проаналізовано вільнодоступну систему наукометричної спрямованості Google Scholar. Висвітлено досвід створення на основі її ресурсів інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки».

К л ю ч о в і с л о в а: аналітика, бібліометрія, наукометрія, Google Scholar, Scopus, Web of Science.

В останні роки в інформаційній практиці спостерігається підвищення уваги до наукометричних і бібліометричних досліджень. Значною мірою це пов'язано з тим, що накопичені обсяги бібліографічної інформації вимагають якісно нових форм аналітико-синтетичної обробки. Потужним імпульсом розвитку бібліометрії та наукометрії стала поява на ринку інформаційної індустрії, спрямованої на оперативне забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, мультидисциплінарних баз даних Web of Science корпорації Thomson Reuters та Scopus корпорації Elsevier.

Сукупність баз даних Web of Science – базис глобального електронного науково-інформаційного середовища корпорації Thomson Reuters [9]. Вона обробляє 12,5 тис. назв найбільш авторитетних академічних журналів, збірників наукових праць і матеріалів конференцій. Бібліометричний апарат платформи забезпечує відстеження показників цитованості публікацій з ретроспективою до 1900 р. у фізико-технічних та медико-біологічних науках, до 1956-го – у соціальних науках і до 1975 р. – у мистецтвознавстві та гуманітаристиці.

У 2004 р. з'явився головний конкурент Web of

Science – бібліометрична платформа Scopus корпорації Elsevier [8]. Вона є складовою інтегрованого науково-інформаційного середовища SciVerse. Станом на липень 2014 р. Scopus містив 53 млн реферативних записів. Крім того у базі даних проіндексовано 21,9 тис. назв наукових журналів 5 тис. видавництв, 340 книжкових серій та 5,5 млн праць конференцій. Видання індексуються у Scopus різними мовами за наявності в них англійських рефератів. Найавторитетніші наукові часописи представлені архівами, починаючи з першого випуску. Бібліометричний апарат Scopus забезпечує отримання показників цитування наукових робіт у виданнях, опублікованих після 1996 р.

Корпорації Thomson Reuters і Elsevier розробили спеціальні аналітичні надбудови над своїми базами даних для оцінки роботи окремих наукових колективів та стратегічного планування науки – InCites [6] і SciVal Spotlight [7]. Завдяки цьому відбулася трансформація згаданих бібліометричних баз у наукометричні системи.

Метою статті є аналіз світових наукометричних систем і визначення підходу до створення в Україні системи комплексного оцінювання ефективності наукової діяльності з урахуванням тенденцій проведення статистичної обробки бібліометричних даних для одержання консолідованої інформації щодо наукового потенціалу.

Аналітична надбудова InCites корпорації Thomson Reuters надає інформацію про моніторинг результатів діяльності наукової організації та про останні тенденції розвитку наукових напрямів у світі. Ця надбудова – інструмент для оцінки результатів наукових досліджень, що дає можливість урядовим органам і керівникам дослідних організацій відстежувати ефективність досліджень, порівнювати наукову продуктивність з іншими організаціями та країнами. На основі даних Web of Science про публікації та їх цитування, проводиться розрахунок середніх показників цитування статей у конкретному році, опублікованих у конкретних журналах за 249 галузями знань та аналіз місця наукової організації в дослідницькому процесі. Складовими цієї надбудови є Essential Science Indicators та Journal Citation Reports.

Ресурс Essential Science Indicators використовується для порівняння цитованості різних галузей знань за даними Web of Science. У ньому представлені статистичні дані за останні 10 років за галузями знань, країнами, організаціями. Нормуючи конкретні дані за цитованістю статей окремого вченого або організації в конкретній галузі

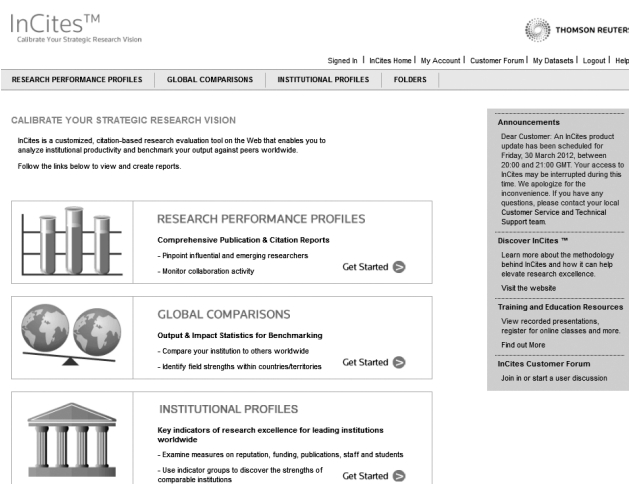

Рис 1. Головна веб-сторінка аналітичної надбудови InCites

знань за середньостатистичними даними, наведеними в Essential Science Indicators, можна оцінити рівень вченого або організації в конкретній науковій галузі в порівнянні зі світовими даними або даними по країні [3].

У базі даних Journal Citation Reports наводяться такі бібліометричні показники періодичних видань: імпаکت-фактор, п'ятирічний імпакт-фактор, індекс оперативності (immediacy index) і Eigenfactor. Імпакт-фактор журналу – це середнє число цитувань, отриманих статтями, опублікованими в ньому протягом двох років. Він показує, скільки разів у середньому цитується кожна опублікована в журналі стаття протягом двох наступних років після виходу. П'ятирічний імпакт-фактор краще відображає відмінності між журналами в галузях з традиційно низькими показниками цитування, що пов'язано з невеликою пристатейною бібліографією. Індекс оперативності – це середня кількість цитувань статті за рік. Він обчислюється як співвідношення числа отриманих журналом посилань на статті, що вийшли в поточному році, до сумарної кількості статей, опублікованих за рік. Показник Eigenfactor спрямований на підтримку розроблення методів виявлення інформації про відносну «впливовість» журналів на основі зв'язків між різними дисциплінами та на побудову глобальної «карти науки» [4, с. 137]. Він містить інформацію про цитування приблизно для 8 тис. періодичних видань, включених до Web of Science, і оновлюється один раз на шість місяців.

У InCites є можливість отримувати інтегровані дані за такими розділами:

Institutional Profiles – дані про світові установи та показники їх науково-дослідної роботи;

Research Performance Profiles – відомості про публікації установи, нормовані показники, що характеризують публікації, рейтинги галузей знань, та авторів, моніторинг спільної діяльності різних установ, зведені дані по всіх публікаціях та їх цитування, список найбільш продуктивних авторів та перспективних наукових напрямів;

Research in View – ресурс для щорічного огляду результатів роботи факультетів університетів та наукових установ;

Global Comparison – порівняння зведених показників країн, організацій за різний проміжок часу та за різними галузями знань;

World Data Set – визначення на основі бібліометричних показників статей за даними Web of Science нових перспективних напрямів наукової діяльності.

Для аналізу публікаційної активності є можливість складання різних звітів (наприклад, за певний період часу) з поданням даних у вигляді списку статей, рейтингу авторів, рейтингу наукових галузей тощо. Для кожної статті поряд зі стандартними бібліографічними даними (назва, автори, журнал, рік видання тощо) вказана галузь знань, до якої належить стаття, імпаکت-фактор журналу, в якому вона опублікована, кількість цитувань даної статті на момент складання звіту, а також спеціальні показники, які дають змогу порівнювати між собою публікації різних років, надруковані в різних журналах та відносяться до різних предметних галузей. Характерною особливістю є діаграми, що характеризують публікації за середніми показникам журналів, де вони опубліковані, за галузями знань та за процентним співвідношенням до найбільш цитованих робіт.

Аналітична надбудова SciVal Spotlight корпорації Elsevier [7] розроблена на основі ресурсів бази даних Scopus. Вона допомагає організації ідентифікувати і оцінити свої поточні сили, визначити перспективну стратегію свого розвитку. Ґрунтуючись на аналізі співцитування та техніці візуалізації, ця надбудова створює унікальну графічну карту або «Колесо науки», яке ілюструє продуктивність організації з усіх наукових дисциплін. На підставі такого аналізу всього масиву публікацій у Scopus виділяється більше 70 тис. кластерів публікацій, найбільш цитовані з яких становить «компетенції», візуалізовані в SciVal Spotlight на «Колесі науки». Воно може створюватися як для конкретної організації, так і для країни чи регіону. Чим більше публікацій організації потрапляють до високоцитованих у сформованих кластерах, тим

більше «компетенцій» виділяється для організації. Оскільки даний метод більш якісний, ніж кількісний аналіз масиву публікацій, то результат залежить винятково від наявності публікацій у базі даних Scopus.

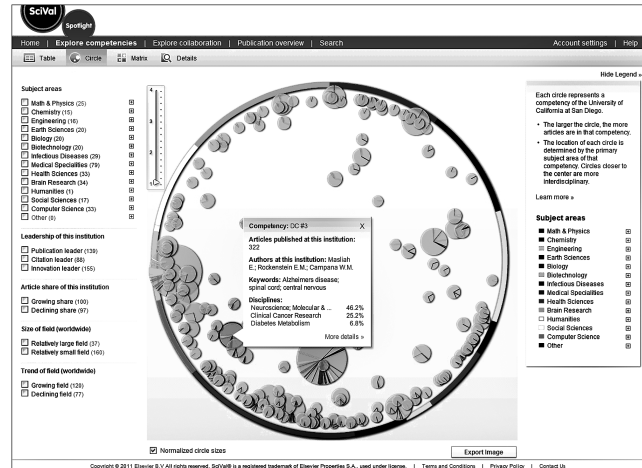

Рис. 2. Фрагмент представлення даних у SciVal Spotlight

Другим способом візуалізації даних про публікаційну активність організації або країни є матричне подання виділених «компетенцій», при якому враховуються також тенденції розвитку відповідних кластерів публікацій: збільшення частки статей організації по відношенню до зміни кількості статей у світі з даної тематики. Таким чином, можливо оцінити перспективність напрямів досліджень, що є надзвичайно важливим для стратегічного планування науки [3]. SciVal Spotlight фокусується на взаємопов'язаних дослідженнях, які виконуються однією організацією. Ця надбудова також дає змогу краще зрозуміти, які організації є конкурентами і об'єктивно оцінити їх потенціал, надаючи інформацію про установи з ідентичними дослідницькими «компетенціями».

Таким чином, розглянуті наукометричні надбудови InCites та SciVal Spotlight дуже корисні для планування та аналізу наукової діяльності як окремої організації, так і міста чи країни. Вибір залежить від поставленої мети: для стратегічного планування розвитку наукової діяльності в організації і вибору напрямів фінансування зручніше використовувати SciVal Spotlight корпорації Elsevier, а для порівняння з іншими конкретними організаціями або відстеження активності окремих вчених, груп вчених або галузей науки – InCites корпорації Thomson Reuters.

Основним обмеженням для оцінки наукової

діяльності українських вчених та організацій на основі використання можливостей InCites та SciVal Spotlight є те, що в базах даних Web of Science і SciVerse Scopus індексується менше 3 % українських періодичних видань з понад 2 тис. Значна частина наукових результатів вітчизняних вчених публікується в журналах українською мовою, через що вони просто не потрапляють у світовий науковий обіг і, відповідно, не цитуються зарубіжними вченими. Світові лідери корпорації Thomson Reuters та Elsevier забезпечують необхідний сервіс, однак він надається лише на комерційних засадах обмеженому колу вітчизняних дослідників. Тому вбачається доцільним використання показників некомерційних наукометричних платформ та інструментаріїв паралельно з показниками комерційних баз даних.

Серед вільно доступних систем наукометричної спрямованості, насамперед, слід відзначити Google Scholar корпорації Google, що на даний час є лідером пошукових систем Інтернету. У останні роки система Google зазнала суттєвих змін і перетворилася в універсальну інформаційну систему, яка охоплює новини, каталоги, карти, наукові видання, аналітичну службу, електронну пошту, рекламу продуктів і послуг тощо [4, с. 126; 5]. Google Scholar – науковий сегмент Інтернет-гіганта Google, котрий поєднує в собі загальнодоступну пошукову та бібліометричну системи. Це утворення подібне до Web of Science та SciVerse Scopus, хоча поступається їм за функціональними можливостями. Воно дає змогу користувачам здійснювати пошук публікацій з посиланнями на повнотекстові статті, технічні звіти, препринти, дисертації, книги та інші документи, що вважаються науковими. Оскільки значна частина результатів пошуку містить посилання на комерційні журнальні статті, користувачі зможуть отримати доступ лише до анотацій статей. Результати пошуку впорядковуються, насамперед, за кількістю цитувань публікації. Google Scholar забезпечує користувачів як даними про індекс цитування документа, раніше доступного тільки в комерційних наукометричних платформах, так і списками семантично споріднених матеріалів. За обсягами проіндексованих матеріалів система Google Scholar суттєво перевищує Web of Science та SciVerse Scopus. Особливо це стосується публікацій у сфері соціогуманітаристики, що недостатньо представлена в комерційних базах даних.

Сервіс системи Google Scholar «Бібліографічні посилання» дає змогу авторам відстежувати циту-

вання своїх робіт. Вони можуть отримати список публікацій, упорядкований за кількістю цитувань, дізнатися, хто посилається на їхні праці, а також побачити діаграму цитувань. Цей сервіс є затребуваним – станом на початок 2014 р. тільки в українському сегменті мережі Інтернет ним охоплено понад 3 тис. дослідників. Ураховуючи тенденцію до зростання репрезентативності суб'єктів наукових комунікацій в Інтернеті, можна розраховувати на більш адекватну картину стану науки, що відображає її регіональний, відомчий і галузевий зрізи. Сукупність бібліометричних портретів дала змогу реалізувати інформаційно-аналітичну систему «Бібліометрика української науки», що уможлиблює представлення цілісної картини наукового середовища держави [1; 2]. Джерельна база системи – створені вітчизняними вченими на платформі Google Scholar бібліометричні профілі, котрі містять вивірену ними інформацію про результати публікаційної діяльності.

Рис. 3. Головна веб-сторінка проекту «Бібліометрика української науки»

Пілотний проект інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» реалізовувався відділом бібліометрії та наукометрії Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ упродовж першого півріччя 2014 р. і представлений нині на порталі Бібліотеки [2]. До системи включено понад 3 тис. бібліометричних портретів учених і кілька десятків профілів журналів і підрозділів установ, а також розроблено алгоритмічно-програмний інструментарій аналітичних обчислень. Він уможлиблює одержання широкого спектру аналітичних даних щодо наукового потенціалу України. Створення системи продемонструвало ефективність використання синергетичного підходу для можливостей отримання цілісної картини стану академічного середовища за безпосередньої участі ключового суб'єкта нау-

кових комунікацій – вченого та з залученням інформаційного ресурсу найбільшої у світі бібліометричної платформи Google Scholar.

Висновки

Сьогодні має місце неоднозначне визначення термінів «бібліометричні та наукометричні бази даних і системи». Пропонується використовувати термін «наукометрична система для комплексу», що включає бібліометричну базу даних і спеціалізовану аналітичну надбудову – алгоритмічно-програмний інструментарій для одержання консолідованої інформації стосовно наукового потенціалу в галузевому, регіональному та відомчому аспектах.

Такому визначенню наукометричних систем відповідають продукти корпорацій Thomson Reuters (бібліометрична база даних Web of Science з аналітичною надбудовою InCites) та Elsevier (база даних Scopus з надбудовою SciVal Spotlight).

Науковий сегмент системи Google (Google Scholar) уможливило створення на синергетичних засадах бібліометричних профілів суб'єктів і об'єктів наукових комунікацій. Враховуючи стрімке зростання кількості профілів та їх вивіренисть самими вченими, вбачається доцільним створення на їх основі національних аналітичних надбудов для підготовки оглядово-аналітичних матеріалів щодо стану українського академічного середовища та рейтингів наукових установ і вчених. Такою надбудовою є інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки»,

створена Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. У першому наближенні її можна вважати аналогом згаданих аналітичних надбудов InCites і SciVal Spotlight.

Список використаних джерел

1. Бібліометрика української науки / Л. Костенко та ін. // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 8–12.
2. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/bpnu/> – Дата доступу : 9.07.2014. – Назва з екрана.
3. Москалева О. В. Использование наукометрических показателей для оценки научной деятельности / О. В. Москалева // Науковедческие исследования. – 2013. – № 2013. – С. 85–109.
4. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження / Л. Й. Костенко та ін. – Київ, 2014. – 211 с.
5. Соловяненко Д. В. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus / Д. В. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2012. – № 1. – С. 6–21.
6. InCites [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://researchanalytics.thomsonreuters.com/incites/>. – Date of apply: 14.06.2014. – Title from the screen.
7. SciVal Spotlight [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://elsevier.com/products/scival-spotlight/>. – Date of apply: 17.06.2014. – Title from the screen.
8. Scopus [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.scopus.com/>. – Date of apply: 14.07.2014. – Title from the screen.
9. Web of Science [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: http://thomsonreuters.com/products_services/science/science_products/a-z/web_of_science/. – Date of apply: 21.07.2014. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2014 р.

UDC 004.774:001.8

Yelizaveta Kukharchuk,

candidate of social communications science, junior scientist Vernadskyi National Library of Ukraine

WORLD SCIENTOMETRIC SYSTEMS

Global bibliometrics databases, such as Web of Science, Scopus and their analytical add-tools, InCites and SciVal Spotlight, were considered. The system of free access of scientometrics orientation Google Scholar was analyzed. On the basis of its resources the experience of creation information and analytical system under the name «Bibliometrics of Ukrainian science» was highlighted.

К е у в о р д с: analytics, bibliometrics, scientometrics, Google Scholar, Scopus, Web of Science.

УДК 004.774:001.8

Елизавета Кухарчук,

канд. наук по соц. коммуникациям, мл. науч. сотрудник НБУВ

МИРОВЫЕ НАУКОМЕТРИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ

В статье рассмотрены мировые библиометрические базы данных Web of Science, Scopus и их аналитические надстройки InCites и SciVal Spotlight. Проанализирована система Google Scholar. Представлен опыт создания на основе ее ресурсов информационно-аналитической системы «Библиометрика украинской науки».

К л ю ч е в ы е с л о в а: аналитика, библиометрия, наукометрия, Google Scholar, Scopus, Web of Science.

Надія Стрішенець,

д-р іст. наук, зав. відділу НБУВ

Авторитетний контроль: необхідність координованого підходу

Стаття присвячена авторитетному контролю імен осіб та назв установ і організацій. Розкривається важливість авторитетно-го контролю бібліографічних записів для ефективного пошуку інформації та кооперованої каталогізації. Акцентується увага на необхідності координації цієї роботи у межах країни.

К л ю ч о в і с л о в а: авторитетний контроль, міжнародний стандарт каталогізації, кооперована каталогізація.

Авторитетний контроль – термін-інтернаціоналізм від англ. «authority control», означає постійне відстеження і підтримання у процесі каталогізації послідовних форм заголовків, інших елементів бібліографічного опису (сучасною фаховою мовою – точок доступу), а також показ зв'язків між основною, стандартизованою, авторитетною їх формою та іншими відомими варіантами.

Відповідно, так звана авторитетна робота («authority work») – це робота зі встановлення стандартизованих, уніфікованих, послідовних форм точок доступу. Авторитетний контроль поширюється на:

- прізвища авторів;
- назви установ і організацій, тобто колективних авторів;
- уніфіковані назви;
- серії;
- предметні рубрики;
- географічні назви.

Ще у 1970-х рр. на конференціях ЮНЕСКО, ІФЛА і, зокрема, на Міжнародному конгресі з національних бібліографій, організованих у 1977 р. цими інституціями, були ухвалені рекомендації, за якими кожна національна бібліографічна установа визначалася відповідальною за встановлення авторитетної форми прізвища індивідуальних авторів та назв установ і організацій (колективних авторів) своєї країни, а також за їх авторитетні списки відповідно до міжнародних рекомендацій.

16 травня 2014 р. у рамках Всеукраїнського фестивалю науки у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відділом наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів був проведений семінар, присвячений діяльності провідних бібліотек України зі створення авторитетних (нормативних) файлів імен осіб та назв установ і організацій [1]. Мета семінару – з'ясувати, що можуть

запропонувати провідні книгозбірні українським бібліотекам та світовій бібліотечній спільноті.

Як відомо, автори нерідко змінюють свої прізвища упродовж життя. Так, автор відомого у фахових колах «Російсько-українського словника бібліотечно-бібліографічних термінів» М. В. Сташко [2] свої подальші роботи «Документознавча термінологія» (Львів, 2003) та «Українська термінографія, 1948–2002» (Львів, 2003) видала під іншим прізвищем – Комова. Тим часом у переважній більшості електронних каталогів вітчизняних бібліотек ці прізвища ніяк не поєднані, вважаються, що вони належать різним авторам.

Багато людей мають прізвища, котрі дуже часто зустрічаються (Коваленко, Василенко, Ткаченко). Тому існує потреба їх розрізнення при складанні каталожного опису. Особливістю українських каталогів є постійне поєднання двох мов: української й російської. Одні й ті ж автори, особливо в точних та природничих науках, друкуються обома мовами. Наприклад, Іваненко Йосип Онисимович – Іваненко Йосиф Онисимович; Євженко Олександра Панасівна – Евженко Александра Афанасьевна і т. п. Отже, у російському варіанті з'являються інша початкова літера й зовсім інші ініціали, що значно ускладнює, а при відсутності подання у бібліографічному описі повного імені та по батькові, робить взагалі неможливою ідентифікацію автора. Ще частіше зустрічаються такі варіанти, як, наприклад, Ткаченко Олексій Олександрович і Ткаченко Алексей Александрович (у російськомовному виданні).

Стандарти, у т. ч. новий міжнародний стандарт каталогів «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access»), вимагають уважної диференціації таких прізвищ, щоб читач не витрачав часу на нерелевантні відповіді. Зазвичай це робиться додаванням років життя автора (народження та смерті чи однієї з дат, оскільки для авторів

минулих століть іноді точно відомою є дата смерті, але невідомим залишається рік народження).

Особливо важливим є постійне відстеження назв колективних авторів, які нерідко змінюються, особливо після таких соціально-політичних перетворень, які відбулися у нашій країні у 1990-ті рр. Проблеми виникають і при визначенні основних форм прізвищ письменників, які друкуються під псевдонімами, особливо іноземних прізвищ, які можуть перекладатися по-різному, наприклад, Гейне і Гайне; Хемінгвей, Хемінгвей і Гемінгвей; Фрейд і Фройд; Хайдеггер, Гайдеггер і навіть Гайдеггер; Волт Вітмен і Уолт Уйтмен і т. п.

Якщо не відстежувати такі варіанти, то в наших каталогах вони й надалі співіснуватимуть як окремі автори, як дві й навіть три різних особи, оскільки відсутні будь-які посилання чи інший (внутрішній) зв'язок між цими різними формами прізвища у каталозі. Якщо читачеві самому не спаде на думку перебрати різні варіанти прізвища того чи іншого іноземного автора (і то за умови, якщо вони йому відомі), то якась частина його творів так і залишиться не знайденою, а електронний каталог при відсутності авторитетного контролю не допоможе у пошуку.

У каталозі Онлайнового комп'ютерного бібліотечного центру (OCLC) – найбільшому каталозі світу – авторитетний запис прізвища китайського філософа Конфуція містить 22 варіанти його написання англійською та іншими мовами, література якими представлена в каталозі. І лише один з них – Confucius, визначений, у т. ч. і Бібліотекою Конгресу, як авторитетний, а написання іншими мовами, включно з китайською, розглядаються як варіанти, що діють в якості посилання до унормованого прізвища.

А ось так виглядає авторитетний запис та варіанти написання прізвища українського письменника Олеса Гончара (Honchar, Oles') у каталозі Бібліотеки Конгресу мовами, на яких його твори зберігаються у цій книгозбірні:

Honchar, Oles', 1918–1995

Honchar, Oles', |d 1918–

400 1_ |a Гончар, Олесь, |d 1918–

400 1_ |a Hontscher, Olesj, |d 1918–

400 1_ |a Gonchar, Oles', |d 1918–

400 1_ |a Gonchar, Alexander, |d 1918–

400 1_ |a Honc?ar, Oles, |d 1918–

400 1_ |w nna |a Honchar, Oleksandr

Terentii?ovych, |d 1918–

400 1_ |a Gonchar, Oles' Terent'evich, |d 1918–

400 1_ |a Gontchar, Ole?s, |d 1918–

400 1_ |a Hontschar, Oles, |d 1918–

400 1_ |a Gonchar, A., |d 1918–

До речі, авторитетні файли Бібліотеки Конгресу є у вільному доступі на її сайті (<http://authorities.loc.gov>). Не потрібно мати ні реєстрації, ні дозволу на пошук, роздрукування, е-розсилку авторитетних записів. Авторитетні файли Бібліотеки Конгресу оновлюються щоночі, від понеділка до суботи.

Розглядаючи авторитетний контроль як фрагмент фахового бібліотечного знання, не можна не відзначити, наскільки серйозна увага приділяється цьому складному аспекту каталогізації у зарубіжних бібліотеках і теоретиками, і практиками. Виходять монографії, статті, бібліографічні покажчики, існують е-дискусійні групи, веб-сайти (наприклад, <http://www.authoritycontrol.com>), проходять конференції, обговорення поточних тенденцій та майбутнього розвитку авторитетного контролю. Конкретні приклади авторитетних записів наводяться і у новому міжнародному стандарті бібліографічного опису «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access», скороч. RDA).

За новим стандартом [3–5] вже працюють Бібліотека Конгресу та Національна медична бібліотека США (з 31 березня 2013 р.), Британська бібліотека (з 1 квітня 2013 р.), Національна бібліотека та архів Канади, Національна сільськогосподарська бібліотека США, Національні бібліотеки Австралії, Малайзії, Сінгапуру, а також Німецька національна бібліотека. У процесі впровадження RDA у Національних бібліотеках Голландії, Фінляндії, Ірландії, Філіппін, Шотландії та ін. Новий стандарт використовують бібліотеки таких відомих університетів світу, як бібліотека Кембриджського та Бодлеанська бібліотека Оксфордського університетів, бібліотеки Стенфордського, Чиказького університетів, університету Північної Кароліни США і т. д.

Одночасно з переходом на нові правила опису відбувся перехід на відповідний стандарт авторитетних записів. Для Програми кооперованої каталогізації (Program for Cooperative Cataloging, PCC), яка діє у США і складається з чотирьох компонентів кооперації: Програми авторитетних прізвищ та назв (NACO); Програми авторитетних предметних рубрик (SACO); Програми монографічних бібліографічних записів (BIBCO); Онлайнової програми серіальних видань (CONSER) 31 березня 2013 р. також стало рубежем. Після цієї дати вносити авторитетні записи відповідно до Спільної програми авторитетних прізвищ та назв дозволяється лише за правилами RDA. Усі точки доступу у бібліографічних записах з позначкою

«рес» мають створюватися за вказаними правилами. Навіть, якщо самі записи у бібліотеках, що входять до Програми кооперованої каталогізації, ще продовжують робитися за попереднім стандартом – Англо-американськими правилами каталогізації (AACR2).

Авторитетний запис на особу за RDA є досить докладним. Він передбачає: подання стандартизованого (авторитетного) прізвища автора, варіант(и) прізвища, дату народження автора, стать, місце народження, країну, яку пов'язують з автором, місце його проживання, установу, з якою пов'язаний автор, мову, якою він пише, професію або фах, біографічні відомості, ідентифікацію особи (контрольний номер Бібліотеки Конгресу, контрольний номер Національної бібліотеки та архіву Канади), статус ідентифікації (наприклад, повністю встановлений), джерело(а) встановлення даних про автора (вказуються відомості про автора з зазначенням використаних при цьому джерел) [6].

Щодо формування авторитетних записів на прізвища варто зауважити: деякі українські бібліотеки (це стосується, насамперед, бібліотек галузевих академій наук та університетських) укладають списки членів своїх академій чи викладачів. Тобто йдуть від зворотного: готують вивіреним список з датами народження тощо, а потім, коли з'явиться книга, будуть мати готовий заголовок. Але нерідко науковці, які вже досягли певного статусу, припиняють активну наукову діяльність або обмежуються статтями, а не підготовкою нових монографій чи підручників, які саме й є об'єктами каталожного опису. Тому опрацьовувати для авторитетного файлу прізвища гіпотетичних авторів – це змарнований робочий час, змарновані зусилля. Хотілося б застерегти від такої практики. Не доводилося зустрічати такого підходу і в доступній англійській літературі. До того ж передбачається: ці точки доступу зустрінуться більше, ніж в одному виданні, й усі наступні видання мають бути описані під однією й тією ж формою заголовка, щоб усі роботи певного автора зібрати разом. У відомих провідних бібліотеках світу йдуть від «книги в руках». З'явилася книга у бібліотеці, виникла потреба її опису, визначення заголовка, відповідно й вирішуються пов'язані з цим питання.

Не можна не відзначити характерну тенденцію останніх років – інтернаціоналізацію авторитетних записів з тим, щоб національні бібліотеки різних країн використовували одні й ті ж автори-

тетні записи. Віртуальний міжнародний авторитетний файл (VIAF) об'єднує існуючі національні авторитетні файли. Його мета – об'єднати різні набори авторитетних даних з усіх країн світу і забезпечити читачам доступ до видань через авторитетні дані потрібними мовами.

Така інтеграція спостерігається й на рівні країн. У VIAF активну участь бере Німецька національна бібліотека, де створені та розвиваються Німецький авторитетний файл імен (Personennamendatei), Авторитетний файл установ та організацій, файл Предметних рубрик та файл Уніфікованих назв Німецького музичного архіву. Усі вони об'єднані в Інтегрований авторитетний файл, що загалом є не легким технічним завданням, яке вдалося вирішити Бібліотеці. Англо-американський авторитетний файл розвивається Британською бібліотекою та Бібліотекою Конгресу. Нам вже доводилося писати про спільні проекти бібліотек США під керівництвом Бібліотеки Конгресу, зокрема, про NACO (Name Authority Cooperative Program) – з формування авторитетного файлу імен, що включав прізвища, назви колективних авторів, а також географічні назви і мав статус національного; SACO (Subject Authority Cooperative Program) – авторитетний файл предметних рубрик [3, с. 224]. Бібліотека Конгресу – законодавець у галузі авторитетного контролю предметних рубрик.

Як відомо, сучасні інтегровані бібліотечні системи включають засоби авторитетного контролю як частину модуля каталогізації. Він передбачає автоматичні посилання від різних варіантів прізвища чи колективного автора, а також «глобальні» заміни, якщо виявляються помилки чи різні форми прізвища.

Певні напрацювання в царині авторитетного контролю мають і українські бібліотеки. Так, у ЛННБ ім. В. Стефаника створення авторитетних записів імен осіб розпочалося у 2009 р. одночасно з упровадження інтегрованої бібліотечної системи Alerph 500. І хоча бракувало досвіду та методики ведення такої роботи, всі її етапи були пройдені у стислі терміни, й за кілька років авторитетна робота набула помітних масштабів. На сьогодні авторитетний файл «Індивідуальний автор» налічує понад 25 тис. авторитетних записів, які активно використовуються каталогізаторами у своїй роботі.

Вагомими є здобутки Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка щодо авторитетного контролю назв установ та організацій [7]. Ще у 1976 р. тут розпочалося створення картотеки

«Показчик заголовків колективного автора», яка, починаючи з 2002-го, була поступово переведена в електронну форму й переросла в електронний авторитетний файл. Нині кількість авторитетних записів назв установ та організацій сягає понад 10 тис. Найголовніше, що цей файл, як і файл Львівської бібліотеки ім. В. Стефаника, є працюючим, він давно вийшов зі стадії будь-якого експерименту.

Цікаві теоретичні та методичні розробки мають у своєму активі фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Національної парламентської бібліотеки України.

Як відомо, без загальнонаціонального авторитетного файлу прізвищ українських авторів, а також назв українських установ та організацій неможливий розвиток кооперованої каталогізації, яка давно стала реальністю у бібліотеках зарубіжних країн, у т. ч. СНД. Тому не менш важливими є питання співпраці. Бібліотеки західних розвинутих країн мають чітку координацію, хто і за який сегмент авторитетного контролю відповідає. У нас через брак коштів, кваліфікованих кадрів кожен працює ізольовано, вирішуючи проблеми на своєму рівні. Тому координація зусиль на рівні провідних бібліотек України є надважливою. Водночас українське бібліотекознавство не повинно сторонитися процесів, які відбуваються у галузі авторитетного контролю у Європі та світі.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014 р.

UDC 025.3:006:021.6

Nadiia Strishenets,

doctor of sciences in History, Head of Department, NBUV

AUTHORITY CONTROL: THE NEED OF COORDINATED APPROACH

Article based on the report at the seminar on authority control of personal and corporate authors at the Vernadskyi National Library of Ukraine. It focuses on the importance of authority control of bibliographic records for efficient information retrieval and cooperative cataloging. Attention is drawn to the need of coordination of this work within the country.

K e y w o r d s: authority control, international cataloging standard, cooperative cataloging.

УДК 025.3:006:021.6

Надежда Стришенец,

д-р ист. наук, зав. отделом НБУВ

АВТОРИТЕТНЫЙ КОНТРОЛЬ: НЕОБХОДИМОСТЬ КООРДИНИРОВАННОГО ПОДХОДА

В статье раскрывается важность авторитетного контроля библиографических записей для эффективного поиска информации и кооперированной каталогизации. Акцентируется внимание на необходимости координации этой работы в стране.

К л ю ч е в ы е с л о в а: авторитетный контроль, международный стандарт каталогизации, кооперированная каталогизация.

Список використаних джерел

1. *Полякова О.* Авторитетний контроль у бібліотеках України : визначення пріоритетів / Олена Полякова // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 45–48.

2. *Сташко М. В.* Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів / М. Сташко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Львів : СП «БаК», 1996. – 200 с.

3. *Стришенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема : бібліотекознавчий аспект / Н. В. Стришенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 265–272.

4. *Стришенець Н. В.* Особливості термінології нового стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access») / Надія Стришенець // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / М-во культури України, Київський нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права. – К., 2013. – Вип. 7. – С. 102–105.

5. *Стришенець Н. В.* Упровадження нового міжнародного стандарту каталогізування «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access») у бібліотеках світу / Надія Стришенець // Там само. – К., 2014. – Вип. 8. – С. 198–202.

6. Examples of Full RDA Records (JSC) – Authority Records [Electronic resource]. – Access mode : http://www.rdatoolkit.org/sites/default/files/examples_of_rda_authority_records_041113.pdf. – Title from the screen. Accessed 11.08.2014.

7. *Науменко Л.* Авторитетний файл колективного автора (з досвіду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка) / Людмила Науменко // Бібл. вісн. – 2014. – № 3. – С. 7–12.

Ірина Савченко,
наук. співробітник НБУВ

Нотно-друкарська справа у Києво-Печерській лаврі

Висвітлено послідовність створення лаврських рукописних нотних книг, здійснено історичний огляд нотно-видавничої діяльності Києво-Печерської лаври, виокремлено принципи відбору богослужбових співів до публікації. У додатку вміщено науковий опис нотних видань Києво-Печерської лаври з фондів НБУВ.

К л ю ч о в і с л о в а: Києво-Печерська лавра, рукописні нотні книги, Києво-Печерська друкарня, нотно-видавнича справа, нотні видання.

Видавнича діяльність Києво-Печерської Свято-Успенської лаври нараховує майже чотири століття. Найдавніші, документально підтвержені, відомості про діяльність лаврської друкарні належать до 1606 р.¹ Перший друкарський архів внаслідок пожежі 1718 р. не уцілів, до нашого часу дійшли типографські документи, починаючи з 20-х років XVIII ст. Від дня заснування друкарні і до революційного перевороту 1917 р. у Лаврі було опубліковано велику кількість книг – богослужбових, богословських, історичних, полемічних, просвітніх, літературно-художніх². Нотні ж видання, на відміну від книг, у Києво-Печерській лаврі почали друкувати лише наприкінці XIX – початку XX ст. Практично до кінця XIX ст. лаврські півчі під час богослужінь користувалися рукописними нотними книгами.

Нотні видання Києво-Печерської лаври, так само як і рукописи, у наш час є раритетами, що потребують ретельного наукового обліку та аналізу. Всі нотні видання Києво-Печерської лаври, що зберігаються в музичному відділі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – у хорошому викладенні. Найраніше з лаврських друкованих нотованих видань, що зберігаються у фондах музичного відділу, опублікований «Чин молебного

пенія Успенію Пресвятої Богородиці с Акафистом»³ – 9 лютого 1896 р. Видання містить послідування служби головного храмового свята Києво-Печерської Свято-Успенської лаври. Нотні додатки співів свята у вигляді хорової партитури (Тенор 1-й, Тенор 2-й, Бас) розміщені укінці книги, на аркушах 61–81. Кожна партія написана на окремому нотному рядку. Партії тенорів записані в ключі «до» (альтовому), баса – «фа» (басовому). Нотний текст надруковано круглою (італійською) нотою, нетактований. Книга святково оформлена – з позолоченим обрізом, численними ілюстраціями (іконами-клеймами, орнаментованими заставками), кожна сторінка обрамлена рамкою зі складним багатобарвним рослинно-графічним орнаментом.

Видання повного багатоголосного Нотного Обиходу Києво-Печерської Лаври було започатковане у перші роки XX ст. До цього часу повного хорового запису та публікації всього кола лаврського співу не існувало. Однак багатоголосні перекладання окремих лаврських співів та їх запис здійснювалися і раніше, починаючи з середини XIX ст.⁴ Цікавими є спогади прихожанина, який був близько знайомий з одним із гармонізаторів лаврських співів – ієромонахом (а згодом – архимандритом) о. Флавіаном: «У него (о. Флавіана. – І. С.) в кельї хранился старинный лаврский обиход, написанный в старом альтовом ключе, причем ноты изображены были в виде квадратиков. О. Флавиан очень любил показывать этот обиход посетителям и давал весьма интересные пояснения, как из старинной ведущей мелодии, написанной для одного голоса... выростала дивная

¹ Серед документів архіву Львівського братства зберігається лист Єлисея Плетенецького (1619 р.), в якому є відомості про діяльність Києво-Печерської друкарні. Див.: *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 6–7.

² *Титов Ф.* Типографія Києво-Печерської Лаври. – К.: Типографія Києво-Печерської Успенської Лаври, 1916. – Т. 1. – 504 с.; Страницы истории типографии и издательства Киево-Печерской Лавры // Святая Успенская Киево-Печерская Лавра. – Режим доступа. – <http://www.lavra.ua>.

³ Чин молебного пенія Успенію Пресвятої Богородиці с Акафистом [Ноти]: [для трьохгол. хора а capella]. – Партитура. – К. – [2], 81, [1] л.

⁴ Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти]: [для хора]. Ч. I: Всенощное бдение. – Партитура. – К., 1910. – С. II.

многоголосная гармония лаврского хора. И должно признать, что обработка лаврских мелодий о. Флавианом, действительно производилась с большой бережностью и стремлением сохранить точность и своеобразие старинных напевов»⁵.

Підготовка до видання Нотного Обиходу Києво-Печерської Успенської Лаври, за пропозицією намісника Лаври, архімандрита Антонія⁶ і з благословення митрополита Київського і Галицького Флавіана, була розпочата у 1905 р. Духовний Собор Лаври обрав комісію з фахівців лаврського співу, яку очолював екклісіарх архімандрит Назарій. Відбір співів для багатотомного видання Нотного Обиходу Києво-Печерської Лаври, їх обробку та редагування здійснювали: регент лаврського митрополичого хору, ієромонах Іадор, уставщики Лаврської Великої церкви, ієромонахи Феодорит і Флор (Флавіан), подуставщики, ієромонахи Прокл і Іоасаф, викладач Київської духовної семінарії В. Г. Петрушевський⁷. Видання здійснювалося під патронатом вже наступного намісника Лаври, архімандрита Амвросія (Булгакова)⁸. Під час роботи над публікацією Нотного Обиходу Києво-Печерської Лаври були враховані, проаналізовані і зафіксовані (покладені на ноти по глосах) особливості чинної практики лаврського хорового співу. При цьому були уточнені та збережені, традиційно прийняті у Лаврі з давніх часів, особливості гармонізації, часто з відхиленнями від правил класичної музичної гармонії у бік так званого «строного стилю» – численними паралельними слідуваннями квінт, октав, переченнями та ін.⁹ Були ще виправлені найбільш різкі порушення просодичних наголосів у тексті, хоча більша їх частина, як традиційно схвалена особливість практики лаврського співу з давніх часів, збережені. Письмовими джерелами, що використовувалися при складанні друкованого лаврського нотного Обиходу, послужили рукописні одноголосні нотні книги: Обиход 1865–1873 рр. і Ірмологій

1851 р., а також рукописні зошити голосових партій, що їх переписували та вживали на крилах.

До революційного перевороту 1917 р. у Києво-Печерській лаврі були надруковані 4 частини нотного Обиходу: «Всенічне бдіння», «Літургія Свв. Іоанна Златоуста та Василя Великого», «Дванадцять свята», «Спів під Св. Четиредсятици і Страсну Седмицю». Перші три частини Обиходу видані в п'яти книгах кожна: один том – партитура і чотири книги вокальних партій. Видання четвертої частини серії «Спів під Св. Четиредсятици і Страсну Седмицю» включає лише партитуру. Вокальних партій (голосів) у фондах НБУВ не віднайдено, швидше за все, надрукувати їх не встигли. Не було видано до революції й інші частини нотного Обиходу – Тріодь Цвітна, Ірмологіон, Октоїх.

Перша частина Нотного Обиходу Києво-Печерської Успенської Лаври побачила світ у 1910 р. Остання книга нотної серії вийшла у 1915-му. Робота над виданням лаврської серії припинилася з початком Першої світової війни. Активному видавничому процесу перешкодили військово-політичні та економічні зміни в країні. Багато священиків опікувалося більш невідкладними на ту пору справами. Наприклад, один з активних учасників підготовки до видання лаврського нотного Обиходу, православний композитор і регент митрополичого хору ієромонах Іадор¹⁰, з серпня 1915-го і до лютого 1918 р. служив священиком госпіталю в діючій армії. У цей час він написав патріотичний твір для змішаного хору без інструментального супроводу – «Кантата. Война 1914 г.». «Кантата» видана у Києво-Печерській лаврі 1915 р. у вигляді хорової партитури і голосів. Вперше «Кантата. Война 1914 г.» була виконана в лаврському лазареті для поранених воїнів. Упродовж 1905–1910 рр. о. Іадор написав і надрукував серію нотних видань: «Духовно-музичні твори для змішаного хору Ієромонаха Іадора». Серія містить 6 композицій: «З нами Бог»; «Отче наш»; «Не завидуй лукавнующим». Концерт з 36 псалмів; «Нині отпускаючи». Духохорное; «Іже херувими» № 1; «Ектенія мирна» (грецькою). Кожен з творів видано у вигляді партитури і голосів, на виданнях вказані проспекти серії. Ймовірно, що ці твори були написані для лаврського митрополичого хору і ним же виконані, однак, ця серія видань не має посилань на приналежність

⁵ Инок Петр (Спаский). Песнопения Киево-Печерской Лавры [эл. ресурс] / Русский инок. – № 37 (200), сентябрь 2005. – Джорданвилль (USA).

⁶ Архимандрит Антоний (Петрушевский, 1828–1912) обіймав посаду намісника Лаври у 1896–1909 рр.

⁷ Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для хора]. Ч. 3: Дванадцять п'ятих праждники. – Партитура. – К., 1913. – С. [1].

⁸ Архимандрит Амвросий (Булгаков, 1845–1920) обіймав посаду намісника Лаври у 1909–1917 рр.

⁹ Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [ноти] : [для хора]. Ч. I : Всенощное бдение. – Партитура. – К., 1910. – С. III.

¹⁰ Іадор, (Ткаченко Іларіон Панасович (1865–1938) – ієромонах, регент митрополичого хору, з 1921 р. – ігумен, архімандрит Києво-Печерської лаври.

Києво-Печерській лаврі. Видання, надруковані в Москві у видавництві Петра Юргенсона, були власністю автора і видавця¹¹.

До 1917 р. в Києво-Печерській лаврі вдалося підготувати до видання й п'яту частину нотного Обиходу – «Цветная Триодь», проте надрукувати її у зв'язку з революційними катаклізмами, з подальшою експропріацією друкарні не встигли. У документах, що зберігаються в НБУВ і надруковані у звітах Всеукраїнської академії наук за 1923 р., є деякі відомості про долю лаврської друкарні після її конфіскації. До початку 1922 р. друкарнею Києво-Печерської лаври володів київський «Печатътрест». Потім, після судових тяжб з «Печатътрестом», друкарню передали у відання Академії наук (АН). На той час вона була вже у жалюгідному стані: «На превеликий жаль, здано нам Лаврську друкарню в дуже кепському становищі, напівзруйновану»¹². Для відновлення друкарні АН підписала договір з головою видавничого товариства «Друкар» П. О. Балицьким, запросивши його на посаду керуючого друкарнею, з умовою, що він відремонтує і запусить друкарню. Свої зобов'язання перед Академією щодо відновлення типографського обладнання Павло Олександрович «більше-менше виконував», однак наробив багато боргів, тому у травні 1923 р. він був відсторонений від керівництва друкарнею. Не маючи коштів на виплату боргів і забезпечення типографії матеріалами, керівництво Академії наук, за посередництва харківського Наркомпросу, передало права на експлуатацію типографії видавництву «Шлях освіти», яке зобов'язалося погасити борги АН, яких наробив П. О. Балицький і нести матеріальну та юридичну відповідальність за друкарню. Для Академії видавництво зобов'язувалося друкувати 10 аркушів матеріалів щомісяця (на папері АН). Видавництво почало активно використовувати устаткування друкарні: «...тепер «Шлях освіти» затоплює всеньку Україну своїми українськими виданнями. Та, на жаль, рівно 10 аркушів на місяць для самої Академії він іще не дає»¹³.

У роки Великої Вітчизняної війни будівля колишньої лаврської друкарні сильно постраждала, залишилися лише стіни. У 50-ті рр. будинок відновили, на початку 1970-х капітально відремонтува-

¹¹ Дати видань встановлені за Н. д. (нотними дошками) видавництва і типографії Петра Юргенсона.

¹² Звідомлення Всеукраїнської Академії наук за 1923 р. / А. Кримський // Історія академії наук України. 1918–1923 : документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 379–380.

¹³ Там само. – С. 380.

ли і відкрили у ньому Державний музей книги та друкарства України¹⁴.

Друкарська справа у Києво-Печерській лаврі відновилася лише 1996 р., у іншому приміщенні, з новим обладнанням, на території нижньої частини Лаври. За цей проміжок часу, згідно з лаврськими електронними видавничими проспектами, були опубліковані такі нотні видання:

Нотный Обиход Киево-Печерской Лавры [Ноти]: Ч. 4: Пение в св. Четырдесятницу и Страстную Седмицу. – Партитура. – К., 1998. – 114 с.

Нотный Обиход Киево-Печерской Лавры [Ноти]: Ч. 2: Божественная Литургия. – Партитура. – К., 2006. – 156 с.

Чин молебного пения Успению Пресвятой Богородицы с акафистом [Текст; Ноти]. – Партитура. – К., 2006. – 159 с.

Нотный Обиход Киево-Печерской Лавры [Ноти]: Ч. 4: Великий пост и страстная Седмица. – Партитура. – К., 2008. – 352 с.¹⁵

Також було продовжено видання Нотного Обиходу Києво-Печерської Лаври, однак вже у Київському Свято-Троїцькому Іонинському монастирі. У 2002 р. вийшла друком 5-та частина Обиходу – «Цветная Триодь», що містить співи: Світлої Седмиці (Великодні); служб у святковій тиждні: Фоміну; святих жінок мирносиць; про розслабленого; про самарянина; про сліпого, а також співи П'ятидесятниці. Видання укладено уставщиком Київського Свято-Троїцького Іонинського монастиря, ігуменом Спиридоном (Письменним) за рукописними матеріалами Києво-Печерської лаври 1917 р.¹⁶

У 2008 р., братією Свято-Троїцького Іонинського монастиря під керівництвом і загальною редакцією ігумена Спиридона (Письменного) здійснено видання Ірмологіону – шостої частини Нотного Обиходу Києво-Печерської Лаври. Партитура у двох книгах. Перша книга включає ірмоси 1–4 гласів, друга – гласів 5–8-го. Нотація сучасна, п'ятилінійна, кругла, нотний текст – нетактований. Оформлено видання згідно з дореволюційною лаврською серією. Однак обкладинка видання 2008 р. – монохромна і титульний аркуш

¹⁴ Страницы истории типографии и издательства Киево-Печерской Лавры [эл. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lavra.ua>

¹⁵ Киево-Печерская Лавра : каталог изданий [эл. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lavra.ua>

¹⁶ Обиход нотный Киево-Печерской Лавры [Ноти] : [для хора]. Ч. 5 : Цветная Триодь / под общ. ред. игумена Спиридона (Письменного). – Партитура. – К. : Свято-Троїцький Іонинський монастирь, 2002. – 112 с.

повторює обкладинку. У серії лаврських видань 1910–1915 рр. титульний аркуш і обкладинка відрізняються за назвою серії та оформленням.

Національна бібліотека України не має у своїх сховищах всіх нещодавно опублікованих нотних видань Києво-Печерської лаври та багатьох сучасних видань інших духовних установ. Літературою із спеціальних, відомчих, приватних і зарубіжних видавництв фонди нашої бібліотеки нині поповнюються нерегулярно, переважно завдяки даруванням.

Нотні видання Києво-Печерської лаври є раритетами, котрі потребують ретельного, всебічного наукового вивчення, аналізу та коментарів. Музика духовна, культова, обрядова, що створювалась і виконувалась протягом століть, має для своєї культури онтологічний, вселенський сенс і є основою музичної мови нації. Носіями її завжди були всі соціальні верстви населення. Винищення саме цих пластів духовності завдає значної шкоди вітчизняній культурі. Тотальне знищення церковних установ та їхнього майна, у т. ч. й бібліотек, багаторічні репресивні дії радянської влади стосовно православної культури перешкодили не тільки виконанню, але й ґрунтовному дослідженню, всебічному аналізу і фіксуванню нотних документів культової музики, відкинули далеко назад українську музичну культуру, науку, зокрема і бібліографію вітчизняної літургики. В даний час здійснюється процес посиленого надолуження втрачених сторінок вітчизняної культової музики. Збереження і відтворення національної музичної спадщини, максимально повний і грамотний облік документів, створення повного бібліографічного нотного репертуару духовної музики є одним із пріоритетних завдань української музичної культури, музичної бібліографії.

У Додатку подаємо каталог нотних видань Києво-Печерської лаври кінця ХІХ – початку ХХ ст. з фондів НБУВ, а також перелік видань початку ХХІ ст. Свято-Троїцького Іонинського монастиря, що продовжують серію «Нотний Обиход Києво-Печерської Успенської Лаври».

Список використаних джерел

1. *Вознесенский И.* О церковном пении православной греко-российской церкви / И. Вознесенский. – Рига, 1890. – Вып. 1 – 230 с.
2. *Гарднер И. А.* Богослужбное пение русской православной церкви / И. А. Гарднер. – Нью-Йорк–Джорданвилл, 1978 – Т. 1. – 567 с.
3. Звідомлення Всеукраїнської Академії наук за 1923 р. / подає ... акад. А. Є. Кримський // Історія академії наук України. 1918–1923 : документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 356–381.

4. *Спасский П., (инок Петр).* Песнопения Киево-Печерской Лавры [Электронный ресурс] // Русский инок. – Джорданвилль (USA). – № 37 (200), сентябрь 2005.

5. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

6. Історія академії наук України. 1918–1923 : документи і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – 575 с.

7. Києво-Печерська Лавра пам'ятка історії та культури України / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К., 2006. – 426 с.

8. *Маценко П.* Нариси до історії української церковної музики. – Репринт. вид. – К. : Муз. Україна, 1994. – 152 с.

9. Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : Ч. I : Всенощное бдение. – Партитура. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910. – IV, IV, 247 с.

10. Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : Ч. 3 : Дванадцятьє праздники. – Партитура. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1913. – VII, [1], 308 с.

11. Обиход нотный Киево-Печерской Лавры [Ноти] : Ч. 6 : Ирмологий. – Т. 1-й / под общ. ред. игумена Спиридона (Письменного). – Партитура. – К. : Свято-Троїцький Іонинський монастирь, 2008. – 368 с.

12. *Потулов Н.* Руководство к практическому изучению древнего богослужбного пения православной российской церкви. – М., 1872. – 459, [6]с.

13. *Разумовский Д. В.* Богослужбное пение Русской Церкви. – Т. 1 : Теория и практика церковного пения / Протоирей Дмитрий Разумовский. – М., 1886. – 172 с.

14. *Разумовский Д.* Церковное пение в России. – М., 1867. – 136 с.

15. Страницы истории типографии и издательства Киево-Печерской Лавры [Электронный ресурс] // Святая Успенская Киево-Печерская Лавра. – Режим доступа : <http://www.lavra.ua>

16. *Титов Ф.* Типография Киево-Печерской Лавры. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1916. – Т. 1. – 504 с.

ДОДАТОК

КАТАЛОГ НОТНИХ ВИДАНЬ

Чин молебного пения Успению Пресвятой Богородицы с Акафистом, совершаемого по средам, пред Литургиею, по прочтении часов, в Великой церкви Успенской Киево-Печерской Лавры [Текст; Ноти] : [для трехголосного хора a capella]. – Партитура. – К. : Киево-Печерская Успенская Лавра, 1896 (Типография Киево-Печерской Лавры, К.). – [2], 81, [1] л. : ил., цв. ил., орн.; 30 см.; в пер.

Зміст: Видання містить послідування служби Успінню Пресвятої Богородиці. Нотні додатки співів Свята у вигляді хорової партитури (Тенор 1-й, Тенор 2-й, Бас) розташовані укінці книги (с.61–81): «Бог Господь»: глас 1-й; «В рождестве девство сохранила еси»:

тропарь; Ирмосы: глас 1-й : «Преукрашенная Божественною славою»: (песнь 1), «Соделательная и содержительная всех»: (песнь 3); «Речи пророков и гадания»: (песнь 4); «Божію и неизреченную доброту»: (Песнь 5); «Морский пучинородный китов внутренний огонь»: (Песнь 6); «Безстудней ярости же и огню»: (Песнь 7); «Пламень орошающ преподобных»: (Песнь 8); «Побеждаются естества уставы в Тебе»: (Песнь 9); «Избранной от всех родов»: кондак акафіста; «В молитвах неусыпающую Богородицу»: кондак; «Егда преставление пречистаго Твоего тела»: самогласен по 50-м псалме; «Апостоли от конец совокупльшеса zde» : На безсмертное Твое успение: светилен; Слава и ныне, глас 6-й.

Загл. обкл. : Чинь молебнаго пенія Успенію Пресвятыя Богородицы с Акаѳістомъ.

Нотний текст надруковано круглою (італійською) ногою, нетактований.

Фоліація літерна старослов'янська.

Кожна партія написана на окремому нотному рядку. Партії тенорів записані в ключі «до» (альтовому), баса – «фа» (басовому).

Книга святково оформлена – з позолоченим обрізом, численними ілюстраціями (іконами-клеймами, орнаментованими заставками), кожна сторінка обрамлена рамкою зі складним багатобарвним рослинно-графічним орнаментом.

Конгревна печатка на тит. арк. і арк.82-м (ненум.) : А. З. Попельницькій.

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для смешан. хора а capella]. Ч. I : Всенощное бдение. – Партитура. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910 (Тип. К.П.У. Лавры ; Печатня В.Гроссе, К.; М.). – IV, IV, 247 с. : ил.; 31 см. – Н. д. 1; в пер. : 4 р.

Зміст: Передмова; «Благослови душе моя Господа»; Ектенія мирная; «Блажен муж»; Ектенія малая мнорная; «Господи воззвах» на 8 гласов со стихирь и Догматики; «Свете тихий»; Прокимны всея седмицы; Ектенія сугубая; «Сподоби, Господи»; Ектенія просительная; Стихира храма на литии; На стиховне Богородичны на 8 гласов; «Ныне отпускаеши»; «Богородице Дево, радуйся»; «Буди имя Господне»; Воскресна полунощница на 8 гл. с припевы и тропари Троицна канона; «Достойно естъ» : тропари; «Аллилуия, слава Тебе, Боже» : начало утрени; «Бог Господь» с тропари и Богородичны 8-ми гл., поемое егда бывает бдение; На славах кафизмы; «Хвалите имя Господне»; «На реках Вавилонских»; Тропарі, поемые по непорочных; «Покаяние отверзи ми двери»; Бог Господь на 8 гласов, поемое по вся дни, кроме бдения; «Всякое дыхание» на 8 гласов; «Препоблагословенна еси, Богородице Дево»; Славословіе великое; «Святый Боже» : большое, поемое егда бывает бдение и в воскресные дни; «Святый Боже» : малое; «Днесь спасение миру» : тропарь воскресный во глас 1, 3, 5, 7-й; «Воскрес из гроба» : тропарь воскресный во глас 2, 4, 6, 8-й; Екте-

нія сугубая : после славословія; «Утверди, Боже»; Многолетствие; «Под Твою милость» : тропарь; «Величит душа моя Господа»; «Свят Господь Бог наш»; Седален по 2-й кафизме; Степенны или Антифоны.

Нотный Обиход Киево-Печерскія Успенскія Лавры
Обкладинка видання багатобарвна, прикрашена архітектурно-іконографічною композицією і рослинним орнаментом. Зображені: дві стилізовані дзвіниці (по стор. обкл.) з портретами Антонія і Федосія Печерських; у верхній частині обкл., посередині – солярна ікона : на тлі зоряного неба – Господь, трохи нижче – два Ангела піддержують ікону Успіння Богородиці; У нижній ч. обкл. – Успенський собор Києво-Печерської лаври.

Художнє оформлення друкарської обкладинки даного і всіх наступних видань (партитур та голосів) «Нотного Обихода Києво-Печерської Лаври» ідентичні, розрізняються лише за кольором. Колірний фон обкладинок різних відтінків – зеленого, жовтого, помаранчевого, теракотового, синього, фіолетового. На звороті типографської обкл. – проспект видавництва та ціна комплекту видань «Всенощного бденія»: партитури – 4 р., голосів – 6 р.

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для смешан. хора а capella]. Ч. I : Всенощное бдение. – Голоса. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910 (Тип. К.П.У. Лавры; Печатня В. Гроссе, К.; М.). – 4 парт. [XVI, 588 с. разд. паг.] – Колонцифры каждой партии : I–IV, 1–147 с. : ил.; 31 см. – Н. д. 1 а, b, c, d; в пер.: 6 р.

Загл. обкл.: Нотный Обиход Киево-Печерскія Успенскія Лавры

Комплект голосів – 4 партії : Альт, Тенор 1-й, Тенор 2-й, Бас.

Партія альта написана в ключі «до».

Написи: Китаевской Пустыни правый Клирос (напис червоними чорнилами на тит. арк. у прим. I/30Б); Китаевской Пустыни Левый Клирос (напис червоними чорнилами на тит. арк. у прим. I/30T2(2)); Китаевской Пустыни Левый Клирос (напис червоними чорнилами на тит. арк. у прим. I/30T1); П.К.Б.[Правый Клирос Ближних] Пещер. | Правого Клироса Альт | Іюня 16-го 1911 (напис червоними та чорними чорнилами на тит. арк. у прим. 59н-13); Л.К.Б.[Левый Клирос Ближних] Пещер. | Альт Леваго Клироса | Іюня 16-го 1911 года (напис червоними та чорними чорнилами на тит. арк. у прим. 2н-26); П.К.Б. Пещер. | Правого Клироса Бас | Іюня 16-го 1911 (напис червоними та чорними чорнилами на тит. арк. у прим. 57н-6); Л. К. Б. Пещер. | Тенор 1-й Леваго Клироса | Іюня 16-го 1911 (напис червоними та чорними чорнилами на тит. арк. у прим. 57н-7); Пр. Кл. Бл. Пещер. | Тенор 1-й Правого Клироса | Іюня 16-го 1911 (напис у партії 1-го тенора, 58н-31); Сія книга принадлежить Левому

Клиросу Лаврской Великой Церкви | Уставщик Иеромонах Феодорит | 1911 года. Декабря 16 дня (напис чорними чорнилами у прим. 57н-5); Л. К. Б. Пещер. | Тенор 2-й Левого Клироса | Юня 16-го 1911 (напис червоними та чорними чорнилами у прим. 65н-1); Пр. Кл. Бл. Пещер. | Тенор 2-й Правого Клироса | Юня 16-го 1911 (напис червоними та чорними чорнилами у прим. 65н-1).

Печатки: Церковная библиотека Киево-св.-троиц. общежит. монаст; Правый клирос (в парт. альта, 59н-14); Церковная библиотека [Киево-св.-троиц. общежит. монаст] № 93; Правый клирос (в парт. 1-го тенора, 59н-28).

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для смешан. хора a capella]. Ч. 2 : Литургия Свв. Иоанна Златоустаго и Василия Великаго. – Партитура. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910 (Тип. К.П.У. Лавры ; Печатня В.Гроссе, К.; М.). – IV, IV, [1], 92 с. : ил.; 31 см. – Н. д. 803; в пер. : 2 р. 50 к.

Зміст: Передмова; Великая ектения; Ектения малая; Слава, и ныне: «Единородный Сыне»; Блаженны воскресны 8-ми гласов; «Приидите, поклонимся и припадем ко Христу»; «Господи, спаси благочестивые»; «Святый Боже» (Трисвятое); «Кресту Твоему»: вместо Трисвятого; «Елицы во Христа крестятся»: вместо Трисвятого; Прокимны и Аллилуиа 8-ми гласов; «Слава Тебе, Господи, слава Тебе»: пред и после Евангелия; Ектения сугубая; Ектения о оглашенных; «Аминь» по возгласу: «Яко да под державою твоею»; Херувимская песнь; Ектения просительная; «Отца и Сына и Святаго Духа»; «Милость мира»; «Тебе поем»; «Достойно есть»; Ектения просительная; «Отче наш»; «Един Свят»; Причастны во весь год; «Благословен грядый во имя Господне»; «Тело Христово примите»; Аллилуиа (большое и малое); «Видехом свет истинный»; «Да исполнятся уста наша»; Ектения, «О имени Господни» «Буди имя Господне»; Многолетствие; «Под Твою милость»; Литургия по вся дни, егда не бывает полиелея и славословия великого; На литургии Святаго Василия Великаго: «Милость мира»; «Тебе поем»; «О Тебе радуется»; «И всех и вся».

Загл. обкл.: Нотный Обиход Киево-Печерскія Успенскія Лавры

Видання оздоблене багатобарвною ілюстрацією-іконою із зображенням (на весь зріст) Свв. Іоанна Златоуста і Василя Великого (іл. на нenum. аркуші, після передмови).

Написи: Китаевской Пустыни левый Клирос (напис червоними чорнилами у прим. I/31).

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для смешан. хора a capella]. Ч. 2 : Литургия Свв. Иоанна Златоустаго и Василия Великаго. – Голоса. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910 (Тип. К.П.У. Лавры; Печатня В.Гроссе, К.; М.). – 4 парт.

[XVI, 220 с. разд. паг.] – Колонцифры каждой партии : I–IV, 1–55 : ил.; 31 см. – Н. д. 803 а, b, c, d; в пер. : 4 р.

Комплект голосів – 4 партії: Альт, Тенор 1-й, Тенор 2-й, Бас.

Партія альта написана в ключі «до».

Написи: Китаевской Пустыни правый Клирос (напис червоними чорнилами на тит. арк. парт. 2-го тенора (I/32Т2,1).

Печатки: Церковная библиотека Киево-св.-троиц. общежит. монаст; Правый клирос (I/32Т1, I/32Б); Церковная библиотека Киево-св.-троиц. общежит. монаст; Левый клирос (I/32Т2); Доктор Алексей Иванович Парфенов (I/32А-1); Альт Левого клироса Святых Ближних пещер (I/32А).

Дефекти: Прим. (ц.м. I/32Т1(1), I/32Т1(2), прим. I/32Т2(2) – без оправы, аркуші не розрізані.

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти] : [для смешан. хора a capella]. Ч. 3 : Дванадцятые праздники. – Партитура. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1913 (Тип. К.П.У. Лавры; Печатня В. Гроссе, К.; М.). – VII, [1], 308 с. : ил.; 31 см. – Н. д. 1448; в пер. : 5 р.

Зміст: **Передмова. Служба Рождества Богородицы:**

«Бог Господь» и тропарь : глас 4-й; «Возопий, Давиде» : седален по 1-м стихословии; «От корене Иессе-ева» : седален по 2-м стихословии; Величание; «Да радуется небо»; Слава и ныне «Обновися Адаме» : седалны по полиелеи; «Слава Тебе, Господи» : пред и после Евангелия; По 8-м псалме; Ирмосы канонов; Стихиры на Хвалитех; «Иоаким и Анна» : кондак, глас 4-й.

Служба воздвижению честнаго и животворящаго Креста Господня:

Стихиры на «Господи воззвах» : глас 6-й; «Бог Господь» и тропарь : глас 1-й; Величание; Прокимен : глас 4-й; «Крест начертав» : ирмосы, глас 8-й; «Егда воздвизается Крест» : ектения; «Вознесыйся на Крест волею» : кондак : [глас 4-й]; «Кресту Твоему поклоняемся, Владыко».

Служба Введению во храм Пресвятыя Богородицы:

Стихиры на «Господи воззвах» : глас 1-й; «Бог Господь» и тропарь : глас 4-й; «Праведных плод Иоакима и Анны» : седален по 1-м стихословии; «Прежде зачатия, Чистая» : седален по 2-м стихословии; Величание; «Да радуется Давид песнописец» : седален по полиелеи, глас 8-й; Прокимен; Ирмосы канонов; «Пречистый храм Спасов» : кондак: глас 4-й.

Служба Рождеству Христову:

Стихира в навечерие Рождества Христова; «Кто Бог велий, яко Бог наш» : великий прокимен, глас 3-й; Стихи на паремиях : глас 6-й; Прокимен пред Апостолом: глас 1-й; «Рождество Твое, Христе Боже» : тропарь, глас 4-й; «Слава, и ныне» : кондак «Дева днесь»: глас 3-й; На Великом повечерии большое и малое «С нами Бог»; «Во яслех нас ради»: седален по 1-м стихословии; «Предвечнаго и непостижимаго» : седален по 2-м стихословии, глас 3-й; Величание; «Приидите, видим вернии» : седален по полиелеи; Прокимен, Сти-

хи и стихира по 50-м псалме «Слава в вышних Богу», глас 2-й; Ирмосы канонов; «Посетил ны есть»: светилен; «Днесь Христос в Вифлееме»: стихира на Хвалитех, глас 2-й).

Служба Богоявлению Господню: «Слава и ныне»; «Преклонил еси»: стихира на «Господи воззвах», глас 1-й; «Бог наш на небеси»: прокимен великий, глас 3-й; На паремиях стихи: глас 5-й и 6-й; «Во Иордане крещающуся»: тропарь; «Явился еси днесь»: кондак; «Явльшуся Тебе», «Струи освятил»: седальны по 1-м стихословии; «Иорданскими струями»: седален по 2-м стихословии, глас 5-й; Величание; «Приидите, увидим верни»: седален по полиелеи; «Море виде и побеже»: Прокимен, глас 4-й; Ирмосы канонов; «Явися Спас»: светилен; Стихира на хвалитех, глас 2-й.

Служба Сретению Господню: «Бог Господь»: глас 1-й; «Лик Ангельский да удивится»: седален по 1-м стихословии; «Сый со Отцем на престоле»: седален по 2-м стихословии; Величание; «Младенствуеши мене ради»: седален по полиелеи; «Помяну имя Твое»: прокимен, глас 4; Ирмосы канонов; «Утробу Девичу освятивый»: кондак, глас 1-й.

Служба Благовещению Пресвятыя Богородицы: Стихиры на «Господи воззвах»; «Бог Господь» и тропарь: глас 4-й; «Великий воевода»: седален по 2-м стихословии; «Днесь вся тварь радуется»: седален по 3-м стихословии; Величание; «Гавриил с небесе», «Послан бысть»: седальны по полиелеи; Слава и ныне, седален; «Благовестите день»: Прокимен, глас 4; «Отверзу уста моя», Ирмосы канона, глас 4.

Служба в субботу акафиста: «Бог Господь» и тропарь; «Взбранной Воеводе»: кондак № 1; «Взбранной Воеводе»: кондак глас 8-й; «Взбранной Воеводе»: кондак ин. роспева; «Радуйся, Невесто невестная», «Аллилуиа»: припевы к Акафисту; «О всепетая Мати».

Служба в неделю Вайи: «Общее воскресение»: тропарь, глас 1-й; «Спогребшеся Тебе»: тропарь; «Свети умно очищении»: седален по 1-м стихословии; «Иавился еси»: седален подобен; «Над другом Твоим, Христе»: седален по 2-м стихословии; Величание; «На престоле»: седален по полиелеи; Прокимен, глас 4-й; Канон; «На престоле на небеси»: кондак, глас 6-й.

Служба Вознесению Господню: «Вознеслся еси во славе»: тропарь, глас 4-й; «Ангелом дивящимся»: седален по 1-м стихословии, глас 1-й; «Предвечный Бог»: седален по 2-м стихословии, глас 3-й; Величание; «Сошедый с небесе»: седален по полиелеи; Прокимен, глас 4-й; Ирмосы канона, глас 5-й; «Учеником зрящим»: светилен; «Еже о нас исполнив смотрение»: кондак, глас 6-й.

Служба в неделю Пятидесятницы: «Бог Господь»: глас 8-й; «По-празднственный, вернии»: седален по 1-м стихословии; «Духа источник»: седален по 2-м стихословии; Величание; «По востании Христе»: седален по полиелеи; «Дух Твой благий»: прокимен, глас 4-й; Ирмосы канонов; Стихиры на Хвалитех: глас 4-й; «Егда снизшед»: кондак глас 8-й.

седален по полиелеи; «Дух Твой благий»: прокимен, глас 4-й; Ирмосы канонов; Стихиры на Хвалитех: глас 4-й; «Егда снизшед»: кондак глас 8-й.

Служба Преображению Господню: Стихира на «Господи воззвах», глас 6-й; «Бог Господь» и тропарь, глас 7-й; «Человеческое изменение»: седален по 1-м стихословии; «На горе Фавор»: седален по 2-м стихословии; Величание; «Возшед со ученики на гору»: седален по полиелеи; Прокимен, Стихи и стихиры по 50-м псалме, глас 2-й; Ирмосы канона; «На горе преобразился Еси»: кондак.

Служба успению Пресвятыя Богородицы: Стихиры на «Господи воззвах», глас 1-й: «О дивное чудо», «Дивны Твоя тайны», «Твое славят успение»; «Егда изшла еси, Богородице Дево»: стихира на стиховне, глас 4-й; «В рождестве девство сохранила еси»: тропарь, глас 1-й; «Всечестный лик»: седален по 1-м стихословии; «В рождестве Твоём»: седален по 2-м стихословии; Погребение Божией Матери; «Возопи, Давиде»: седален по полиелеи; «Егда преставление»: стихира по 50-м псалме; Ирмосы канонов; «Избранной от всех родов»: кондак акафиста; Светильны: «Апостолы от конец», «На безсмертное Твое успение, Богородице»; Стихира на Хвалитех, глас 6-й; «В молитвах неусыпающую Богородицу»: кондак, глас 2-й.

Загл. обкл.: Нотный Обиход Киево-Печерскія Успенскія Лавры

Написи: Сія книга принадлежит Киево-Печерскія Лавры Іеромонаху Мартирію (Слободянюку). [напис синім чорнилом на форзаці].

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти]: [для смешан. хора a capella]. Ч. 3: Дванадцятые праздники. – Голоса. – К.: Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1914 (Тип. К.П.У. Лавры; Печатня В.Гроссе, К.; М.). – 4 парт. [XXIV, 724 с. разд. паг.] – Колонцифры каждой партии: I–VI, 1–181: ил.; 31 см. – Н. д. 1448 a, b, c, d; в пер.: 8 р.

Комплект голосів – 4 партії: Альт, Тенор 1-й, Тенор 2-й, Бас.

Партія альты написана в ключі «до».

Написи: Св. Ближних Пещер Леваго Клироса | 13 Августа 1914 г. [напис зеленим чорнилом на форзаці в партії баса]; Ближних пещер правого клироса [напис зеленим чорнилом на форзаці в партії 1-го тенора]; Сія книга принадлежит левому клиросу Великія церкви 5-го Август 1914 год [маргіналії по нижньому полю (непарних арк. 1–17) в партії 2-го тенора].

Печатка (у партії альты): Церковная библиотека Киево-св.-троиц. общежит. монаст. Правый клирос.

Нотный Обиход Киево-Печерской Успенской Лавры [Ноти]: [для смешан. хора a capella]. Ч. 4: Пение во Св. Четиредсятницу и Страстную Седмицу. – Партитура. – К.: Типография Киево-Печерской Успенской Лавры

ры, 1915 (Тип. К.П.У. Лавры; Печатня В. Гроссе, К.; М.). – II, 113 с. : ил.; 31 см. – Н. д. 1975; в пер. : 3 р.

Зміст: Великие прокимны: «Не отврати лица Твоего», «Дал еси достояние»; «Богородице Дево, радуйся» и другие тропари на Вечерне; Тропари, пророчества и прокимны 8-ми гласов; На утрени аллилуиа и троицны 8-ми гласов; «Помощник и Покровитель»: Канон Великий св. Андрея Критского; «Господи сил»: на великом повечерии, глас 6-й; Блаженны; На литургии Преждеосвященных Даров: «Да исправится молитва моя»; Ектенія сугубая и о оглашенных; «Ныне силы небесныя»; Ектенія просительная и проч. песнопения; Пение во Страстную Седмичу: «Аллилуиа»; «Се Жених грядет»: тропарь; Трипесенцы; «Чертог Твой»: светилен; Тропари часов; «Аллилуиа», «Егда славнии ученицы»: тропарь; Канон Великого Четвертка; Триписнец Великого Пятка; «Разбойника благоразумнаго»: светилен; «Тебе одеющагося»: стихира, глас 5-й; Во Св. Великую Субботу на Утрени; Непорочны; «Плещаницею чистою»: седален; Канон; «Приидите ублажим Иосифа»; Припевы паремий «Славно бо прославися». На литургии во св. Великую Субботу: «Воскресни Боже»; «Да молчит всякая плоть».

Загл. обкл.: Нотный Обиход Киево-Печерскія Успенскія Лавры

Ціна 4-ї частини Обиходу: Партитури – 3 р., голосів – 4 руб.

Написи: Сія книга принадлежит левому клиросу Великой церкви Киево-Печерской Лавры 1918 года Марта 16 дня [запис по нижньому полю (на непарних стор. 1–29)].

Иадор, иеромонах

Война 1914 г.: Кантата. [Ноти]: для смешан. хора [a capella] / муз. иеромонаха Иадора; Сл. Х. Сецинской. – Партитура. – К.: Киево-Печерская Лавра, [1915] (Тип. К.П.У. Лавры); нотопечатня И. И. Чоколова, К.). – 15 с.: ил.; 26,5 см. – (Духовно-музыкальные сочинения для смешанного хора Иеромонаха Иадора). – Н. д. 947: 70 к.

Собственность Киево-Печерской Лавры (зазначено на тит. арк.)

Прим. дефектний, відсутні с. 3–14.

Ціна комплекту голосів – 80 к.

Видання Свято-Троїцького Іонинського монастиря

Обиход нотный Киево-Печерской Лавры [Ноти]: [для хора a capella]. Ч. 6: Ирмологий. Т. 1–2 / под общ. ред. игумена Спиридона (Письменного). – Партитура. – К.: Свято-Троицкий Ионинский монастырь, 2008.– 368, 336 с.: ил.; 31 см.; в пер.

Обиход нотный Киево-Печерскія Успенскія Лавры.

Зміст: Т. 1-й. Ирмосы, глас 1–4; Т. 2-й. Ирмосы, глас 5–8;

Видання оздоблене багатобарвною ілюстрацією-іконою із зображенням Св. Іоанна Дамаскіна (іл. на нenum. аркуші, після передмови).

Нотация п'ятилінійна, кругла, нотний текст нетактований.

Фоліація літерна на обкладинці та на тит. арк.; пос-торінкова пагінація – цифрова.

Обиход нотный Киево-Печерской Лавры [Ноти]: [для хора a capella]. Ч. 5: Цветная Триодь / под общ. ред. игумена Спиридона (Письменного). – Партитура. – К.: Свято-Троицкий Ионинский монастырь, 2002.– 112 с. // Фонд развития музыкальной культуры «Животный источник» [эл. ресурс] (дані з сайта).

Стаття надійшла до редакції 6.08.2014 р.

UDC 781.24:002.2(477-25)

Iryna Savchenko,
scientific employee in the VNLU

MUSICAL PRINTING IN KYIV-PECHERSK LAVRA

The article presents a historical review of liturgical music in Kyiv-Pechersk Lavra – the first and the oldest publishing house in Kyiv. Researched the peculiarities of liturgical singing of Kyiv-Pechersk Lavra, the main landmarks of its formation. Added the catalog of printed music of Kyiv-Pechersk Lavra from Music Department of Vernadskyi National Library of Ukraine.

К е у в о р д s: liturgical music; sheet music-publishing; music publishing; printed music.

УДК 781.24:002.2(477-25)

Ирина Савченко,
науч. сотрудник НБУВ

НОТНО-ПЕЧАТНОЕ ДЕЛО В КИЕВО-ПЕЧЕРСКОЙ ЛАВРЕ

В статье раскрывается последовательность создания лаврских рукописных нотных книг, освещается история нотно-издательской деятельности Киево-Печерской лавры. В приложении представлено научное описание нотных изданий Киево-Печерской лавры из фондов НБУВ.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Киево-Печерская лавра, рукописные нотные книги, Киево-Печерская типография, нотно-издательское дело, нотные издания.

Олег Яценко,

канд. іст. наук, ст. наук. співробітник,
зав. відділу НБУВ

Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз

У статті проаналізовано низку праць з теорії і методики радянської та вітчизняної бібліографії з метою усунення складностей при визначенні понять «персональна бібліографія», «біобібліографія», «персональний бібліографічний покажчик», «біобібліографічний покажчик», «біобібліографічний словник».

Ключові слова: бібліографознавство, бібліотечна термінологія, біобібліографія, персональна бібліографія, біобібліографічний покажчик, біобібліографічний словник.

Першочерговим завданням відділу формування біобібліографічного інформаційного ресурсу, створеного на базі Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є здійснення регулярного пошуку, збирання, наукового опрацювання, систематизування біобібліографічних та інших матеріалів для укладання фундаментального електронного ресурсу «Український національний біографічний архів». Успішна реалізація цього завдання залежить від вирішення низки науково-методичних, організаційних та технічних питань. Одна з ключових проблем, яка стоїть на заваді практичної реалізації проекту, – термінологічні розбіжності у галузі біобібліографічної діяльності.

Деякі фахівці вважають, що у бібліографознавстві й досі немає чітко окресленої, науково обгрунтованої терміносистеми. Хоча останнім часом в українській бібліотечній термінології й сталися певні зрушення, багато визначень донині залишаються недостатньо розробленими у вітчизняній літературі. Вони вирізняються різночитанням, неузгодженостями, що дає можливість кожному автору використовувати їх щоразу в тому значенні, яке здається йому найприйнятнішим, не зважаючи на загальноприйняті термінологічні вимоги [1; 2, с. 117]. Ця проблема характерна і для бібліографічних матеріалів про осіб. Тут як синоніми продовжують вживатися терміни: «біобібліографія», «персональна бібліографія», «біобібліографічний словник», «біобібліографічний покажчик», «персональний бібліографічний покажчик». З метою правильного розуміння значення перерахованих вище понять,

визначення меж їх використання та можливостей вжитку в якості синонімів нами проведено аналіз фахових публікацій з цієї проблематики.

Для уточнення і встановлення розуміння, що таке «персональна бібліографія» та «біобібліографія», і які причини використання такого великого діапазону підзаголовків назв при оформленні бібліографічних покажчиків, варто звернутися до історії виникнення й визначення цих понять у спеціальній літературі.

Біобібліографія найстаріша з видів бібліографії. Вже сам термін «біобібліографія» вказує, що мова йде про сполучення біографічних і бібліографічних відомостей. Вона об'єднує все, що пов'язано в літературі з життям і діяльністю окремих осіб, діяльністю професійних колективів. Поняття «біобібліографія» охоплює два різновиди посібників: персональні покажчики, предметом яких є життя і діяльність окремої особи, і біобібліографічні словники, що містять матеріал про визначені групи осіб (спеціальні словники) або про діячів однієї країни (національні словники).

У процесі створення персональних покажчиків дослідники вивчають біографію особи. Основні дати життя і діяльності визначаються на основі її біографічних даних з опублікованих та неопублікованих матеріалів (автобіографія, особиста справа, звіти тощо). Крім біографічних даних, основу персонального бібліографічного покажчика становить бібліографічний матеріал: твори особи (якщо вона пише), винаходи, патенти, авторські свідоцтва тощо, а також література про її життя та діяльність. У різних покажчиках співвідношення біографічного та бібліографічного матеріалу буває різним: в одних переважають статті біографічного

характеру, в інших до коротких біографічних довідок додаються детальні списки творів даного автора та літератури про нього.

У практиці бібліографування зустрічаються такі основні варіанти подання матеріалу у персональних покажчиках:

- 1) біографічний матеріал + бібліографія творів + список літератури про особу + додаткові матеріали (зображення, документи, спогади, різні додатки тощо);
- 2) біографічний матеріал + бібліографія творів + список літератури про особу (класичний варіант – найбільш поширений);
- 3) біографічний матеріал + бібліографія творів;
- 4) біографічний матеріал + список літератури про особу;
- 5) бібліографія творів + список літератури про особу.

Біобібліографічні словники – це, як правило, особливі видання, що включають поряд із біографічними довідками відомості про твори охоплених ними осіб і про літературу, яку їм присвячено. До біобібліографічних словників наближаються галузеві бібліографічні праці, побудовані на «персональних гніздах» та аналогічні матеріали, розміщені в біографічних і енциклопедичних словниках. Важко також розмежувати біобібліографічні словники з багатьма працями з історії науки і літератури, довідковими виданнями різних товариств, академій та ін. [3, с. 78–79].

Зачинателями персональної бібліографії та біобібліографії в українській бібліографії вважаються Г. П. Данилевський [4, с. 116] і М. Ф. Комаров [4, с. 170]. Г. П. Данилевський, наприклад, додав до біографій Г. С. Сковороди¹, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка² і В. Н. Каразіна³ бібліографічні списки їх творів та літературу про них. Ці матеріали згодом увійшли до його книги «Українська старовина»⁴. М. Ф. Комаров розробив особливу форму

¹ *Халявський Орест* (псевдонім). Сковорода, український діятель XVIII століття / Г. Данилевський // *Основа*. – 1862. – Октябрь (сентябрь). – С. 78–96.

² *Данилевський Г.* Перечень сочинений Основ'яненка (с 1816 по 1849 г.) / Г. Данилевський // *Данилевський Г.* Основ'яненко. – СПб, 1856. – С. 119–128.

³ *Данилевський Г.* Список сочинений В. Н. Каразіна с 1807 по 1842 г. (с кратким содержанием главнейших из них) / Г. Данилевський // *Харьк. губернские ведомости*. – 1860. – № 76–78. – Прибавления.

⁴ *Данилевський Г.* Украинская старина : материалы для ист. укр. лит. и нар. образования. – Х. : Зеленский и Любарский, 1866. – 8, 403 с.

представлення матеріалу – так звані «персональні гнізда». Він вважав, що таке розташування «дає змогу, не гаючи часу на одшукування, зразу в однім місці знайти звістки про всі писання того або іншого автора і все, що було написано про нього»⁵.

Терміни «біобібліографія» і «персональна бібліографія» з'явилися набагато пізніше, від довідкових публікацій цього типу. На титулах українських видань XIX – початку XX ст. можна побачити назви та підзаголовки «Життя і праці», «Життя і твори», «Каталоги», «Списки творів», «Матеріали до біографії», «Біографічні та історико-літературні нариси з бібліографією творів», «Матеріали бібліографії літератури про ...», «Бібліографічні покажчики матеріалів для вивчення життя і творів», «Бібліографічні матеріали для біографії», «Каталоги книг і статей» тощо.

В Україні термін «біобібліографія» у назві вперше було використано А. Лейтесом і М. Яшеком у покажчику «Десять років української літератури (1917–1927)», хоча в Європі він з'явився ще наприкінці XVIII ст. [5]. Це видання включає біографічні довідки та бібліографію творів про більше ніж 1000 українських письменників й побудоване за принципом «персональних гнізд». Таким чином, в українській бібліографії до першої чверті XX ст. існували бібліографічні праці, що за своєю структурою і змістом відносяться до «персональних бібліографічних покажчиків» та «біобібліографічних словників», хоча в назвах та визначенні їх авторів ці терміни не згадуються.

До середини XX ст. персональна бібліографія, біобібліографія як вид діяльності майже не досліджувалася спеціалістами. Лише у деяких працях загальної бібліографії зустрічалися згадки про персональні покажчики письменників, біобібліографічні словники. В Україні у 50-ті рр. минулого століття починає зростати увага до укладання персональних бібліографічних покажчиків, урізноманітнюються варіанти їх побудови. Дедалі частіше поставало питання – чи всі бібліографічні матеріали, присвячені особі (особам) можна називати біобібліографічними?

Деякі вчені [6–8] вважали, що словосполучення «біобібліографія» передбачає обов'язкову наявність бібліографічних та біографічних відомостей. Інші фахівці до «біобібліографії» відносили широкий спектр видань (біографічні словники,

⁵ *Комаров М.* Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 р.) / М. Комаров. – К., 1883. – С. 4.

збірки біографій, некрополі, словники псевдонімів тощо), але не включали до них персональні бібліографічні покажчики, котрі розглядалися ними як особливий напрям бібліографії [9]. Дискусія серед фахівців щодо класифікації та термінології цього виду бібліографії триває й сьогодні.

Теорії і методиці бібліографії персонального характеру присвячені праці радянських вчених І. М. Кауфмана [10], Л. С. Мандельштам [6], К. Р. Сімона [11], А. М. Верьовкіної [12]. Останніми роками до проблем термінології «персональної бібліографії» та «біобібліографії» зверталися Н. М. Козачек [9], О. М. Маслова [13], О. В. Теплицька [14; 15], Г. М. Швецова-Водка [2; 16], Є. Ю. Козленко [17] та ін. У 2013 р. Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка було проведено міжнародний семінар-тренінг «Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями» [18], де проблемі термінології «біобібліографії», «персональної бібліографії» приділено значну увагу. Проте на сторінках спеціальних бібліотечних періодичних видань, таких як «Бібліотечний вісник», «Бібліотекознавство і бібліографія», «Бібліотечна планета», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», ця проблема висвітлювалася досить рідко.

Основні дискусії серед фахівців розгортаються з питань: як називати вид бібліографії, що включає біографічну та бібліографічну інформацію – «персональна бібліографія» чи «біобібліографія»; чи вважати біобібліографічними видання, в яких додаються лише списки творів особи та(або) літератури про неї(них), і відсутні біографічні матеріали про особу (осіб).

Вивчення фахової літератури показало, що у процесі розвитку бібліографії персонального характеру використовувалися різні терміни, однак єдиної позиції щодо їх характеристик не спостерігалось до виходу стандартів з бібліотечної термінології [19–21]. Автори у своїх розвідках обмежувалися лише дефініціями понять: «біобібліографічний словник – бібліографічний посібник, що утримує списки творів декількох осіб, літератури про них, а також біографічні відомості про цих осіб» [19] та «персональний покажчик (список, огляд) літератури – покажчик (список, огляд) творів друку, що відносяться до однієї особи» [19]. Оскільки термін «бібліографія» у ГОСТі 16448-70 отримав визначення як «вид діяльності», поняття «біобібліографія» і «персональна бібліографія» вказуються як «неприпустимі до використання» [19].

Визначення «біобібліографічний покажчик» з'являється у ГОСТі 7.0-77 і характеризується як

«біобібліографічний покажчик (список, огляд) – бібліографічний покажчик, що відображає твори однієї і більше осіб, а також літературу і біографічні відомості про них» [20, с. 7]. При цьому визначення «персональний бібліографічний покажчик» було доповнено – «при потребі, може включати літературу і біографічні відомості про об'єкт бібліографування» [20, с. 7].

ГОСТ 7.0-84 повторює визначення ГОСТу 7.0-77, тільки до терміна «персональний бібліографічний покажчик» повертає первинне значення – бібліографічний покажчик, присвячений одній особі [21, с. 8].

Варто також згадати ГОСТ 7.0-99⁶, де «біобібліографічний посібник» визначається як такий, що містить біографічні відомості про певну особу чи осіб, а також бібліографічну інформацію про їхні твори та літературу про них». «Персональними бібліографічними посібниками» вважаються «біобібліографічні посібники, присвячені одній особі» [22, с. 27]. Таким чином, ці два поняття пов'язані як загальне і часткове, а розрізняються лише кількістю осіб, про яких подаються біографічні та бібліографічні відомості. Тому бібліографічний посібник, присвячений одній особі, слід було б називати персональним, а посібник, присвячений кільком особам – біобібліографічним. Біобібліографічним можна назвати й посібник, присвячений одній особі, що зумовлено дефініцією біобібліографічного посібника [2, с. 118].

В енциклопедіях й термінологічних словниках найбільш узагальнено сформульовано поняття «біобібліографія» Г. Г. Кричевським: «Біобібліографія, персональна бібліографія, вид бібліографії, в якому інформацію про твори друку поєднано з біографічними відомостями про їх авторів і літературу, присвячену їм. Ця інформація реалізується, як правило, у формі біобібліографічних словників і покажчиків» [23]. Енциклопедія сучасної України розкриває термін «біобібліографія» як «довідкові видання, в яких поєднуються біографічні та бібліографічні відомості про певну особу. Найпоширеніші види біобібліографії: біобібліографічні словники, довідники й персональні покажчики» [24].

Проте, Г. М. Швецова-Водка наголошує, що «термін «бібліографія» (а, значить, і «біобібліографія». – О. Я.) не можна використовувати для позначення окремого бібліографічного посібника

⁶ Міждержавний стандарт, який в Україні не набув чинності.

чи їх сукупності, що є бібліографічною продукцією... Поняття бібліографія охоплює всі явища, що пов'язані зі створенням та функціонуванням бібліографічної інформації» [2, с. 117]. Цю істину засвідчують і стандарти, про що йшлося вище. Тому термін «біобібліографія» варто вживати тільки у разі, коли йдеться про діяльність, а не про її результати (посібники, покажчики, словники, довідники тощо).

Досить загально подає визначення біобібліографії «Словник книгознавчих термінів» – «вид бібліографії, в якій поєднуються біографічні та бібліографічні відомості» [25, с. 26]. Однак, з цієї дефініції не зрозуміло, чи потрапляють до кола біобібліографічної продукції персональні бібліографічні видання, в яких відсутня біографічна інформація. У словнику також відсутнє визначення «персональної бібліографії». Тому виникає питання: «біобібліографія» і «персональна бібліографія» – це одне й те саме?

Найвдаліше визначення дає Г. М. Швецова-Водка. «Біобібліографія – це вид бібліографії, у якому відображаються біографічні відомості про певного автора (авторів), бібліографічна інформація про його (їхні) твори та літературу про нього (них), або будь-яка частина з вказаної бібліографічної інформації. Різновидом біобібліографії є персональна бібліографія, у якій відображаються біографічні та бібліографічні відомості про одну особу» [26, с. 52]. На нашу думку, слова «автора (авторів)» тут варто замінити на «особу (осіб)» або «персону (персон)», бо не всі видання, присвячені діячам, включають їх твори (часом, з причини їх відсутності взагалі), а містять лише літературу про особу.

Термін «біобібліографія» може використовуватися нарівні зі словосполученням «персональна бібліографія» як узагальнювальне поняття для всіх жанрів бібліографічних посібників про діячів. Адже вони мають спільні ознаки: суспільне призначення діяльності, обидва присвячені особі (особам), особливості бібліографічної продукції (наявність біографічного та бібліографічного матеріалу). Стосовно існуючих найменувань жанрів посібників, більшість дослідників вважають, що «біобібліографічний словник» – про багатьох осіб, «персональний бібліографічний покажчик» – про одну особу.

Існує точка зору щодо обов'язкової присутності в біобібліографії біографічної (фактографічної) складової. Частина складного слова «біо» (життя) аж ніяк не передбачає наявність біографічного ма-

теріалу. «Біо» – завжди складова частина слова, а не рівнозначне поняття. Біобібліографія – бібліографія стосовно життя та діяльності певної особи (осіб) (порівняти: біографія – опис життя, біологія – наука про життя). Інша справа, коли йдеться про бібліографічну практику, яка зазвичай передбачає наявність у біобібліографії фактографічних відомостей, і не завжди тільки біографії чи літопису життя особи [13, с. 4]. Відсутність у деяких бібліографічних покажчиках персонального характеру біографічного матеріалу ні в якому разі не применшує їх значення для вивчення життя і діяльності діячів. Прикладом може слугувати біобібліографічний покажчик «Десять років української літератури (1917–1927)» [5]. Значна частина біографічних довідок у покажчику відсутня зовсім, але ця праця за назвою і змістом вважається біобібліографічною.

Персональні бібліографічні покажчики, які хай і не містять спеціально біографічних відомостей, завжди мають біографічне значення. Будь-який біобібліографічний ресурс містить у собі біографічні відомості, тобто біографічну інформацію, не явну, але яка об'єктивно існує. З бібліографічних відомостей є можливість дізнатися про роки творчості, періоди найвищої наукової продуктивності, тематичну направленість праць, наукові зв'язки та ін. [17, с. 58].

За термінологічним словником В. О. Фокєєва, біобібліографія – це «вид традиційної і електронної бібліографії, яка має своїм безпосереднім об'єктом твори певної особи, групи осіб і літературу про них» [27, с. 55]. А «персональна бібліографія – вид традиційної і електронної бібліографії, яка має на меті забезпечення інтелектуального (ідеального) доступу до документів, що безпосередньо стосуються однієї особи (персони, індивіда)» [27, с. 168]. Таким чином, автор відносить до біобібліографічних видань перелік творів осіб та списки літератури, присвячені діячам, в яких відсутній біографічний матеріал про них.

Ми погоджуємося з Є. Ю Козленко, що метою створення біобібліографічної інформації є відображення фіксованої спадщини осіб і колективів, їх життєвого і творчого шляху засобами бібліографічної інформації. Незалежно від співвідношення елементів, інформація вважатиметься біобібліографічною при наявності обов'язкового елемента – бібліографічної інформації про праці персоналії (персоналій), колективу. Виходячи з цього, біобібліографічна інформація – це вид бібліографічної інформації, котра включає інтелектуаль-

ний і творчий спадок особи (осіб), зафіксований бібліографічними засобами [17, с. 57].

Варто виокремити особливість біобібліографічної інформації долучати до себе, інтегрувати інші види інформації. Так, об'єднання бібліографічної інформації про твори особи та списку літератури про неї з біографічною (фактографічною) спричинилося до утворення біобібліографії. Приєднання до біобібліографії сучасних електронних ресурсів (повнотекстова, графічна інформація, мультимедійні матеріали (аудіо- та відеодані) утворюють біобібліографічний ресурс.

На думку Є. Ю. Козленко, об'єкти відображення біобібліографічної інформації в електронному середовищі зберігають свою сутність, тому немає необхідності відпрацьовувати нові визначення. Таким чином, виходом із термінологічної проблеми може стати тлумачення біобібліографічної інформації за об'єктом відображення, а не за принципом переліку елементів, які входять до змісту поняття. Ця інтерпретація дає змогу поєднати чимало бібліографічних ресурсів, які створені з єдиною метою, але мають різний склад елементів [17, с. 61]. Запропоноване тлумачення поняття «біобібліографічна інформація» усуває предмет суперечності з приводу наявності чи відсутності елемента «біографія» у складі біобібліографічної інформації.

Підсумовуючи термінологічний аналіз, варто окреслити коло форм представлення біобібліографічної інформації. Це: персональні бібліографічні покажчики (списки, огляди); біобібліографічні словники (довідники); біобібліографічні збірники про особу; каталоги книжкових виставок, присвячені окремим персонам; бібліографічно-методичні матеріали до ювілейних дат діячів; пам'ятки користувачу, в яких присутній біобібліографічний матеріал. Не всі з представлених джерел містять рівноцінну за науковою значущістю та новизною інформацію. Однак, кожне з наведених видань може містити стислу, а інколи унікальну, інформацію про життя та діяльність особи.

Проведений аналіз термінології даного виду бібліографії засвідчує, що чіткого і вичерпного визначення «біобібліографії» та «персональної бібліографії» у працях дослідників на сьогоднішній день немає. Ще не сформована єдина терміносистема бібліографії, відсутня уніфікація цих визначень у чинних стандартах, понятійний апарат біобібліографії розміщено в різних словниках, стандартах, інших джерелах і він не узгоджений.

За своїм змістом поняття «біобібліографія» і

«персональна бібліографія» асоціюються як синоніми. Обидва утримують бібліографію про особу й можуть використовуватися нарівні як узагальнююче поняття для всіх жанрів бібліографічних видань про діячів. Наявність біографічних відомостей не може бути ознакою для визначення біобібліографії. Лише кількість осіб, представлених у покажчику, зумовлює жанр бібліографічного посібника: персональний бібліографічний покажчик – про одну особу, біобібліографічний словник – про багатьох осіб.

Обидва терміни «біобібліографія» і «персональна бібліографія» незручні для формулювання виду бібліографії, оскільки збігаються з назвами жанрів посібників («персональний покажчик» та «біобібліографічний словник»). Термін «персональна бібліографія» не є родовим стосовно всіх видів бібліографічних ресурсів про осіб, тому що він не передбачає, за визначенням, відображення біографічної та бібліографічної інформації про багатьох осіб в одному виданні [17, с. 58]. Найбільш відповідним вважаємо термін «біобібліографія». За більшістю визначень він включає і персональні покажчики, і біобібліографічні словники, крім того він більш близький до словосполучення «біобібліографічна діяльність».

Список використаних джерел

1. Михлина И. И. Упорядочение терминологии – приоритетное направление научных исследований / И. И. Михлина // Библиотека. – 1997. – № 9. – С. 60–62.
2. Швецова-Водка Г. М. Персональна та біобібліографія: термінологічні замітки / Г. М. Швецова-Водка // Вісник ХДАКІМ. – Х., 2013. – Вип. 39. – С. 117–123.
3. Библиография : общий курс / под ред. М. А. Бриксмана, А. Д. Эйхенгольца. – М. : Книга, 1969. – 560 с.
4. Корнейчик И. И. История украинской библиографии: дожовтневий період : нариси / І. І. Корнейчик. – Х., 1971. – 374 с.
5. Лейтес А. Десять років української літератури. Т. 1. Біобібліографічний / А. Лейтес, М. Яшек. – Х. : Держвидав України, 1928. — 673 с.
6. Мандельштам Л. С. Вопросы советской библиографии / Л. С. Мандельштам // Сов. библиогр. : сб. ст. и материалов. – М., 1947. – Вып. 3. – С. 41–54.
7. Пейле Е. Я. К вопросу о составлении библиографий ученых : (обзор лит. и опыт работы) // Библиотечно-библиографическая информация БАН СССР и АН союзных республик. – 1962. – № 39. – С. 96–123.
8. Шамурин Е. И. Словарь книговедческих терминов : для библиотекарей, библиографов, работников печати и книжной торговли / Е. И. Шамурин. – М. : Сов. Россия, 1958. – VIII, 340 с.
9. Козачек Н. Н. Персональная краеведческая библи-

ография деятелей искусства: специфика, место в культурной жизни региона : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. Н. Козачек. – Краснодар, 2002. – 19 с.

10. *Кауфман И. М.* Русские биографические и биобиблиографические словари / И. М. Кауфман. – М. : Гос. изд. культ.-просвет. лит., 1955. – 752 с.

11. *Симон К. Р.* Библиография: основные понятия и термины / К. Р. Симон. – М., 1968. – 160 с.

12. *Вережкина А. Н.* Пути развития биобиблиографической информации / А. Н. Вережкина // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – 1989. – Сб. 121. – С. 39–56.

13. *Маслова А. Н.* Биобиблиография, или персональная библиография / А. Н. Маслова // Мир библиографии. – 2009. – № 3. – С. 2–10.

14. *Теплицкая А. В.* Разновидности биобиблиографических пособий / А. В. Теплицкая // Румянцевские чтения : материалы науч.-практ. конф. – М., 1998. – Ч. 1. – С. 207–214.

15. *Теплицкая А. В.* Биобиблиографические ресурсы: теория и практика / А. В. Теплицкая // Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями : матер. міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. – Х., 2013. – С. 36–46.

16. *Швецова-Водка Г. М.* Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студ. напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне, 2011. – 231 с.

17. *Козленко Е. Ю.* Терминологический лабиринт биобиблиографической информации / Е. Ю. Козленко // Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями : матер. міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. – Х., 2013. – С. 53–62.

18. Персональна та біобібліографія в технологіях уп-

равління знаннями : матер. міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. / М-во культури України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Л. В. Глазунова, Н. І. Полянська. – Х., 2013. – 155 с.

19. ГОСТ 16448-70. Библиография : термины и определения. – Введ. 01.07.71. – М., 1971. – 12 с.

20. ГОСТ 7.0-77. Библиография: термины и определения. – Взамен ГОСТ 16448-70 ; введ. 01.01.78. – М. : Изд-во стандартов, 1978. – 24 с.

21. ГОСТ 7.0-84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.0-77 ; введ. 01.01.86. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – 24 с.

22. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения : межгос. стандарт. – Взамен ГОСТ 7.0-84 ; введ. 01.07.2000 // Стандарты по библ. делу : сборник. – СПб : Профессия, 2000. – С. 14–49.

23. *Кричевский Г. Г.* Биобиблиография / Г. Г. Кричевский // Большая сов. энцикл. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 3. – С. 326.

24. *Добко Т. В.* Біобібліографія / Т. В. Добко // Енцикл. сучасної України. – К., 2003. – С. 863–864.

25. Словник книгознавчих термінів / Кн. палата України ; уклад. : В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К. : ТОВ «Вид-во Аратта», 2003. – 160 с.

26. *Швецова-Водка Г. М.* Персональна та біобібліографія: термінологічні замітки / Г. М. Швецова-Водка // Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями : матер. міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. – Х., 2013. – С. 46–53.

27. *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика : терминолог. сл. / В. А. Фокеев. – СПб : Профессия, 2008. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2014 р.

UDC 01(038):001.4

Oleh Yatsenko,

Chief of Department of the Vernadskyi National Library of Ukraine, Ph. D., Senior Research Assistant

PERSONAL BIBLIOGRAPHY, BIO-BIBLIOGRAPHY: TERMINOLOGICAL ANALYSIS

List of theoretical articles and papers of methodology Soviet and Ukrainian bibliography (standards, textbooks, encyclopedic, reference books, professional articles) are defined and studied. In these works personal bibliography and bio-bibliography are considered as a type of activity (terminology, classification and methods of bibliographic creation dictionary). In order to avoid difficulties in determination of concepts such as «personal bibliography», «bio-bibliography», «personal bibliography index», «bio-bibliographical index», «bio-bibliographical dictionary» are analysed. The process of emergence of the first scientific works of «personal bibliographic» and «bio-bibliography» in Ukraine is outlined. In a result of analysis was separated different kinds of representations bio-bibliographic works. The basic approach to the terminological problem is defined. Conclusions on the use of above terms are made.

К е у о р д с: Library Sciences, bio-bibliography, personal bibliography, terminology.

УДК 01(038):001.4

Олег Яценко,

канд. ист. наук, ст. науч. сотрудник, зав. отделом НБУВ

ПЕРСОНАЛЬНАЯ БИБЛИОГРАФИЯ, БИОБИБЛИОГРАФИЯ: ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье проведен анализ ряда работ по теории и методике советской и украинской библиографии с целью устранения проблем в определении терминов «персональная библиография», «биобиблиография», «персональный библиографический указатель», «биобиблиографический указатель», «биобиблиографический словарь».

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиографоведение, биобиблиография, персональная библиография, терминология.

Світлана Чуканова,

провідний бібліотекар, координатор Американської бібліотеки ім. В. Китастого НаУКМА

Акредитаційні стандарти Американської бібліотечної асоціації для магістерських програм із бібліотекознавства та інформології у вишах США (Огляд)

Стаття знайомить з акредитаційними стандартами, розробленими Американською бібліотечною асоціацією щодо реформування вищої бібліотечної освіти у Сполучених Штатах Америки.

К л ю ч о в і с л о в а: інформологія, бібліотекознавство, вища бібліотечна освіта США, Американська бібліотечна асоціація, освітні акредитаційні стандарти.

Велику роль у модернізації бібліотечної освіти в Україні відіграє врахування позитивного досвіду та прогресивних ідей зарубіжних країн, зокрема Сполучених Штатів Америки.

Основні принципи американської бібліотечної освіти були закладені у період з 1876-го по 1923 р. Американська бібліотечна асоціація опікувалася не лише бібліотечною освітою, але й питаннями освіти взагалі. У 1924 р. було сформовано Комісію з бібліотек та освітніх закладів для дорослих, з метою їх долучення до процесу навчання протягом життя [5, с. 327]. Акредитація магістерських програм із бібліотекознавства та інформології у вишах США здійснюється під контролем Американської бібліотечної асоціації і відбувається на основі вироблених нею стандартів [2; 4; 6–8]. Стандарти Американської бібліотечної асоціації з акредитації магістерських програм із бібліотекознавства та інформології врегульовують такі основні аспекти діяльності бібліотечної школи (кафедри): місія та цілі; навчальний план; професорсько-викладацький склад; студентське життя; фінансування та адміністрування; матеріально-технічна база.

Невирішеним на сьогоднішній день є питання впливу професійних організацій на вищу освіту у США взагалі та впливу Американської бібліотечної асоціації на бібліотечну освіту у США зокрема. Безсумнівно, що застосування подібних методик в Україні сприяло б розвитку бібліотечної освіти, піднесенню її рівня.

Мета статті – розглянути зміст акредитаційних стандартів, розроблених Американською бібліотечною асоціацією для магістерських програм з бібліотекознавства та інформології у вишах США.

Проблемами бібліотечної справи, у т. ч. бібліотечної освіти в США, сьогодні переймається багато науковців. Це, зокрема, Е. Барнетт, Е. Беррет, Д. Бішоп, К. Джеймс, М. Дьюї, Б. Едвардс,

К. Латімер, К. Лінч, Б. Літтл, С. Маккалум, К. Рей, Р. Рубін, С. Уїнкворс, М. Хейн та ін.

Сучасна бібліотечна освіта у США складається із ступеня бакалавра (гуманітарних або точних наук) і магістерського ступеня із бібліотекознавства та інформології [3, с. 3]. Наразі інформаційні технології відіграють особливо велику роль як у американській бібліотечній освіті, так і бібліотечній справі. Власне ступінь магістра з бібліотекознавства та інформології у США легко комбінується з різними бакалаврськими ступенями з інших спеціальностей. Наприклад, ступінь бакалавра з історії чи літератури разом із магістерським ступенем із бібліотекознавства та інформології дає підґрунтя майбутньому фахівцю, який обрав своїм місцем роботи публічну або університетську бібліотеку. Ступінь бакалавра з біології або хімії у поєднанні з магістерським ступенем із бібліотекознавства та інформології дає змогу майбутньому фахівцеві вибудовувати кар'єру інформаційного аналітика чи технічного спеціаліста у дослідницькому центрі або лабораторії. Ступінь бакалавра з педагогіки разом з бібліотечною освітою дозволяють фахівцям працювати у шкільних, дитячих бібліотеках та медіа-центрах [3, с. 2]. Надзвичайно високо цінується філологічна освіта у поєднанні з бібліотечною – такі спеціалісти вважаються найкращими каталогізаторами у наукових та публічних бібліотеках, особливо у відділах іноземної літератури [1].

А тепер більш детально про «Стандарти Американської бібліотечної асоціації з акредитації магістерських програм із бібліотекознавства та інформології» у редакції від 15 січня 2008 р. [6].

1. Місія та цілі

Місія та цілі програми, наголошується у документі, повинні збігатися з місією та цілями навчального закладу, бібліотечної школи (БШ), що готує бібліотечних спеціалістів. До уваги береться

не просто присутність фахових дисциплін у навчальному плані, але й оцінюються досягнення, рівень теоретичної підготовки студентів та їхнє вміння на практиці довести свої знання.

1. Обов'язковим елементом є систематичне планування роботи та розвиток програми, відповідність цілей програми цілям навчального закладу.

2. Цілі програми визначаються відповідно до результатів навчання, яке передбачає опанування такими дисциплінами:

- друкована інформація та знання;
- послуги та технології використання інформаційних матеріалів;
- створення інформаційних ресурсів;
- комунікація;
- визначення, відбір, придбання, організація, опис ресурсів;
- збереження та видача матеріалів;
- консервація матеріалів;
- аналіз, оцінка, синтез та розповсюдження матеріалів;
- менеджмент ресурсів.

3. Місія має відображати філософію, принципи та етичні норми дисципліни.

4. Фахові принципи мають відповідати політиці, відображеній у документації професійних організацій.

5. Освітні послуги повинні бути якісними, має бути професійний викладацький склад.

6. Обов'язковість проведення досліджень з професійної проблематики.

7. Міждисциплінарність.

8. Взаємовпливи бібліотекознавчої справи та інших наук.

9. Усвідомлення ролі бібліотеки як інформаційного центру для різних груп населення.

10. Усвідомлення місця і ролі бібліотеки в сучасному інформаційному середовищі.

11. Програма має відповідати сучасним потребам як викладачів, так і студентів. Кожна програма оцінюється відповідно до мети та цілей, які ставить перед собою навчальний заклад.

II. Навчальний план (НП)

1. Навчальний план підпорядкований цілям та меті програми і формується в рамках систематичного планування.

2. Обов'язкові дисципліни, які передбачають:

- роботу з друкованими джерелами, розроблення послуг і технологій щодо ефективного їх використання;
- створення інформаційних ресурсів;
- комунікацію;
- визначення, відбір, придбання, організацію та опис ресурсів;

- збереження та видачу матеріалів;
- консервацію матеріалів;
- аналіз, оцінку, синтез та розповсюдження матеріалів;
- менеджмент ресурсів.

3. Власне навчальний план:

- сприяє вихованню свідомих бібліотечних професіоналів, здатних надавати якісні послуги;
- підкреслює роль знання як результату теоретичних і прикладних досліджень у галузі бібліотекознавства та суміжних дисциплін;
- інтегрує теорію, практику та використання новітніх технологій;
- задовольняє потреби суспільства, особливо тих груп, які отримують недостатнього рівня послуги;
- відповідає вимогам сучасного динамічного, технологічного, глобального суспільства;
- окреслює напрями подальшого розвитку;
- передбачає постійний професійний розвиток.

Навчальний план повинен вибудовуватися спільно зі студентами. Останні самі мають визначати курси, які вони хочуть слухати, які відповідають їхнім потребам та інтересам. Водночас вони повинні узгоджуватися зі стратегією навчального закладу. Навчальний план повинен включати міждисциплінарні студії та дослідження. Якщо програма передбачає вивчення послуг спеціалізованих бібліотек, то навчальний план повинен включати і відповідні дисципліни, а також враховувати як співвідносяться такі дисципліни з основами бібліотечної справи та інформології. Навчальний план повинен відповідати вищезазначеним вимогам незалежно від місця розташування навчального закладу чи форми проведення занять.

Навчальний план потрібно постійно переглядати та оновлювати. Оцінка НП ґрунтується на результатах робіт студентів, рівні їх працевлаштованості, якості педагогічних кадрів.

III. Викладацький склад

1. Викладацький склад має відповідати цілям програми. Він складається з викладачів, які працюють на повну ставку та 0,5 ставки. Викладачі на повну ставку повинні володіти фаховими знаннями. Вони можуть викладати основні дисципліни програми, керувати дослідницькою роботою. Ті, хто працює на 0,5 ставки, доповнюють та збалансовують програму, зазвичай, це викладачі суміжних дисциплін або предметів для майбутніх фахівців спеціалізованих бібліотек.

2. Викладачі повинні заохочувати студентів до креативного мислення, застосування інноваційних технологій, проведення наукових досліджень. Во-

ни зобов'язані створювати необхідні умови для проведення таких досліджень.

3. Бібліотечна школа (БШ) має чітку політику відбору викладачів з різних спеціальностей, у т. ч. міждисциплінарних студій. Документи, що підтверджують цю політику, повинні бути у відкритому доступі.

4. Кожен викладач має бути компетентним педагогом, мати високий рівень інформаційної та технологічної грамотності, належати до професійних спільнот.

5. Викладач повинен бути стипендіатом або мати сертифікат про завершення дослідження з фаху. Він зобов'язаний мати диплом про здобуття найвищих ступенів. Викладачі можуть мати різну освіту (технічну, гуманітарну тощо), однак вони повинні вміти проводити галузеві дослідження, повинні мати спеціалізовані знання, які вимагає програма. Необхідно володіти навичками академічного планування та оцінювання, мати відповідний досвід роботи у галузі, комунікативні здібності, спілкуватися з викладачами інших предметів. Викладацький склад повинен утворювати інтелектуальне середовище, яке відповідає вимогам, цілям та меті програми.

Оцінка викладачів ґрунтується на їхніх уміннях керувати дослідженнями, застосовувати інноваційні технології, на їхній відповідності стратегії бібліотечної школи, на сприйнятті студентами.

IV. Студентство

1. Усі студенти, котрі мають ступінь бакалавра з будь-якої дисципліни, мають право вступити до бібліотечної школи, яка відповідає за набір, фінансування, розміщення, ведення адміністративної політики. Студенти мають бути свідомі цілей та мети програми, яку вони обрали, і повинні відповідати вимогам цієї програми.

2. Уся інформація про програму, фінансування, навчальний план, викладацький склад, критерії оцінювання та навчальний заклад загалом має бути найновішою, точною та доступною.

3. При відборі увага звертається на наявність ступеня бакалавра будь-якої акредитованої інституції, відповідність професійних планів студента цілям програми, наявність кваліфікації, достатньої для навчання за обраною програмою.

4. Студенти повинні структурувати власні індивідуальні плани відповідно до своїх потреб та узгоджувати їх з вимогами програми. Вони отримують систематичну оцінку своїх знань, а також мають можливість звернутися за додатковими консультаціями та допомогою.

5. БШ надає простір студентам для здійснення практики. Вони мають змогу брати участь у діяль-

ності студентських організацій, у розробленні навчальних планів.

6. Результати перевірки знань студентів слугують показником розвитку програми. Оцінювання здійснюється за встановленою навчальним закладом процедурою.

V. Фінансування та адміністрування

1. БШ є невід'ємною частиною навчального закладу (вишу), проте автономною. Автономія означає, що БШ здатна забезпечувати розроблення навчальних програм, надавати інтелектуальний простір, відповідати за набір студентів. Установа, в якій функціонує БШ, надає ресурси та надає адміністративну підтримку.

2. Установа всіляко підтримує БШ, викладачі останньої можуть брати участь у загальному адмініструванні інституції, інституція сприяє міждисциплінарним студіям у БШ.

3. Виконавчий директор програми має зарплату, посаду, статус на рівні завідувача кафедри. Окрім академічних навичок, він повинен також мати лідерські якості, здатність керувати, необхідний досвід роботи за професією. Виконавчий директор повинен забезпечувати інтелектуальне середовище відповідно до мети та цілей БШ і програми, всіляко сприяти адаптації студентів у навчальному закладі.

4. Усі інші працівники БШ, як і адміністрація установи (вишу), повинні підтримувати виконавчого директора.

5. Установа надає постійну фінансову допомогу БШ і допомагає виконувати навчальний план та проводити дослідження.

6. Заробітна плата нараховується виконавчому директору та викладачам відповідно до їх кваліфікації. Стипендії студентам нараховуються на загальних підставах, за правилами, що діють у всій установі.

Систематичне планування роботи БШ передбачає включення як адміністративної, так і фінансової політики.

VI. Матеріально-технічна база

1. Програма має виходити на функціональне навчальне середовище як студентів, так і викладачів.

2. Програма забезпечується коштами (ресурсами) для проведення навчання та досліджень, викладання, надання консультаційних послуг, виконання адміністративної роботи.

3. Доступ до бібліотеки, мультимедіа-центрів, комп'ютерних центрів для здійснення досліджень та виконання практичних завдань.

4. Уся техніка, матеріали тощо повинні бути доступні студентам та викладачам, у першу чергу, вони повинні бути доступними людям з обмеженими можливостями.

5. Оцінка даного аспекту діяльності БШ враховує рівень доступності техніки та ресурсів для забезпечення навчання та викладання за програмою.

Прикінцеві положення

- Стандарти визначено як описові, тому відсутня деталізація шляхів досягнення відповідності БШ цим стандартам.
- Стандарти орієнтовані на інноваційні технології та подальший розвиток бібліотечної справи, а саме, на:
- систематичне планування роботи;
- результати навчання;
- визначення основного предмета;
- міждисциплінарні студії;
- використання різних форм навчання (очної та заочної);
- врахування вимог глобалізації, етичних норм, освітніх вимог до магістерських програм взагалі [6].

За даними опитування 2012 р., інформаційне агентство «Ю Ес Ньюз» (US News) склало рейтинг 51 кафедр бібліотекознавства (Library Schools), акредитованої Американською бібліотечною асоціацією. Ранжування проводилося на основі опитування та аналізу навчальних програм [4; 9]. За результатами опитування, Іллінойський університет Урбана-Шампейн; Університет Північної Кароліни – Чепел Гілл; Вашингтонський університет надають найкращу вищу освіту за спеціальністю бібліотекознавство та інформологія. У цих вишах – лідерах з підготовки майбутніх бібліотекарів – навчають за напрямками: архівна справа, робота у цифровому середовищі, інформаційні системи, робота з медіа-засобами, робота у бібліотеках для дітей та молоді [4]. Подекуди зустрічаються й такі спеціальності, як бібліотекознавство у галузі охорони здоров'я, правове бібліотекознавство [1; 9].

Отже, огляд змісту акредитаційних стандартів, розроблених Американською бібліотечною асоціацією, засвідчує, що ця організація справляє

значний вплив на піднесення якості бібліотечної освіти у Сполучених Штатах Америки.

Подібні підходи були б цілком доречними і на теренах України, адже вітчизняна галузь бібліотекознавства та інформології наразі потребує кардинальних змін.

Список використаних джерел

1. Crosby O. Librarians: information experts in the digital age / O. Crosby // Occupational Outlook Quarterly. – 2000. – № 1. – P. 3–15.
2. Directory of ALA-Accredited Master's Programs in Library and Information Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ala.org/accreditedprograms/directory>. – Назва з екрана.
3. McCook K. Opportunities in Library & Information Science Careers. McGraw-Hill, 2001. – 160 p.
4. Methodology : Best Library and Information Studies Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usnews.com/education/best-graduate-schools/articles/2013/03/11/methodology-best-library-and-information-studies-rankings>. – Назва з екрана.
5. Rubin Richard E. Foundations of Library and Information Science. – New York : Neal-Schuman Publishers, Inc., 2004. – 495 p.
6. Standards for Accreditation of Master's Programs in Library and Information Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ala.org/accreditedprograms/sites/ala.org.accreditedprograms/files/content/standards/standards_2008.pdf. – Назва з екрана.
7. Structure of the U.S. Higher Education System [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aacc.nche.edu/Resources/aaccprograms/international/Documents/studentguide/sg8_structureoftheushigheredsystem.pdf. – Назва з екрана.
8. The North American Higher Education system [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.universitiesintheusa.com/american-education.html>. – Назва з екрана.
9. Top Library and Information Studies Schools [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2014 р.

UDC 02+004]:374.73(73)

Svitlana Chukanova,

senior librarian, V. Kytastyi American Library Coordinator, National University of Kyiv-Mohyla Academy, applicant for PhD degree at NaUKMA

ALA STANDARDS FOR LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE SPECIALISTS' TRAINING IN THE USA (REVIEW)

Publication standards for the issue of analysis of ALA accreditation standards for MA in LIS programs in higher educational establishments in the USA.

К е у о р д с: library and information science, higher education in LIS the USA, American Library Association, educational accreditation standards.

УДК 02+004]:374.73(73)

Светлана Чуканова,

ведущий библиотекарь, координатор Американской библиотеки им. В. Китастого НаУКМА

АККРЕДИТАЦИОННЫЕ СТАНДАРТЫ АМЕРИКАНСКОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ АССОЦИАЦИИ ДЛЯ МАГИСТЕРСКИХ ПРОГРАММ ПО БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЮ И ИНФОРМОЛОГИИ В ВУЗАХ США (ОБЗОР)

Статья знакомит с аккредитационными стандартами, разработанными Американской библиотечной ассоциацией с целью реформирования библиотечного образования в Соединенных Штатах Америки.

К л ю ч е в ы е с л о в а: информология, библиотековедение, высшее библиотечное образование США, Американская библиотечная ассоциация, образовательные аккредитационные стандарты.

Костянтин Новохатський,

наук. співробітник НБУВ

В. І. Вернадський і Україна: нововиявлене листування вченого

У статті обґрунтовується необхідність продовження публікації епістолярної спадщини В. І. Вернадського, зроблено огляд нововиявлених документів, окреслено шляхи подальшого їх пошуку.

К л ю ч о в і с л о в а: В. І. Вернадський і Україна, сімейне листування Вернадських, епістолярна спадщина.

У виданому до 150-річчя В. І. Вернадського Національною академією наук України фундаментальному багатотомному виданні «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського» 3 книжки займає український сегмент без перебільшення безмежної епістолярної спадщини вченого [1]. У цих книгах, підготовлених інститутами архівознавства і рукопису НБУВ за участю Інституту історії України, Інституту археології і джерелознавства, Інституту сходознавства, Інституту держави і права НАНУ, Національного Таврійського університету, Архіву Російської академії наук, вперше з такою повнотою у жанрі листування вдалося показати розмаїття, глибину і тривалість зв'язків Вернадського з Україною, місце України в житті та поглядах вченого і його значення для вітчизняної науки. У цих книгах загальним обсягом 2253 сторінки (150 друкованих аркушів) вміщено 279 листів вченого та 633 листи 138 осіб до нього. Понад 70 % цих листів надруковано вперше. Цю публікацію було презентовано 2013 р. на круглому столі в Інституті історії України [2] і на міжнародній конференції у Москві [3] та схвально сприйнято науковою громадськістю. Зокрема, справедливо зазначалося, що в цих епістолярних джерелах нерідко міститься інформація, яку практично неможливо отримати з інших видів джерел.

Під час презентації також наголошувалося, що ювілейною публікацією, попри те, що у її підготовці брала участь велика кількість науковців, безумовно, не вичерпується тема «Вернадський і Україна». Навпаки, підкреслювалося стимулююче значення цієї публікації для подальших пошуків і досліджень. У процесі колективної роботи: 1) проведено інвентаризацію наявної джерельної бази і пошукового апарату сховищ архівної спадщини В. І. Вернадського; 2) уточнено коло спілкування (і, відповідно, можливого листування) вченого;

3) відшліфовано партнерські зв'язки публікаторів; 4) апробовано принципи подання текстів листів та оформлення публікації в цілому; 5) напрацьовано чималий банк супровідних фактографічних даних; нарешті 6) виявлено лакуни і визначено подальші можливі шляхи пошуку листів, передусім, – що залишається надзвичайно актуальним, – листів самого В. І. Вернадського до своїх кореспондентів. Крім того, під час підготовки ювілейної публікації кілька виявлених на той момент документів не потрапили до неї в силу часових обмежень.

Усі ці об'єктивні чинники закономірно породили ідею продовжити публікацію листів за даною темою. Цей задум підтримали Президія НАНУ та керівництво АРАН. Роботу з виявлення й опрацювання листів для наступної книги цієї серії було продовжено в Інституті архівознавства НБУВ. Отже, на сьогодні вже виявлено, попередньо відібрано для опублікування, прочитано і скопійовано понад 300 листів більш як 120 осіб та 18 установ, у т. ч. 35 листів Володимира Івановича.

Увесь масив опрацьованої кореспонденції, перш ніж спробувати зробити бодай побіжний тематичний її огляд, можна розглянути в хронологічному, авторському і географічному ракурсах.

Передусім слід зазначити, що певна частина листів цієї добірки – це доповнення листування з кореспондентами, що вже фігурують у перших трьох книжках: 9 листів 1927–1930 рр. харківського історика античності В. П. Бузескула (до 6 вже опублікованих); велике листування В. І. Вернадського і М. П. Василенка доповнюється кількома «конспіративними» листами останнього 1919 р. і важливою телеграмою-викликом Володимира Івановича з Полтави до Києва 29 травня 1918 р.; лист кримського ботаніка Є. В. Вульфа 17 січня 1921 р. (до трьох раніше опублікованих); лист М. С. Грушевського 2 жовтня 1930 р., помилково атрибутований як лист Грунського, поки що останній у їхньому листуванні

(до 12 опублікованих); лист економіста В. А. Косинського кінця 1893 р., що ілюструє давність зв'язків двох учених (до 11 вже опублікованих); два листи і телеграма геолога В. І. Лучицького 40-х років, що теж розширюють хронологію спілкування Вернадського і Лучицького; лист від 31 жовтня 1920 р. кримського історика А. І. Маркевича, що започаткував їхнє листування після від'їзду Вернадського із Сімферополя. Про продовження зв'язків Вернадського з ботаніком і географом Г. І. Танфільєвим, розпочатих ще наприкінці XIX ст., свідчать 3 листи Танфільєва у 1927–1928 рр. До 12 опублікованих раніше листів С. П. Тимошенка є можливість додати 4 листи періоду співпраці двох учених в УАН у 1919 р. А до 10 листів ще одного академіка першого призову Ф. В. Тарановського – лист того ж 1919 р. До двох листів археолога В. М. Щербаківського 1915 р. додається його великий епістолярний твір 1921-го. Переважна ж більшість кореспондентів – це нові для читача попередніх книжок люди, які, можливо, там фігурують хіба що в коментарях. Серед них київські професори П. Я. Армашевський і В. О. Караваєв, хімік О. І. Бродський, генерал барон П. М. Врангель, львівський радіолог С. В. Граб'янка, фізико-хімік В. О. Кістяківський, дніпропетровський мінералог Л. Л. Іванов і його учні І. Я. Мікей, Л. В. Брянцев, полтавський ботанік В. Ф. Ніколаєв, харківський фізіолог О. В. Нагорний, мінералог, учень Вернадського Я. В. Самойлов, харків'яни – математик і фізик В. А. Стеклова, ботанік В. І. Талієв, геологи М. М. Тихонович, М. Й. Криштофович.

Нововиявлене листування має такі ж широкі хронологічні межі, як і вже опубліковане: від листа свояка В. І. Вернадського С. О. Короленка 1880 р. до листів В. І. Вернадського колишньому своєму кримському студенту М. П. Рашевському 18 листопада 1944 р. та полтавській родичці Наталії Олександрівні Старицькій 26 листопада 1944 р. – за півтора місяці до своєї смерті.

По справжньому безмежною є географія листування вченого – від Берліна, Парижа, Праги, Москви, Петербурга до Уфи та м. Свободного Хабаровського краю. В Україні крім традиційних наукових центрів-університетських міст: Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, регіонів, безпосередньо пов'язаних з біографією вченого – Крим та Полтавщина, це ще Кам'янець-Подільський, Кременчук, Львів, Рівне, Сміла, Сталіно і т. д.

Як і у попередніх книгах, увесь епістолярний комплекс за темою «Вернадський і Україна» складається умовно з кількох тематичних блоків:

- листування з ученими з України дореволюційного періоду;
- родинне листування так званого полтавського періоду;
- листування періоду створення Київської Академії наук та інших наукових, освітніх і культурних установ;
- листування кримського періоду;
- зв'язки з Україною у 20–40-х роках.

Почнемо вибірково огляд листів уривками з великого листа Володимира Івановича до доньки Ніни у Полтаву 28 жовтня 1919 г., коли він збирався у другу поїздку до Ростова у ставку А. І. Денікіна: «На днях еду в Ростов. 18.IX прошла с большим трудом новая организация Академии, принятая в Ростове и здесь в Киеве властями в значительной мере против их желания. Здесь я встречаю все время противодействие и не уверен, что все не окончится крахом. Но я хочу довести дело до конца, когда я могу сказать с чистой совестью: я сделал все, что мог... я хочу создать здесь русско-украинский центр, как противовес и самостоятельному течению, и течению Шульгина-Струве... Очень много работаю над живым веществом, углубляю, перерабатываю. Много нового. Интересно просматривать корни своих мыслей... Сейчас есть уже результаты экспериментальной работы, совершенно оправдывающие мою трату «живого вещества»... живое вещество теснейшим образом охватывает всю материальную среду, везде в инертную материю земли вносит энергию пойманного ею солнечного луча... В связи с работой я сейчас много читаю. В квартире 3–4 градуса R и я читаю вечерами, лежа в постели, окруженный одеялом; а днем я работаю в академии, где топят...»

В етих областях вченого і в моєй роботі я совершенно спокійно переживаю то, що кругом совершается. Я думаю, что сейчас одно из важнейших: воля и твердая опора в своем собственном бытии... Сейчас украинцы делают большое дело и среди своей фальши они нашли такие опоры работы, которых нет у большинства русских...

Собирай газеты, плакаты, книжки и русские и украинские для Национальной Библиотеки. Я надеюсь, ее защитят...» [4].

Діловод І відділу УАН В. К. Дем'янчук у своїх двох змістовних листах весною і влітку 1921 р. детально інформує Вернадського про стан справ в Академії.

Досить виразними для характеристики часу і людських стосунків є кілька листів Вернадському у Петроград з Берліна восени того ж 1921 р. ко-

лишнього харків'янина М. С. Голуба, як він пише про себе, «сытого и сравнительно благополучного человека», котрий випадково побачив у берлінського антиквара листівку В. І. Вернадського з його адресою: «Эта Ваша открытка произвела на меня... большое впечатление, и мне очень захотелось помочь Вам – чему есть и личные побуждения: когда-то в студенчестве участие в Вашей радиоэкспедиции на Кавказ принесло мне много радости...»

Посылка на Ваше имя составлена так: 1 кг жир, 2 кг овсяника, 2 пакета сухарей, 1/2 кг какао, 2 кг сахарного песку, 1 кг соли, 2 плитки шоколаду, 4 баночки молока, 1 кг мыла, 1 пачка спичек, иголки и нитки. (Теперь вижу, что мы глупость сделали, не вложивши ни бумаги, ни карандашей... Сообщите мне размер сапог, а если Вам нужны очки, то пришлите рецепт...)

Не думайте..., что это Вас обязывает и, следовательно, душевно отягощает. Так ведь устроена земля: я глубоко обязан несколькими людям, которым уже не могу никак отплатить; потому для меня большое облегчение помочь другому человеку; а Вам, в свою очередь, тоже кто-нибудь обязан и почему-нибудь не в состоянии отплатить; так и идет круговую через все человечество...

Еще мне хотелось бы послать что-нибудь В. Г. Короленко. Но как ему доставить в Полтаву – не приложу ума. А спрашивать у больного и голодного человека, как послать ему посылку...» (Це написано за 4 місяці до смерті письменника. – К. Н.)

У наступному листі Голуб пише: «Издание Ваших книг по-немецки, вероятно, удастся осуществить... Думаю, что для серьезных переговоров необходима либо рукопись, либо экземпляр русского издания... Напишите, что бы Вам хотелось получить из Германии (например, какой-нибудь специальный журнал), и я попробую послать Вам...» [5].

Завідувач лабораторії радіоактивних досліджень Львівського університету С. В. Граб'янка у 1940 р., крім суто наукових питань, розповідає Вернадському про долю польських учених після воз'єднання західноукраїнських земель з Україною. «Высококвалифицированный научный работник по постановке самых трудных и ответственных задач по физико-химии» Е. А. Турська в казахстанських степах стриже вівець. «Многие десятки тысяч семейств... вывезены из Западной Украины и Белоруссии либо в Архангельскую либо в Семипалатинскую область и гибнут с голоду...». Характерною є приписка у кінці листа: «Без истинной пользы для дела прошу не оглашать моей фамилии» [6].

Серед матеріалів, відібраних для нової книги, є

кілька листів українських кореспондентів, які наприкінці XIX – початку XX ст. допомагали В. І. Вернадському у геологічному і ґрунтознавчому обстеженні окремих українських місцевостей. Це, зокрема, листи родича Олександра Короленко з Катеринославщини про знахідки виходів начебто залізної руди, викладача Миргородської художньо-промислової школи ім. М. Гоголя М. Закутина про дослідження зразків глин, інженера-металурга О. І. Глазунова з Керчі про дослідження газових свердловин тощо.

Цікавим для дослідників київського періоду життя В. І. Вернадського може бути невеликий лист професора Університету св. Володимира і директора Дніпровської біологічної станції С. Ю. Кушакевича від 2 липня 1919 р., що дає підстави з точністю до години датувати одну з подій того часу – необхідність Вернадському під загрозою арешту і можливої розправи на деякий час переховуватися за межами Києва.

Яскраво показовим і повчальним з погляду подальшої історичної перспективи є лист колишньої учениці В. І. Вернадського, однієї з перших жінок-геологів у Росії Г. Б. Місуни, з її екзальтованим сприйняттям російської лютневої революції 1917 р.: «Свергнуто позорное иго, и я верю в окончательное торжество правды, свободы и тех высоких общественных идеалов, взлелеянных русской передовой интеллигенцией. Я верю в народ и чувствую себя настоящей демократкой: мне не страшно народовластие... Я надеюсь, что русская революция не запятнает себя ненужной кровью, что она окажется великодушной для своих повергнутых врагов...» [7].

У короткому зверненні до Вернадського весною 1921 р. одна з дочок відомого історика права Іоанікія Олексійовича Малиновського, заарештованого більшовиками у червні 1920 р., Євгенія просила Володимира Івановича «що-небудь зробити для батька» [8].

Великий блок становлять листи двоюрідної сестри В. І. Вернадського по материнській лінії Софії Олександрівни Мамчич до нього з Кременчука, починаючи з 14 вересня 1933-го до 3 серпня 1941 р. У щоденнику 3 січня 1939 р. він записав: «Соня – когда-то моя безмолвная симпатия... Это очень глубокий и хороший человек». Софія Олександрівна, втративши чоловіка і сина, волею долі сама опинилася у Кременчуці. Вернадський матеріально допомагав їй (як і багатьом іншим). Щоб показати джерелознавче значення цього листування наведемо рядки з першого її листа: «Ведь Вы,

вероятно, слышали, какой голод был на Украине в 32–33 годах, народ умирал на улицах, не успевали подбирать мертвых. Человек распухал и конец. Есть села, где нет живых, все хаты заколочены, вымирала вся семья: дети, взрослые. Сколько погибло моих знакомых, которым не удалось так устроиться, как мне. Конечно, мертвых не хоронили, а бросали голыми в общую яму. Этого я боюсь больше всего, умереть на улице и быть брошенной в яму. Голод так страшен, что матери ели детей, и открыто много притонов, куда заманивали женщин, детей и даже мужчин и приготавливали холодное, колбасу и котлеты и продавали на базаре; об этом, конечно, громко говорить нельзя, но я сама видела такой притон после ареста виновных» [9].

Про відвідання В. І. Вернадським влітку 1901 р. Лубенського музею К. М. Скаржинської і знайомство з його завідувачем, етнографом, членом географічного товариства С. К. Кулжинським свідчить лист останнього від 19 березня 1902 р. Музейну тему продовжують 6 листів керівника Полтавського природничо-історичного музею В. Ф. Ніколаєва 1916–1921 рр., у яких він запрошує Вернадського взяти участь у створенні «Товариства дослідників Полтавщини», допомогти з розробленням програми робіт музею, докладно розповідає про стан музею, його досягнення і проблеми. Останній грудневий 1921 р. лист закінчується, щоправда, мінорно: «Жизнь у нас идет вяло, никак не улягутся национальные недоразумения, да и материальные условия очень тяжелы. Музей еще кое-как держится старыми традициями... Возродилось старое общество любителей природы, но жизнь в нем также идет вяло...» [10]. Поряд з листом археолога В. М. Щербаківського цього ж періоду та раніше опублікованими листами брата В. Ф. Ніколаєва – Миколи і ще одного відомого полтавського музейного діяча М. І. Гавриленка вони змальовують картину музейної справи на Полтавщині протягом майже 40 років і свідчать про заінтересованість Володимира Івановича долею цього музею, його працівників.

Значно ширше планується у новій публікації подати сімейне листування Вернадських. У першій книзі вже було опубліковано 12 листів Володимира Івановича до дружини періодів відвідання ним Києва у 1926, 1928 і 1939 рр., а також 5 листів си-на Георгія до батька кримського періоду з серпня 1919-го по вересень 1920 р. Зараз передбачається дати понад 25 листів В. І. Вернадського до дружини, де так чи інакше фігурує українська тематика, починаючи від червневої його поїздки до Рівного з

дослідницькою метою у 1901 р. і до низки листів його липневого перебування на Полтавщині у 1917 р. Новим у цій публікації буде фрагмент листування Володимира Івановича з донькою Ніною. Це 3 його листи часу поїздки академічної делегації до денікінської ставки у Ростові (один з яких вже частково цитувався) та 9 листів Ніни до батьків під час її перебувань у Полтаві у 1917–1919 рр. Вони цікаві не лише описанням тогочасних буремних подій на Полтавщині, а й посиланнями на розмови з батьком щодо його ставлення до цих подій. Як виняток, передбачається опублікувати 3 листи Наталії Сторівни до доньки, в яких подаються деякі подробиці згаданої ростовської поїздки Володимира Івановича та проливається світло на можливі мотиви його неповернення до Києва.

Розмова про ці листи дає змогу торкнутися одного з перспективних шляхів пошуку і публікації джерел про В. І. Вернадського: відомостей про нього у листуванні його сучасників між собою.

Ще однією особливістю цієї книги буде більш широке подання службового листування В. І. Вернадського: звернення його як голови різних комісій, президента Академії, ректора університету тощо до посадових осіб різних інституцій та відповідно їх до нього. Це стало можливим завдяки більш ретельному перегляду фонду Української академії в Інституті рукопису НБУВ та справ за описом 4 особового фонду В. І. Вернадського (518) в Архіві РАН.

У процесі подальшої роботи над підготовкою публікації доведеться вирішити ще низку питань. По-перше, додатково проглянути кілька справ за описом 3 у фонді 518, які очевидно дадуть для опублікування ще якусь кількість листів. Одночасно слід уточнити авторизацію деяких уже відібраних листів, розшифрувати окремі складно прочитувані слова. Велика дослідницька робота має бути проведена для коментування тексту. Паралельно слід продовжити пошук згадуваних кореспондентами Вернадського його листів до них. Залишається в стадії обговорення питання доцільності залучення до цього тому листів «неукраїнської» тематики, але українського зберігання, а також тих документів авторства В. І. Вернадського, що умовно можуть бути віднесені до епістолярного жанру, як наприклад, відомі «Письма к русской и украинской молодежи», звернення (доповідні записки) до різних органів тощо.

Безумовно, з виходом чергової книги буде зроблено ще один крок у поповненні джерельної бази теми «Вернадський і Україна».

Список використаних джерел

1. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. – К., 2011; – Кн. 1; К., 2012. – Кн. 2. Ч. 1–2. – (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського, т. 2).
2. *Новохатський К.* Деякі питання подальшого опублікування епістолярної спадщини академіка В. І. Вернадського в Україні // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 31–34.
3. *Новохатський К.* Реконструкція епістолярного насліддя В. І. Вернадського: український сегмент // Фун-

даментальна наука: проблеми изучения, сохранения и реставрации документального наследия : материалы Международной научной конференции. – М., 2013. – С. 186–189.

4. АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1948а.
5. АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 436.
6. АРАН, ф. 515, оп. 3, спр. 455.
7. ІР НБУВ, ф. 1, од.зб. 26976.
8. АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1023.
9. АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1034.
10. АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1159.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2014 р.

UDC 929 (477)(044.2) Вернадський

Kostiantyn Novokhatskyi,

researcher of the Vernadskyi National Library of Ukraine

V. I. VERNADSKYI AND UKRAINE: NEWLY DISCOVERED CORRESPONDENCE OF SCIENTIST

The article justifies the necessity to continue the publication of V. Vernadskyi's Epistolary heritage, makes a review of recently discovered documents, outlines ways of further documentary research.

К е у в о р д s: epistolary heritage, identification of the documents, publication.

УДК 929 (477)(044.2) Вернадський

Константин Новохатский,

науч. сотрудник НБУВ

В. И. ВЕРНАДСКИЙ И УКРАИНА: РАНЕЕ НЕИЗВЕСТНАЯ ПЕРЕПИСКА УЧЕНОГО

В статье обоснована необходимость продолжения публикации эпистолярного наследия В. И. Вернадского, анализируются ранее неизвестные материалы, указаны пути их дальнейшего поиска.

К л ю ч е в ы е с л о в а: В. И. Вернадский и Украина, семейная переписка Вернадских, эпистолярное наследие.

УДК 929(477)«1840-1861»:070.447 Шевченко

Наталія Носкіна,

зав. сектору НБУВ

Т. Г. Шевченко. Прижиттєва критика 1840–1861 рр. у газетній періодиці

У статті проаналізовано прижиттєві критичні відгуки, рецензії на поетичні та художні твори Т. Шевченка, надруковані у газетній періодиці 1839–1861 рр.

К л ю ч о в і с л о в а : шевченкознавство, дореволюційна газетна періодика, українська література, поезія, біографістика.

Свою творчу діяльність як художник і як поет Т. Г. Шевченко розпочав під «сірим непривітним небом» Санкт-Петербурга. Тому саме у газетах Північної Пальміри з'явилися перші відгуки на художні та поетичні твори Шевченка. На шпальтах тамтешніх газет публікувалися оголошення про вихід з друку творів поета, повідомлення про успіхи у навчанні в Академії мистецтв, рецензії на його поетичні та мистецькі твори та про його участь у громадському житті.

Отримавши 22 квітня 1838 р. «вільну», Тарас того ж року стає студентом Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. Навчання Шевченка в Академії взяв під свою опіку Комітет заохочення митців, який очолювали П. Кікін і Ф. Пряшніков, а секретарем Комітету був В. Григорович.

«Художественная газета» випускника Ніжинської гімназії Н. Кукольника за 1 січня 1840 р. у «Звіті Комітету заохочення митців» повідомляла: «Комитет Общества принял под покровительство

свое в прошлом году трех молодых людей, а именно Крушкина, Патина и Шевченка, из коих особенно два последние подают о себе отличные надежды»¹. Комітет також висловив вдячність професорам К. П. Брюллову і П. В. Басіну, під чийм керівництвом перебували кращі учні.

Перша згадка про «постороннього ученика» Академії мистецтв Т. Шевченка з'являється у газеті «Северная пчела», яку видавали Ф. Булгарін і М. Греч, 4 листопада 1839 р. У статті «Беглый взгляд на выставку Академии художеств»² зазначається, що серед кращих робіт, представлених на виставці, удостоєні уваги два портрети аквареллю слухача Академії Шевченка. Виставки в Академії мистецтв влаштовувалися щорічно, вони були

¹ Отчет Комитета Общества поощрения художников с апреля 1838 по 1839 // Художественная газета 1840. – 1 янв. – С. 14.

² Вы знаете кто. Беглый взгляд на выставку Академии художеств // Северная пчела. – 1839. – 5 окт. – С. 895, 896 ; 4 нояб. – С. 1000 ; 17 нояб. – С. 1044.

своєрідним річним підсумковим іспитом. Відзнака студентської роботи медаллю надавала можливість розраховувати і на матеріальну підтримку Комітету заохочення митців.

Свою першу нагороду – срібну медаль – Шевченко отримав ще у травні 1839 р. за програмовий малюнок з натури. А восени 1840-го, на другому році навчання, отримав другу срібну нагороду за малюнок «Сирітка-хлопчик ділиться милостинею з собакою під тином». Про цю важливу відзнаку майстерності Шевченка повідомляє «Художественная газета» 1-го листопада 1840 р. у «Виписці з журналу загальних зборів Імператорської Академії мистецтв»: «...Удостоен серебряной медали второго достоинства, кроме медали, объявлена похвала от Академии за первый опыт живописи»³. Микола Резвой у 14 номері «Художественной газеты» за 1841 р., у щорічному «Звіті Комітету заохочення митців за період з 28 квітня 1840 р. по 28 квітня 1841 р.», пише: «...Воспитанники Шевченко, Ермилов, Антонов, Михайлов получили от Академии вторые серебряные медали»⁴. Третю срібну медаль Шевченко отримав за роботу «Цыганка-ворожка». Цю роботу, виконану у 1841-му, згадують на своїх сторінках «Литературная» та «Художественная» газети. Всього за час навчання в Академії Шевченко отримав три срібних медалі.

У 1841 р. Шевченко бере участь в ілюструванні видання А. Ф. Смірдіна «Сто русских литераторов». За повідомленням «Художественной газеты»⁵ (№ 13, 1841 р.) та «Северной пчелы» (19.12.1842 р.): «Шевченко вышел довольно счастливо из опасного соперничества»⁶ з такими відомими митцями, як Карл і Олександр Брюллови, граф Ф. П. Толстой та ін. Того ж року вийшов з друку перший випуск «Истории Суворова» М. О. Полевого зі 130-ма політтипажами за малюнками О. П. Брюллова (архітектор), П. В. Басіна, О. Є. Коцебу, Т. Г. Шевченка та ін. До першого випуску «Истории Суворова» Шевченко намалював від 27 до 33 жанрових сцен. У цей час він ілюструє також «Знахаря»

Г. Квітки-Основ'яненка, у виданні «Наши, списанные с натуры русскими». Фаддей Булгарін у газеті «Северная пчела» 7 листопада 1842 р. схвально оцінює малюнок Шевченка: «Есть люди, которые критикуют рисунок Шевченки (тип Знахаря), а мы напротив, виде Малороссию вблизи, мы чрезвычайно довольны и рисунками, и резьбою в этой тетради. Характеристика Малороссиян превосходно выражена Шевченком, и кто не бывал в Малороссии и не знает ее, тот бы никогда не придал такой характеристики рисункам»⁷.

У 1843 р. Шевченко закінчує курс навчання в Академії мистецтв. «Северная пчела» від 6 липня 1843 р. у «Звіті Комітету заохочення митців» повідомляє: «Из числа воспитанников Общества в прошедшем году выбыли, по окончании учебного художественного курса, гг. Шевченко, Антонов, Ермилов, Борисов и Патин, которые, при получении ими направлений, могут поддерживать себя и существовать собственными трудами»⁸.

Отримавши звання «свободного художника», після майже 15-річної перерви, Тарас їде до України. Відомо, що ще навчаючись в Академії, Шевченко задумав видати періодичні збірки офортів, присвячених Україні. У листі до О. Бодяньського він писав: «Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красою прикметні; вдруге – як теперішній народ живе, втретє – як він колись жив і що виробляв»⁹. «Северная пчела» від 25 серпня 1844 р. у розділі «Смесь» друкує рекламне повідомлення, що «известный и любимый поэт-живописец» Т. Г. Шевченко решил приступить к изданию, названому им «Живописною Украиной»¹⁰. При створенні офортів Шевченко, за його визнанням, використовував історичні факти, отримані ним від відомих вчених: Будкова, Стороженка, Бодяньського, Куліша. На час оголошення про вихід видання були вже готові чотири офорти: «Вид в Киев», «Мирская сходка», «Содержание известной сказки: Солдат и Смерть», «Приношение от трех Держав даров Богдану и Украинскому народу, в 1649 году». Про це видання повідомляють ще декілька газет, зокрема, у додатку до «Русского инвалида» 15 жовтня 1844 р. зазначається,

³ Выписка из журнала общего собрания Императорской Академии художеств, 1840 года, сентября 29 дня // Художественная газета. – 1840. – 1 нояб. – С. 3.

⁴ Резвой М. Отчет Комитета Общества поощрения художников с 28 апреля 1840 по 28 апреля 1841 / Модест Резвой // Художественная газета. – 1841. – [б.д.] (№ 14). – С. 3.

⁵ Издания // Художественная газета. – 1841.[б.д.] (№13). – С. 7.

⁶ Журнальная всякая всячина // Санкт-Петербургские ведомости. – 1842. – С. 1158, 1159.

⁷ Журнальная всякая всячина // Северная пчела. – 1842. – 7 нояб. – С. 662, 663. – Без подп. [Ф. Булгарин].

⁸ Отчет Комитета Общества поощрения художников с 28 апреля 1842 по 28 апреля 1843 // Северная пчела. – 1843. – 6 июля. – С. 587, 588.

⁹ Русская старина. – 1883. – № 9. – С. 639.

¹⁰ Живописная Украина // Северная пчела. – 1844. – 25 авг. – С. [4].

що «...издание во многих отношениях может быть полезным. Цель издания знакомит Великороссию с Малороссией с ее историей, бытом, нравами, обычаями»¹¹. «Харьковские губернские ведомости» 28 жовтня 1844 р. інформують своїх читачів, що «первоклассный художник Шевченко поэт-живописец предпринял издание «Живописная Украина», которое будет выходить отдельными выпусками... Желаящие могут прислать деньги прямо к его превосходительству»¹².

Навчаючись в Академії, Шевченко деякий час жив у К. Брюллова. Пізніше, у своєму щоденнику, він писав: «...Я жил у него [Брюллова] на квартире... И что же я делал? Чем занимался в этом святилище? Странно подумать. Я занимался сочинением стихов, которые впоследствии упали такой страшной тяжестью на мою убогую душу. Перед его дивными произведениями я задумывал и лелеял в своем сердце своего слепца Кобзаря и своих кровожадных Гайдамаков»¹³.

Достовірно невідомо, коли Шевченко почав писати поетичні твори. Його перша поема «Причина» датована 1837 р. Але ця балада не увійшла до першого видання «Кобзаря», яке, за повідомленням «Северной пчелы» від 4 травня 1840 р. у розділі «Библиографические и разные известия», надійшло у продаж «в книжных магазинах...» Сприяли виходу першого видання «Кобзаря» Г. Гребінка і П. Мартос. Першу сторінку видання прикрашав малюнок Штернберга, з яким Шевченко ділив помешкання при Академії та мав дружні стосунки. На малюнку зображений сліпий Кобзар з хлопчиком поводитирем.

Шевченко з хвилюванням чекав появи відгуків на свої поетичні твори. Вони не забарилися. Більшість російських і українських літературних діячів з прихильністю зустріли перше видання «Кобзаря». Свою позитивну оцінку виказали В. Білозерський, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемовський, М. Костомаров, П. Корсаков, М. Максимович та ін. Із семи відомих рецензій, опублікованих у російській пресі, чотири були позитивними, а решта, визнаючи талант Шевченка, дорікали йому

за мову. «Литературная газета» від 4 травня 1840 р. однією з перших відгукнулася на видання «Кобзаря». Автор статті-рецензії (ймовірно, В. Межевич) пише, що прочитав видання з «...величайшим удовольствием» і рекомендує його «всем любителям малороссийской поэзии. В авторе этих малороссийских стихов виден талант неподдельный»¹⁴. Слідом за «Литературной газетой» 7 травня 1840 р. своє враження від Кобзаря висловив рецензент «Северной пчелы». У розділі «Русская литература и музыка» розглядається два видання: «Малороссийские народные песни» А. Маркевича і «Кобзарь» Т. Шевченка. Рецензент, ймовірно, Ф. Булгарін, зазначає, що автор малоросійських пісень, молодий художник, учень К. Брюллова має талант і його поезія заслуговує уваги. Але сумно дивитися автору рецензії «на литературу тех славянских наречий, которые должны, по воле судеб, изсякнуть в производителях, умереть в архивах, потеряв даже самые слова и звуки, которыми они облеклись, еще более грустно смотреть, что на этих наречиях пишут люди, которых дарования могли бы украсить главную первенствующую славянскую литературу, именно литературу русскую... Если это первые опыты, то мы вправе ожидать весьма многого от таланта Шевченки, и советовали бы ему рассказывать свои прекрасные ощущения по-Русски: тогда бы цветки его, как называет он стихи свои, были бы роскошнее, душистие, а главное прочнее»¹⁵.

Федір Євещкий – український славіст, фольклорист, етнограф став на захист української мови у Варшавському російсько-польському виданні «Денница». У квітневому номері газети за 1842 р. Євещкий спростовує твердження російських критиків, що українською мовою говорить лише простий люд: «Оно («малороссийское наречие») в немалом употреблении в Малороссии в устах среднего класса жителей... его нередко можно слышать в таможенных губерниях даже между помещиками и чиновниками... Наконец, если бы даже помалороссийски говорило несколько миллионов одного простого народа, то следует ли, что наречие столь многочисленного народонаселения должно остаться неочищенным и необработанным?»¹⁶.

¹¹ Журнальные отметки // Русский инвалид. – 15 окт. – С. 925. – Без подп.

¹² Об издании Шевченка // Харьковские губернские ведомости: прибавления. – 1844. – 28 окт. – С. 344. – Без подп.

¹³ Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше із щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко ; упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля». – 2013. – С. 665, 666.

¹⁴ Кобзарь Шевченки // Литературная газета. – 1840. – 4 мая. – С. 839. – Без подп. [В. Межевич].

¹⁵ Кобзарь Шевченка // Северная пчела. – 1840. – 7 мая. – С. 403. – Без подп. [Ф. Булгарин].

¹⁶ Евещкий Ф. Малороссийская литература = Т. Jewiecki. Literatura malorossyjska / Ф. Евещкий // Денница, литературная газета. – 1842. – [б.д.] апр. (№7). – С. 85–89.

Автор статті впевнений, що українська мова, як і всі інші мови, має право існувати не тільки як мова спілкування, а й як літературна мова, що розвивається.

Ще у 1840 р. Шевченко приступив до написання поеми «Гайдамаки», яку присвятив своєму опіку-ну в Академії В. І. Григоровичу. Готовий твір довго не затверджував до друку цензорний комітет. Дозвіл надійшов лише 29 листопада 1841 р. Весною 1842 р. Шевченко викупив частину тиражу з друкарні і весь розіслав своїм друзям. Згодом з'являються перші відгуки у пресі на новий твір поета. Зокрема, дописувач «Літературной газети», ймовірно М. Некрасов, пише: «...Шевченко владеет прекрасным поэтическим дарованием и пишет на малороссийском языке чудные стихи. Его «Гайдамаки» есть произведение проникнутое мыслью и чувством, дышит неподдельным вдохновением и сверкает искрами живой, разнообразной и пылкой фантазией. Если б «Гайдамаки» были написаны на русском языке, то эту поэму должно было бы причислить к числу лучших русских поэм»¹⁷. Поему «Тризна», написану Т. Шевченком у Яготині та присвячену Варварі Репніній, критики сприймають вороже. Критикам поеми не зрозуміло за ким «добрий поэт плачет на двадцати четырех страницах»¹⁸. Не вподобав поему і М. Полевой. У статті «Тризна Т. Шевченка» він висловлюється досить категорично: «...Писать позволено всякому – пиши что хочешь, да для чего печатать все, что напишешь? Над многим из того, что напишешь надобно совершать типографскую тризну..., в печь и делу конец. ...Все эти печатные вещи к словестности не принадлежат и литературы не касаются»¹⁹.

«Літературная газета» від 18 травня 1844 р. сповіщає своїх читачів, що серед нових книг у типографії М. Ольхіна вийшла друком поема Т. Г. Шевченка «Гамалія»: «...Книжка не имеющая никакого отношения к русской литературе, потому что написана на малорусском языке, если хотите читать на русском читайте – «Тризну»²⁰. Поеми «Тризна», «Слепая», «Никита Гайдай» написані

¹⁷ Гайдамаки. Поэма Т. Шевченка // Литературная газета. – 1842. – 12 апр. – С. 312, 313. – Без подп. [Н. Некрасов].

¹⁸ Журнальная вся всякая всячина // Северная пчела. – 1844. – 29 апр. – С. 383. – Без подп.

¹⁹ Тризна Т. Шевченка // Северная пчела. – 1844. – 22 июня. – С. 558, 559. – Подп.: Z. Z. [Н. Полевой].

²⁰ Новые книги // Литературная газета. – 1844. – 18 мая. – С. 335, 336.

Шевченком російською мовою не за для того, щоб догодити російським критикам, а щоб довести їм, що він так само володіє російською мовою як і українською.

Українська газетна періодика, яка вже існувала у той час, з 1839-го по 1857 р. майже не відгукнулася на творчість Шевченка ні художню, ні поетичну. Лише «Харьковские губернские ведомости»²¹ та «Одесский вестник»²² у 1844 р. дали оголошення про передплату на видання Шевченка «Живописная Украина», а Олександр Сементовський у додатку до «Киевских губернских ведомостей» у на-черку «О Малороссийской демонологии»²³ згадує поему «Тополя», в якій дівчина перетворюється на тополлю, не бажаючи виходити заміж за нелюба. Олександр Лазаревський у «Черниговских губернских ведомостях» у статті «Украинская литературная летопись за 1857» згадує поему «Наймичка»: «...Автор поэмы неизвестен издателю; самая поэма найдена в альбоме какой-то барышни, но это не мешает ей быть одним из лучших произведений небогатой украинской литературы»²⁴. Ці невеличкі згадки не давали ніякої оцінки творчості Шевченка та не виказали свого вагомого слова про українську літературу.

Після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства, арешту Т. Шевченка, засновників товариства В. Білозерського, М. Гулака, М. Костомарова, О. Навроцького цензура завдала відчутного удару українському літературному руху. Заборонялося друкувати навіть ті статті, де автори вживали тільки назви «Україна», «Малоросія», «Гетьманщина». Ім'я Шевченка не згадувалося у газетах майже 10 років. У вірші «Хіба самому написать» поет жаліється: «...Ніхто й не гавкне, не лайне, неначе й не було мене»²⁵.

²¹ Об издании Шевченка // Харьковские губернские ведомости: прибавление. – 1844. – 28 окт. – С. 344. – Без подп.

²² «В книжном магазине П. И. Григорьева, в Одессе, продаются следующие книги...» // Одесский вестник. – 1844. – 26 янв.

²³ Сементовский А. О Малороссийской демонологии. Домовой – Ведьмы – Русалки – Болотяный – Леший / А. Сементовский // Киевские губернские ведомости : прибавление. – 1845. – 20 апр. – С. 117, 118.

²⁴ Украинская литературная летопись за 1857 г. // Черниговские губернские ведомости: часть неофиц. – 1857. – [б.д.] (№47). – С. 397, 398.

²⁵ «Хіба самому написать» // Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко ; упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. – С. 503.

Лише навесні 1858 р., після повернення Т. Шевченка із заслання до Санкт-Петербурга, у літературних колах Російської імперії знову звертають увагу на творчість поета: «...С особым удовольствием извещаем читающее общество, – пишет, ймовірно, О. Рижов, у газеті «Санкт-Петербургские ведомости» 20 грудня 1859 р., – что поэтические произведения Т. Г. Шевченка, на украинском языке..., выйдут в свет новым изданием. Значение Шевченка, как поэта народного, имеет великую важность в истории украинской народности. Он нашел сочувствие во всех слоях украинского населения; его знают украинцы на всех концах Российской Империи; о нем говорят наш поэт люди всех званий, сословий и состояний»²⁶.

1860 р. у друкарні П. Куліша коштом Платона Симиренка виходить нове видання «Кобзаря». Критики зустрічають його доволі приязно: «...от стихотворений Шевченко веет поэзией народа... в них есть сила, сила духа, сила воли»²⁷, – читаємо на сторінках «Санкт-Петербургских ведомостей» від 18 лютого 1860 р.

Леонід Блюмер у газеті «Северная пчела» 26 січня 1860 р. сповіщає читачів про вихід нового видання «Кобзаря»: «...Эта небольшая, но великолепно изданная книжка украсила бы каждую самую богатую литературу: это истинно гениальные произведения даровитого художника, в нем, как в Крылове – Русь, отразилась вся Украина, политическая, жизненная, будничная»²⁸. Відгукнулася «Северная пчела» і на автобіографію поета, надруковану в журналі «Народное чтение». Дописувач відзначає, що ім'я Шевченка: «...сделалось в настоящее время народным в Малороссии. Т. Г. Шевченко выбился собственными способностями и делами из темной безгласной толпы простолюдинов»²⁹. Приязно поставився рецензент цієї газети і до поеми Шевченка «Работница» у перекладі О. Плещеева: «...От поэмы веет свежестью и

простотой... Вот тут мы видим жизнь, а не искажение жизни»³⁰.

Нарешті відгукнулися на третє видання «Кобзаря» й «Харьковские губернские ведомости». У додатку до «ХГВ» від 5 лютого 1860 р. було надруковано статтю П. Куліша, у якій він привітав вихід нового видання «Кобзаря».

У лютому 1860 р. Петро Єфименко у «Полтавских губернских ведомостях» інформує своїх земляків, що коштом Платона Семеренка в друкарні П. А. Куліша виданий «Кобзар» Тараса Шевченка: «...Книга эта встречена с величайшим сочувствием всеми русскими журналами, переведшими многие из стихотворений Шевченка. Недавно объявлено о переводе Кобзаря»³¹. Єфименко рекомендує зробити «Кобзарь» настільною книгою кожного українця.

Але були й інші думки. Зокрема, автор статті «Работница, поэма Т. Г. Шевченко в переводе г-на Плещеева» у «Санкт-Петербургских ведомостях» від 1 липня 1860 р. дивується одноголосному схваленню «Кобзаря», немовби це була змова: «...что за несчастье для г-на Шевченко? Чем заслужил он такую печальную долю, чтобы изданием своих произведений не произвести даже двух, сколько-нибудь отличных друг от друга мнений»³². А все тому, що Шевченко пише «малороссийским наречием». Автор статті вважає, що «Наймичку» у справжній вірші перетворив О. Плещеев своїм перекладом. Рецензент упевнений, що так звані малороси, які намагаються створити окрему, самостійну нову літературу, не спроможні зробити ніякого перевороту у людському розумі. Він не бачить ніяких поважних причин для самостійності української літератури. Крім знайомства зі старовинними гайдамацькими баладами та деякими особливостями народного побуту більше і говорити немає про що українській літературі. То ж він плекає надію, що поет отямиться та навчиться писати російською мовою і тим самим зробить «переворот» у

²⁶ Петербургская летопись. Новое издание Т. Г. Шевченко // Санкт-Петербургские ведомости. – 1859. – 20 дек. – С. 1246. – Без подп. [А. Рыжов].

²⁷ Литературная летопись. Стихотворение Шевченко. Две стороны в его произведении «Тополя» // Санкт-Петербургские ведомости. – 1860. – 18 февр. – С. 169. – Без подп.

²⁸ Блюмер Леонид. Библиографические заметки (К издателю «Северной пчелы») / Леонид Блюмер // Северная пчела. – 1860. – 26 янв. – С. 84.

²⁹ Автобиография Т. Г. Шевченко // Северная пчела. – 1860. – 19 марта. – С. 253, 254.

³⁰ Русская журналистика. «Работница» поэма Шевченко // Северная пчела. – 1860. – 10 июня. – С. 529. – Без подп.

³¹ Ефименко Петр. Украинская литературная летопись / Петр Ефименко // Полтавские губернские ведомости. – 1860. – 22 февр. – С. 42.

³² Литературная летопись. «Работница» поэма Т. Г. Шевченко в переводе г-на Плещеева // Санкт-Петербургские ведомости. – 1860. – 1 июля. – С. 737–739. – Без подп.

своїй творчості. Бо не завжди знайдуться охочі перекладати такі твори.

Того ж 1860 р. виходить «Кобзар» у перекладі російських поетів за редакцією М. В. Гербеля. Переклади віршів здійснили В. Крестовський, М. Курчкін, Л. Мей, М. Михайлов, О. Плещєєв. Про нове видання «Кобзаря» повідомляють «Московские ведомости» 23 листопада, «Русский инвалид» 20 листопада, «Санкт-Петербургские ведомости» 22 грудня 1860 р. та ін.

Олександр Афанасьєв-Чужбинський друкує розлогу статтю у «Санкт-Петербургских ведомостях», присвячену новому виданню «Кобзаря» у перекладі російських поетів. Автор зазначає, що майже вся попередня критика на твори Шевченка була спрямована, в основному, не на його талант, а на те, що він «осмелився писать» на «мужицком, провинциальном наречии». Олександр Чужбинський знав твори Шевченка напам'ять і, звісно, порівняння оригіналу з перекладом було не на користь перекладів. Але Чужбинський дякує видавцю Гербелю за «...порядочность издания книги, за верную корректуру, а еще более за приложение – за автобиографию поэта и список сочинений последнего...»³³.

1960 р. був для Т. Г. Шевченка роком найбільшої слави й популярності. Крім вищезгаданих видань, у предостанній рік свого життя, вже тяжко хворий, Тарас Григорович складає і видає за свої кошти «Букварь южнорусский», призначений для навчання грамоті дорослих українців рідною мовою в безплатних недільних школах. А. Афанасьєв-Чужбинський у статті «Букварь южнорусский» знайомить читачів з новою книжкою Тараса Шевченка, яка створена з метою «...распространения грамотности между своими земляками. Вот как надо действовать с желанием доставить беднякам возможность научиться грамоте. Это самый лучший подарок, какой можно придумать»³⁴. Невідомий рецензент, прихований за псевдонімом Горожанін С., у газеті «Северная пчела» друкує статтю з епіграфом «Беда, коль пироги начнет печь сапожник, а сапоги тачать пирожник»³⁵, в якій піддає критиці два видання: «Букварь южнорусский» Т. Шевчен-

ка та «Грамотку» П. Куліша. Якщо до шевченківського букваря ставиться прихильно, то кулішівську «Грамотку» вважає невдалою.

Весь цей час Шевченко активно займається й малярською діяльністю, бере участь у щорічних виставках в Академії мистецтв, зокрема виставляє свою роботу «Петр-1» – малюнок пером («Северная пчела», 17.09.1860), гравюру з картини К. Брюллова «Вірсанія» (це був перший досвід гравірування *al-forto*) та власний портрет, писаний масляними фарбами. Рецензент газети «Северная пчела», ймовірно Василь Толбін, дає схвальну оцінку цій роботі Шевченка: «...Художественное исполнение в этом портрете превосходно, только сходство не совсем правильно... когда художник должен улавливать и выражения, и черты, как в зеркале. Он предпочел представить себя в малороссийской смушке и в свитке. И потому иногда раздавались возгласы публики: «...Чи-то Палий, чи-то Дорошенко, чи-то Сагайдачный». Шевченко недостаточно только палицы, но магическая палица его заключается в его перо, карандаше и кисти»³⁶.

Автор рецензії у «Санкт-Петербургских ведомостях», ймовірно Василь Толбін, визнає, що «Тарас Григорьевич Шевченко, достойно признанный академиком»: «...Гравюра работы нашего известного поэта Т. Г. Шевченка. Известно, что как самая эта работа, так и в особенности, употребляемый художником способ гравирования, удостоил ему почетное звание академика»³⁷. Звання «академика гравирования» присвоєно поету у 1859 р., а диплом виданий «за подписанием президента и с приложением печати 1860 г. октября 31 дня»³⁸.

Не відмовлявся Шевченко й від громадської діяльності. Наприкінці 1860 р. він бере участь у декількох літературних вечорах, які проводилися на користь недільних шкіл. Разом з Майковим, Бенедиктовим, Полонським Шевченко читає свої вірші у Пасажі «...Публика громкими рукоплесканиями встретила малороссийского поэта, которого давно знает и которого видит лицом к лицу

³⁶ Петербургское обозрение. Произведения поэта Шевченка и его собственный портрет масляными красками // Северная пчела. – 1860. – 24 сент. – С. 868. – Без подп. [В. Толбин].

³⁷ Петербургское обозрение. Беглый взгляд на художественную выставку Академии художеств // Северная пчела. – 1860. – 17 сент. – С. 840. – Без подп. [В. Толбин].

³⁸ Шагинян М. Тарас Шевченко / Мариэтта Шагинян. – М. : ОГИЗ, 1946. – С. 119.

³³ Чужбинский Ал. Кобзарь Тараса Шевченко в переводе русских поэтов. Издание под ред. Н. В. Гербеля / Александр Чужбинский // Санкт-Петербургские ведомости. – 1860. – 22 дек. – С. 1497, 1498.

³⁴ Чужбинский Ал. Букварь южнорусский / Александр Чужбинский // Северная пчела. – 1861. – 27 янв. – С. 88.

³⁵ Гражданин Горожанин С... К издателю Северной пчелы // Северная пчела. – 1861. – 23 февр. – С. 178.

в первый раз. Если чтение г. Шевченка не произвело особенного впечатления, то виною тому несколько слабый его голос, и, наконец, не всем понятное наречие»³⁹ – пише газета «Санкт-Петербургские ведомости». Як відомо із спогадів друзів, у Шевченка був красивий баритон, до заслання він гарно співав і чуттєво декламував свої вірші. Хвороба змінила його голос. Вже через два місяці, 10 березня 1861 р., поета не стало... Його шлях земний скінчився, але його безсмертний «Кобзар» на столі у кожного справжнього українця.

Газетна періодика є невід'ємною частиною документного фонду НБУВ. Для дослідників газета представляє собою не тільки літопис суспільного життя. З часом із засобу оперативної інформації вона, перетворюється у цінне історичне джерело. Разом із архівними документами, листами, спогадами друзів та сучасників поета, ґрунтовними науковими дослідженнями, газетні публікації, відгуки, рецензії, що друкувалися на сторінках газет є

неоціненним джерелом української біографістики, матеріалом для дослідників життя і творчості Т. Г. Шевченка.

Список використаних джерел

1. *Комишанченко М. П.* Тарас Шевченко в українській критиці (50–60-і роки XIX ст.) / М. П. Комишанченко. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1969.
2. Спогади про Тараса Шевченка / упоряд. і приміт. В. С. Бородіна і М. М. Павлюка ; передм. В. С. Шубравського. – К. : Дніпро, 1982.
3. Тарас Шевченко в критиці – К. : Критика, 2013. – Т. 1 : Прижиттєва критика (1839–1861) / за ред. Григорія Грабовича; упоряд. Олександра Бородея і Михайла Назаренка; комент. О. Бородея, С. Захаркіна, М. Назаренка, О. Федорука. – К. : Критика, 2013.
4. Т. Г. Шевченко : бібліографія літератури про життя і творчість, 1839–1959 / АН УРСР; Держ. публ. б-ка. – К., 1963.
5. Т. Г. Шевченко в одеській пресі : бібліографічний покажчик / О. Г. Кушнір (упоряд.); Одеська держ. наукова бібліотека ім. М. Горького. – Одеса, 1996. – Вип. 2. Ч. 1 : Газети 1844–1917 / Г. Д. Зленко (наук. ред.). – Одеса, 1999.
6. *Шагинян М.* Тарас Шевченко / Маріятта Шагинян. – М. : ОГИЗ, 1946.
7. *Шевченко Т. Г.* Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко ; упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013.

³⁹ Петербургская летопись. Литературный вечер в Пассаже // Санкт-Петербургские ведомости. – 1860. – 24 дек. – С. 1509. – Без подп.

Стаття надійшла до редакції 7.07.2014 р.

UDC 929(477)«1840-1861»:070.447 Шевченко

Natalia Noskina,
Head of Sector VNLU

SHVCHENKO. VIVO CRITICISM IN NEWSPAPER PERIODICALS (1840–1861)

The chronological frame for the published works is defined in between 1839 and 1861. The research is based on historical documents and publishings of newspapers of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, which is represented by notes from the periodical issues of the central and regional press. Literary opinions of T. Shevchenko are viewed in context of literary-critical thought of the XIX century, the critic's creative co-thinkers and opponents are established.

К е у о r d s: Shevchenkoznavstvo, pre-revolutionary newspaper periodicals, ukrainian literature, poetry, biographistica.

УДК 929(477)«1840-1861»:070.447 Шевченко

Наталья Носкина,
зав. сектором НБУВ

Т. Г. ШЕВЧЕНКО. ПРИЖИЗНЕННАЯ КРИТИКА 1840–1861 ГГ. В ГАЗЕТНОЙ ПЕРИОДИКЕ

В статье освещены и проанализированы, опубликованные в газетной периодике 1839–1861 гг., прижизненные критические отклики и рецензии на поэтические и художественные произведения Т. Г. Шевченко.

К л ю ч е в ы е с л о в а: шевченковедение, газетная периодика, украинская литература, поэзия, биографистика.

Катерина Лобузiна,

зав. вiддiлу НБУВ

Меморiальна електронна колекцiя «Т. Г. Шевченко» у Нацiональнiй бiблiотецi України iменi В. I. Вернадського

Розглянуто мету, ресурсне наповнення та технологiю формування меморiальної електронної колекцiї «Т. Г. Шевченко», створену в Нацiональнiй бiблiотецi України iменi В. I. Вернадського (НБУВ) до 200-рiччя вiд дня народження Т. Г. Шевченка. Особливу увагу придiлено технологiї формування нацiонального бiблiографiчного лiтопису шевченкових видань. Окреслено шляхи iнтеграцiї шевченкiвських бiблiотечних ресурсiв НБУВ у нацiональний iнформацiйний простiр.

К л ю ч о в i с л о в а: Шевченко Тарас Григорович, електронна колекцiя, бiблiотечнi веб-технологiї.

До визначного ювiлею Тараса Григоровича Шевченка, славетного поета, генiального культурного дяча України, Нацiональна бiблiотека України iменi В. I. Вернадського створила меморiальний електронний ресурс, який вводить у широкий культурний обiг значний обсяг джерел електронної шевченкiани. У контекстi сучасного бурхливого розвитку iнформацiйно-комунiкацiйних технологiй особливого значення для бiблiотек набувають електроннi iнтерактивнi сервiси, якi надають доступ до скарбницi бiблiотечних фондiв глобальнiй спiльнотi користувачiв. Розвиток електронної презентацiї бiблiотеки у сучасних соцiальних комунiкацiях забезпечує як стабiльний iнтерес користувачiв до традицiйних бiблiотечних фондiв, так i дає змогу долучитися до рiдкiсних iнтелектуальних джерел користувачам, якi не мають можливостi вiдвiдувати безпосередньо iнституцiї нацiональної пам'ятi.

Слiд зазначити, що до знаменної дати Т. Г. Шевченка започатковано та реалiзовано рiзнi iнтернет-проекти, у т. ч. нацiональний «Портал Шевченка» (<http://kobzar.ua/>), мета якого зiбрати всi матерiали стосовно шевченкiвської тематики. Ресурс є унiверсальним зiбранням i орiєнтований на широку освiтню аудиторiю [5]. Водночас формування в НБУВ меморiальної електронної колекцiї «Т. Г. Шевченко» (www.nbuv.gov.ua/shevchenko/) [1] орiєнтоване на спецiалiстiв, науковцiв, якi професiйно долучаються до теми шевченкознавства, i широке коло iнтелiгенцiї, небайдужої до iсторiї та культури України. Створення колекцiї мало на метi:

- представити користувачам бiблiографiчний лiтопис шевченкових видань, який є частиною нацiональної бiблiографiї України;
- повною мiрою розкрити користувачам традицiйну складову шевченкiвських видань iз фондiв НБУВ;

- надати доступ до цифрових ресурсiв шевченкiвської тематики Нацiональної бiблiотеки, якi найближчим часом стануть частиною унiверсального зiбрання «Цифрова Українка»;
- забезпечити iнтеграцiю бiблiотечно-iнформацiйних ресурсiв НБУВ у сучасний електронний iнформацiйний простiр.

Бiблiотечно-iнформацiйнi ресурси НБУВ представленi як бiблiографiчною iнформацiєю, у т. ч. електронними та сканованими каталогами, так i електронними повнотекстовими документами. Завдяки електронному представленню iнформацiйних ресурсiв НБУВ (бази даних, повнотекстовi документи) та iнструментарiю гiпертекстових зв'язкiв вони, у свою чергу, можуть становити складову будь-якої iншої бази знань глобального веб-середовища. Так, електронна версiя видання НБУВ «Тарас Григорович Шевченко : бiблiографiя видань творiв, 1840–2014» [6] була передана для участi у загальнонацiональному проєктi, водночас вона представляє бiблiографiчнi ресурси «Порталу Шевченка» (Kobzar.ua) [5]. Отже, налагодження технологiї формування таких тематичних електронних колекцiї дає змогу нацiональнiй бiблiотецi брати активну участь у формуванні нацiонального iнформацiйного простору.

Електронна Шевченкiана НБУВ – результат спiльних зусиль, спiвпрацi багатьох спецiалiстiв: Iнституту рукопису, вiддiлу нацiональної бiблiографiї, вiддiлу стародрукiв та рiдкiсних видань, вiддiлу зарубiжної україники, вiддiлу програмно-технологiчного забезпечення комп'ютерних мереж тощо. Етапи опрацювання джерельної бази ювiлейної персональної колекцiї Т. Г. Шевченка залежали вiд збирання та вiдбору матерiалiв, оцифрування першоджерел, виготовлення електронних версiй документiв, опрацювання та складання опису матерiалiв, упорядкування та систематизацiї матерiалiв, розроблення програмної платформи про-

екту, створення засобів навігації та вироблення концептуальної схеми електронної колекції [2].

Меморіальна колекція «Т. Г. Шевченко» представляє користувачам бібліотечного порталу декілька інформаційних блоків: новини, електронні виставки, електронну колекцію, бібліографічну базу даних. Кожен із цих блоків має своє знаннєве навантаження.

Новини. Інформаційний блок новин меморіальної електронної колекції «Т. Г. Шевченко» містить актуальну інформацію щодо подій, які відбуваються у бібліотеці навколо постаті видатного поета: виставки, круглі столи, презентації, інформаційні повідомлення тощо. Матеріали порталу НБУВ, позначені тегом «Шевченко Т. Г.» автоматично з'являються у пошуковому інтерфейсі шевченківської електронної колекції для оперативного інформування зацікавленої аудиторії. Матеріали новин порталу НБУВ наділені спеціальним соціальним плагіном, який дає змогу користувачам швидко та зручно поділитись інформаційним повідомленням у соціальних мережах, а бібліотечним фахівцям – відслідковувати соціальну активність навколо повідомлення, виявляти коло інтересів користувацької аудиторії.

Електронні виставки. Електронна виставка не дає змоги користувачеві фізично використовувати книгу, тому обмежує його можливість в отриманні змістової інформації. Водночас вона допомагає бібліотекарю спрямувати читача до наявних у бібліотеці інформаційних джерел або запропонувати скористатися електронними сервісними послугами установи. Популярність електронних виставок зумовлене тим, що, як відомо, ілюстративний матеріал ефективніше впливає на почуття людини. Швидкість сприйняття ілюстративної інформації також у багато разів вища, ніж швидкість сприйняття тексту [3].

У НБУВ відпрацьовано весь технологічний цикл підготовки електронних виставок: від добору документів до представлення матеріалів на веб-порталі. Для виготовлення цифрових матеріалів залучаються фахівці з цифрової обробки зображень. Для швидкої та якісної інтернет-публікації електронних виставок на порталі НБУВ розроблено окремий вид матеріалів, забезпечений введенням текстового повідомлення, фото-галереї або інтерактивної флеш-презентації. Остаточне опрацювання та публікацію матеріалів електронної виставки здійснює професійний конвент-менеджер. Матеріали архіву електронних виставок автоматично розподіляються за підрозділами НБУВ та датою публікації матеріалів. З метою оперативного інформування користувачів нові електронні виставки

публікуються на першій сторінці порталу НБУВ у вигляді ілюстрованого ротаційного банера.

Така форма інтернет-презентації бібліотеки орієнтована на представлення усього багатства інформаційних джерел із фондів НБУВ, які стосуються життя та творчості Т. Г. Шевченка. Практично у кожному фонді Національної бібліотеки є змістовні та рідкісні документи шевченкознавчої тематики: рідкісні книги; прижиттєві видання; рукописні документи; довідково-бібліографічні, образотворчі та музичні джерела тощо.

Електронна колекція. Цей інформаційний блок представляють джерела, які у повному обсязі доступні в онлайн-овому середовищі віддаленим користувачам. Основними елементами блоку є електронні шевченкознавчі документи (електронні версії документів або оцифровані друковані документи) та інтернет-джерела. Переважну частину електронних документів становлять цифрові копії документів із фондів НБУВ: рідкісні джерела зарубіжної україніки, прижиттєві та унікальні видання фонду стародруків та рідкісних видань, оригінальні матеріали рукописного фонду НБУВ.

Інструментом перегляду матеріалів електронної колекції є іконографічний навігатор, який поділено на основні категорії: вивчення життя і творчості, біографічні матеріали, бібліографія, твори Т. Г. Шевченка (прижиттєві видання, кобзарі), пам'ятні місця, галерея (музеї, пам'ятники, меморіальні дошки), відеоматеріали, Інтернет (рис. 1).

Рис. 1. Пошуковий інтерфейс електронної колекції

Матеріали галереї супроводжують посилання до інтернет-джерел та кольорові електронні ілюстровані буклети із зображенням місць та об'єктів відзначення пам'яті Т. Г. Шевченка. Вони розподілені також за географічним принципом (країни світу, Україна, Київ). Меморіальні об'єкти народного поета

можна зустріти практично у всіх країнах світу (Азербайджан, Аргентина, Білорусь, Болгарія, Бразилія, Греція, Грузія, Данія, Італія, Казахстан, Канада, Македонія, Молдова, Парагвай, Польща, Росія, Румунія, США, Туркменистан, Угорщина, Франція, Чехія, Чорногорія), що свідчить про його надзвичайну популярність та дбайливе ставлення української світової діаспори до своєї національної пам'яті.

Оцифровані електронні документи Шевченкіани (книги та рукописні матеріали) є тематичною частиною цифрової бібліотеки НБУВ, яка формується як зібрання цифрових копій рідкісних, унікальних та особливо цінних документів історико-культурних фондів НБУВ. Розроблений та налагоджений технологічний цикл опрацювання матеріалів цифрової бібліотеки проходить ряд стадій: підбір документів бібліотекарями із фонду НБУВ, виготовлення цифрових зображень сторінок, створення метаданих та опис документа, виготовлення електронної версії документа, розміщення електронного документа у цифровій бібліотеці на порталі НБУВ. Надалі електронний документ може бути представлений за необхідністю у різних тематичних електронних колекціях, у т. ч. у меморіальній електронній колекції «Т. Г. Шевченко» (рис. 2).

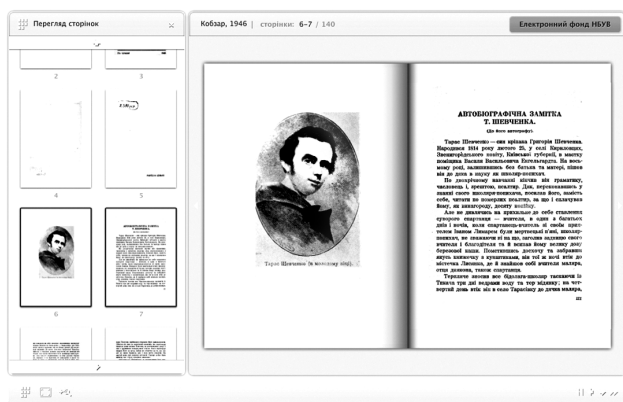

Рис. 2. Електронна книга із меморіальної колекції

Каталог інтернет-джерел представляє широкий спектр веб-ресурсів, присвячених особистості Тараса Шевченка: тематичні веб-сайти, меморіальні установи, товариства, суспільно-політичні, наукові та культурні організації, електронні бібліотеки, бібліографічні джерела і каталоги тощо. Створено масив бібліографічних інтернет-ресурсів, де за готовими гіперпосиланнями можна дібрати бібліографію із найбільших світових та національних електронних каталогів: WorldCat OCLC, Бібліотека Конгресу США, Shevchenko Scientific Society in the US (Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці),

Світова цифрова бібліотека (World Digital Library – WDL), Європейська електронна бібліотека (The European Library – TEL), електронна бібліотека «Культура України», електронна бібліотека «Diasporiana», Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна історична бібліотека тощо. Наведено також посилання до інформації Віртуального авторитетного файлу (Virtual International Authority File – VAF) та запису міжнародного стандартного ідентифікатора імені (International Standard Name Identifier – ISNI), де Шевченко Тарас Григорович має номер ISNI: 0000 0001 2281 6674. Ці персональні записи містять інформацію про варіанти написання імені Т. Г. Шевченка різними мовами світу і приводять понад 90 різних форм написання імені українського поета. Міжнародний Віртуальний авторитетний файл містить інформацію, надану багатьма національними бібліотеками світу, у т. ч. Чехії, Німеччини, США, Канади, Австралії, Ізраїлю, Японії. Така інформація може бути корисною для пошуку інформації у полілінгвістичному середовищі глобальної мережі. Слід також зауважити, що проект Європейської бібліотеки (TEL) реалізував програмні рішення для пошуку інформації за іменем особи через VAF. Результати пошуку за запитом «Т. Г. Шевченко» надають понад 45 тис. бібліографічних описів та електронних ресурсів різними мовами із фондів національних бібліотек Європи.

Програмний інструментарій електронної колекції також має засоби для розміщення аудіо та відеоматеріалів. Так, відеоряд електронної Шевченкіани представлено декількома національними кінопроектами, у т. ч. проектом «На вічну пам'ять великому Кобзарю», де Всесвітня капела бандуристів (близько 300 виконавців із 11 країн світу) виконує українську народну пісню на слова Тараса Григоровича Шевченка «Думи мої, думи мої» (рис. 3).

Рис. 3. Відеоматеріали електронної колекції

Бібліографічна база даних. Національним бібліографічним проектом «Т. Г. Шевченко (1814–1861)» передбачається створення та постійна підтримка комплексу бібліографічних баз даних:

- бібліографія творів Т. Г. Шевченка мовою оригіналу;
- бібліографія перекладів творів Т. Г. Шевченка різними мовами;
- вторинна бібліографія Т. Г. Шевченка;
- біографічні твори про життя та творчість Т. Г. Шевченка [4].

У НБУВ опрацювання бібліографічної інформації організоване на платформі автоматизованої бібліотечної інформаційної системи (АБІС). Сервісні можливості системи вирішують весь спектр питань, пов'язаних із підбором, введенням, редагуванням, упорядкуванням та публікацією бібліографічних матеріалів. Крім друкованого варіанта бібліографічного каталогу із багатоаспектним довідково-допоміжним апаратом, система також уможливує онлайн публікацію бібліографічних баз даних на бібліотечному сайті з можливостями пошуку інформації за авторами, назвами, роками видання, вихідними відомостями, мовою, країною, предметним показником.

Кожна із бібліографічних баз даних потребує особливого підходу до розроблення її архітектури, пошукових інструментів та вихідних форматів для користувачів. Для організації роботи з інтегрованим бібліографічним ресурсом, створення якого передбачає участь багатьох різнопрофільних спеціалістів-бібліографів та науковців, проведено комплекс науково-організаційних та науково-методичних заходів, що дали змогу організувати формування за єдиними стандартами у багатокористувацькому мережевому режимі бібліографічних баз даних. Проведена робота забезпечила ефективний розподіл технологічних операцій із введення бібліографічних записів між відповідними фахівцями, створила передумови для швидкого редагування інформації та кумуляції експертних знань кожного із спеціалістів у бібліографічному ресурсі. Всі ці заходи значно підносять якість бібліографічної інформації, надають можливість забезпечити користувачів інтелектуальним пошуковим апаратом.

Для отримання різнопланових вихідних форматів друкованих бібліографічних видань розроблено програмні рішення, що забезпечують виведення сортованих бібліографічних описів відповідно до заданих параметрів (за хронологією, алфавітом, мовами видання, за схемою каталогу) та цілого спектру спеціалізо-

ваних показників: іменного, назв, місць видання, видавництва, хронологічного, предметного тощо.

Особливої уваги під час введення інформації потребувала уніфікація точок доступу до бібліографічної інформації: назв місць видання та видавництва, імен перекладачів творів Т. Г. Шевченка (нормалізація їх українською мовою з відповідними посиланнями до оригінальної форми). Для проведення роботи з уніфікації відповідних показників розроблено та впроваджено додаткові програмні засоби: поля, пошукові словники, вихідні формати, що дають змогу оптимізувати роботу бібліографа, скорочують час опрацювання бібліографічних описів та забезпечують базу даних ефективними пошуковими інструментами державною мовою.

Розпочато роботи з формування бібліографічних баз даних творів Т. Г. Шевченка:

- Бібліографія творів Т. Г. Шевченка мовою оригіналу

Архітектура бази даних передбачає побудову хронологічного зрізу поданої інформації за роком видання творів Т. Г. Шевченка.

- Бібліографія перекладів творів Т. Г. Шевченка різними мовами

Архітектура бази даних передбачає побудову мовного зрізу поданої інформації. Для забезпечення формування бібліографічного показника за мовами видання розроблено відповідні програмні рішення, побудовані на введенні кодової інформації про мови у стандарті ISO 639. Для уніфікації введення кодів мов прийнято відповідні методичні рішення та створено кодовий довідник українською мовою для понад 500 мов світу.

Вихідний формат для підготовки друкованого варіанта бібліографічної бази даних передбачає автоматичне формування різноманітних допоміжних показників: іменного, редакторів та укладачів, оформлювачів та ілюстраторів, перекладачів, назв творів, хронологічного, місць видання, видавців, видавництва тощо. Система показників передбачає уніфікацію рубрик алфавітних показників та відповідні посилення від ненормованих форм до стандартних.

На основі створеної бази даних підготовлено видання «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840 – 2014. – К., 2014. – 546 с.» [6]. Електронна версія видання розміщена у категорії «Бібліографія» меморіальної електронної колекції, вона є повним аналогом друкованого видання, має механізм гортання сторінок та можливості пошуку у тексті книги за ключовими словами.

Формування бібліографічних баз даних, додатково до отримання друкованого варіанта бібліо-

графiчних покажчикiв, також створило передумови для постiйного поповнення бiблiографiчної iнформацiї, швидкого введення у науковий, освiтнiй та культурний обiг через публiкацiю у мережi iнтернет документної iнформацiї про видатного митця України. Бiблiографiчний ресурс було також використано у процесi побудови метаданих персональної цифрової колекцiї «Т. Г. Шевченко» на основi оцифрування документiв iсторико-культурних фондiв НБУВ. Частиною цiєї цифрової колекцiї вже стали унiкальнi книги та журнали української дiаспори рiзних куточкiв свiту з фондiв вiддiлу зарубiжної українiки, унiкальнi та прижиттєвi видання з фонду стародрукiв та рiдкiсних видань НБУВ.

Матерiали бiблiографiчної бази даних також доступнi в iнтерфейсi персональної електронної колекцiї. Користувачi можуть здiйснювати пошук бiблiографiчної iнформацiї за ключовими словами, назвою творiв, роком видання. Для бiльш детального пошуку є можливiсть перегляду бази даних у режимi покажчикiв: ключовi слова, назви творiв, iмена, роки видання. У результатах пошуку також доступна iнформацiя про цифровi ресурси електронної колекцiї, якi вiдповiдають пошуковому запити. Як додатковий навігацiйний засiб користувачам подається покажчик мов видання для перегляду бiблiографiї перекладiв творiв Т. Г. Шевченка.

Перевагою динамiчного електронного середовища перед статичним друкованим є можливiсть iнтерактивно поповнювати джерельну базу створеної колекцiї. Бiблiографiчна база даних вже має доповнення, якi не увiйшли до друкованого бiблiографiчного покажчика. Вони становитимуть основу для наступних видань бiблiографiї Т. Г. Шевченка.

Згодом ресурс може бути доповнений також су-

часними iнтерактивними веб-сервісами: меморiальна географiчна карта, залучення вiддалених користувачiв до поповнення матерiалiв колекцiї, суспiльне обговорення представлених матерiалiв. Постiйне поповнення ресурсу новими матерiалами, iх професiйний опис та упорядкування, iнтеграцiя iх у середовище сучасних iнформацiйних комунiкацiй забезпечать поступове формування електронної бази знань про творчий здобуток Т. Г. Шевченко, його життя i творчiсть.

Список використаних джерел

1. Електронна колекцiя «Т. Г. Шевченко» [Електронний ресурс] // Портал Нацiональної бiблiотеки України iменi В. I. Вернадського. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/shevchenko/
2. Лобузiна К. В. Iнтегрований меморiальний ресурс «Електронна бiблiотека та архiв В. I. Вернадського» // Україна ХХ ст. : культура, iдеологiя, полiтика : збiрник статей. Випуск спецiальний. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 25–30.
3. Лобузiна К. В. Шляхи iнтеграцiї бiблiотечної дiяльностi до онлайнового середовища / К. Лобузiна // Вiсник Книжкової палати. – 2012. – № 7. – С. 30–34.
4. Омельчук В. Бiблiографiчний лiтопис шевченкових видань / В. Омельчук, Л. Беляєва, I. Войченко, Л. Новосолова // Бiблiотечний вiсник. – 2014. – № 2. – С. 45–52.
5. Портал Шевченка – Kobzar.ua [Електронний ресурс] // Мiнiстерство освiти i науки України : офiцiйний веб-сайт / Прес-служба МАН. – 2014. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/news/32289-portal-shevchenka-kobzar.ua>
6. Тарас Григорович Шевченко: бiблiографiя видань творiв, 1840–2014 / НАН України, Нац. б-ка України iменi В. I. Вернадського ; редкол. : О. С. Онищенко (голова), В. I. Попик (заст. голови) [та iн.] ; авт.кол. : В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, I. Д. Войченко, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова, О. О. Фiклiстова. – К., 2014. – 546 с.

Стаття надiйшла до редакцiї 15.08.2014 р.

UDC 090.1-028.27:929(092) Шевченко

Catherine Lobuzina,
Head of Department, VNLU

MEMORIAL ELECTRONIC COLLECTION «T. H. SHEVCHENKO» AT VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Objective, resource content and technology of electronic memorial collection «T. H. Shevchenko», created by the Vernadskyi National Library of Ukraine (VNLU) to the 200th anniversary of the birth of Taras Shevchenko, are considered. Particular attention to technologies of national bibliographic Chronicle Shevchenko editions is paid. The integration of VNLU library resources in information is indicated.

К е у в о р д с: Taras Shevchenko, electronic collection, library web technology.

УДК 090.1-028.27:929(092) Шевченко

Екатерина Лобузiна,
зав. отделом НБУВ

МЕМОРИАЛЬНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ КОЛЛЕКЦИЯ «Т. Г. ШЕВЧЕНКО» В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

Рассмотрены цели, ресурсное наполнение и технология формирования мемориальной электронной коллекции «Т. Г. Шевченко», созданной в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского к 200-летию со дня рождения поэта. Особое внимание уделено технологии формирования национальной библиографической летописи шевченковских изданий. Указано пути интеграции шевченковских библиотечных ресурсов НБУВ в национальное информационное пространство.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Шевченко Тарас Григорьевич, электронная коллекция, библиотечные веб-технологии.

Знана майстриня бібліотечної справи

У пору золотої осені відомий український бібліотекознавець, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник генерального директора з наукової роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Тетяна Петрівна Павлуша відзначає свій славний ювілей.

Народилася Тетяна Петрівна 9 жовтня 1954 р. у Києві. Фахову освіту здобула у Київському державному інституті культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв), який успішно закінчила у 1977 р. за спеціальністю «бібліотекознавство та бібліографія».

Перші кроки трудового життя були пов'язані з бібліотеками Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та Київського політехнічного інституту. З 1979 р. Тетяна Петрівна працює в НБУВ. Вона пройшла шлях від старшого методиста, завідувачки сектору масової роботи до заступника генерального директора. Ще будучи молодим фахівцем, Т. П. Павлуша очолила найбільший і найскладніший відділ Бібліотеки – обслуговування читачів. Одразу ж по-новаторськи підійшла до організації роботи з читачами, взялася за удосконалення сервісної діяльності установи, бібліотечних технологічних процесів, за організацію оперативної роботи з широким читачьким загалом. У цей час вона активно долучається до бібліотекознавчої діяльності, очолює раду молодих вчених Бібліотеки, бере участь у виконанні науково-дослідних відомчих програм НБУВ.

Великий інтерес до наукової роботи сприяв тому, що 1992 р. у Московському державному інституті культури Т. П. Павлуша успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Вдосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування на основі електронних каталогів». У 1995 р. їй присвоюють вчене звання старшого наукового співробітника.

Упродовж тривалого часу Т. П. Павлуша працює науковим співробітником відділу автоматизації,

інформаційно-аналітичного відділу, старшим науковим співробітником відділу автоматизованої обробки інформації, відділу розробки і підтримки електронного каталогу. З 1997 р. вона очолює відділ загального бібліотекознавства, а з 2002-го – відділ наукової організації основного фонду. Постійне прагнення йти вперед, не заспокоюватися на досягнутому, підкоряти все нові й нові вершини бібліотечної науки, реалізовувати інноваційні проекти, широка ерудиція, обізнаність з усіх ділянок бібліотечної справи, управлінські здібності, талант організатора визначили її нинішній професійний статус: 2013 р. вона була призначена заступником генерального директора з наукової роботи НБУВ.

Обіймаючи керівну посаду, Тетяна Петрівна докладає багато зусиль до трансформації НБУВ у сучасний науково-інформаційний центр міжнародного рівня, бере активну участь у вирішенні завдань інформаційного забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень НАН України та бібліотечної сфери України, долучається до загальнодержавних наукових проектів і програм, спрямованих на розвиток вітчизняної науки і культури.

Не можна не відзначити її вагомого внеску у розроблення науково-дослідних тем з питань підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки; формування, обліку, зберігання та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів; вивчення та опрацювання історико-культурних фондів, розгортання культурно-масової роботи Бібліотеки. Останнім часом вона багато уваги приділяє удосконаленню взаємодії між структурними підрозділами Бібліотеки та іншими науковими інституціями бібліотечно-інформаційної сфери для максимально повного задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення загальнодоступності бібліотечних ресурсів України.

Понад 70 наукових публікацій Т. П. Павлуші присвячені різним аспектам бібліотекознавства,

проблемам інформатизації бібліотек, автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів, збереження книжкової спадщини. Вона входила до складу колективу провідних учених України, котрий розробляв концепцію «Національної системи електронних бібліотек» (Київ, 1998) – перше в СНД дослідження, в якому визначено архітектуру системи таких бібліотек, їх інформаційно-ресурсні компоненти, лінгвістичне, програмне і технічне забезпечення.

Багато сил, енергії Т. П. Павлуша віддає науково-методичному, організаційному забезпеченню підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів. Вона постійно ініціює заходи щодо піднесення фахового рівня спеціалістів вищої кваліфікації, долучається до розроблення науково-методичних матеріалів, документів, що регламентують діяльність Бібліотеки.

Тетяна Петрівна бере активну участь і у громадській роботі. Її обрано членом декількох комісій, рад та інших професійних об'єднань, які опікуються удосконаленням бібліотечної галузі України. Вона є кореспондентом Бібліотечної асамблеї Євразії, постійно рецензує та редагує відповідні нормативні акти, інформаційні матеріали; надає науково-методичну допомогу фахівцям інших бібліотечно-інформаційних установ.

З великою відповідальністю Тетяна Петрівна ставить до науково-педагогічної роботи: здійснює наукове керівництво аспірантами та сту-

дентами Національного університету культури і мистецтв України при підготовці ними дипломних та курсових робіт; виступає опонентом під час захисту дисертаційних робіт, готує відгуки на автореферати; консультує аспірантів та здобувачів наукового ступеня.

Як знаний в Україні спеціаліст-бібліотекознавець Т. П. Павлуша має незаперечний авторитет у Бібліотеці та за її межами. Їй як людині притаманні наполегливість, енергійність, оптимізм, уміння стратегічно мислити, а головне – небайдужість, товарицькість, людяність.

За багаторічну сумлінну працю, особисті творчі здобутки на теренах бібліотечно-інформаційного забезпечення вітчизняної науки, культури, освіти Т. П. Павлуша відзначалася подяками, грамотами, почесними грамотами дирекції Бібліотеки, Президії НАН України, Центрального комітету профспілки працівників НАН України.

Усе своє життя Тетяна Петрівна присвятила академічній бібліотечній справі, розвитку бібліотекознавства, інформаційній діяльності. Це великий і напружений шлях одержимого речника духовних скарбів. Друзі, колеги, учні щиро вітають Тетяну Петрівну Павлушу з ювілеєм, бажають їй міцного здоров'я, добра, щастя, любові, завжди бути у творчому пошуку.

Тетяна Добко